

บทที่ 2

การสำรวจองค์ความรู้

องค์ความรู้ทั้งทางด้านทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยสำรวจเพื่อนำมาใช้ในการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง พัฒนาการเครือข่ายอำนาจท้องถิ่นหลังการเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 กรณีศึกษาจังหวัดราชบุรี ซึ่งสามารถสรุปเป็นหัวข้อ ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม
2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจ
3. การวิพากษ์แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจในบริบทสังคมไทย
4. แนวคิดการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจถิ่นจังหวัดราชบุรี

แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม

ความหมายของเครือข่ายทางสังคม (Social Network)

มีผู้ให้นิยามของคำว่า เครือข่ายทางสังคม ไว้หลายความหมาย โดยผู้วิจัยจะขอนำเสนอ โดยสังเขป ดังนี้

Bruce and Yearley (2006, p. 239) ให้นิยามว่า เครือข่ายทางสังคม คือ แบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม (Pattern of Social Relationship) ของปัจเจกชน (Individual) ซึ่งนักสังคมวิทยาถือว่าเป็นหน่วยวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ในการศึกษา และใช้วิธีศึกษาโดยการสังเกต (Observation) ก่อนจะเขียนออกมาเป็นแผนที่ปฏิสัมพันธ์ (Interaction Mapping)

Borgatta and Borgatta (1992, p. 1887) ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคมว่า หมายถึง ปรากฏการณ์ทางสังคมในรูปแบบหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงแบบแผนการจัดเรียงความสัมพันธ์ (Patterned Arrays of Relationship) ระหว่างปัจเจกชนที่ร่วมกระทำการในสังคม

Alter and Hage (1993 อ้างถึงใน นฤมล นิราทร, 2543, หน้า 6) กล่าวว่า เครือข่ายทางสังคม คือ แบบแผนทางสังคม ที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เพื่อแลกเปลี่ยนการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียว และการร่วมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วยองค์กรจำนวนหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตที่แน่นอนหรือไม่ก็ได้และองค์กรเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกัน

Boissevain (1974, p. 22) ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคม ว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล โดยมีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

พิมพัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกย์ (2531) อธิบายว่า เครือข่ายทางสังคม หมายถึงสายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ อีกหลาย ๆ คน เครือข่ายสังคมในที่นี้จึงเปรียบเสมือนกรอบแนวคิดที่ใช้ศึกษาหาความเข้าใจ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal Group) องค์กรทางสังคม (Social Organization) และ โครงสร้างสังคม (Social Structure) รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว สามารถนำมาอธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านี้ได้ และนอกจากนี้เครือข่ายทางสังคมของบุคคลหนึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์ ทางสังคมทั้งหมดที่บุคคลนั้นมีอยู่ในสังคมนับตั้งแต่ความสัมพันธ์ในครอบครัว ระหว่างญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เป็นต้น

พิมพัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกย์ (2531) ยังอธิบายเพิ่มเติมอีกว่า หากมอง เครือข่ายทางสังคมให้เป็นรูปธรรมขึ้น โดยสมมติจุดศูนย์กลางแทนบุคคลคนหนึ่งและจุดต่าง ๆ แทนบุคคลอื่น ๆ รอบข้างที่บุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ด้วย ส่วนเส้นโยงระหว่างจุดนั้นแทนความสัมพันธ์ ทางสังคมที่บุคคลมีต่อกัน พื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญ คือ การติดต่อสื่อสาร ระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ รวมทั้งยังต้องมียอดประกอบอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ และการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ข้อมูล เครื่องใช้ไม่สอย อาหาร การบริการระหว่างบุคคลหรือ กลุ่มบุคคล ดังนั้น เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่ง ๆ จึงเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มี อิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้น ๆ ก็เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมของ บุคคลอื่น ๆ ในเครือข่ายทางสังคม ซึ่งสามารถมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้อื่นด้วยเช่นกัน

อकिन ระพีพัฒน์ (2544) ให้ภาพการมองสังคมตามเครือข่ายว่า สังคมที่มีลักษณะ เป็นเครือข่ายจะคล้ายใยแมงมุม บุคคลคือจุดที่เส้นใยของเครือข่ายมาพบกัน กล่าวง่าย ๆ คือ บุคคล หนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับคนอื่นเป็นจำนวนมากในหลายรูปลักษณะและสถานการณ์ โดยมี ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นในการศึกษาประการหนึ่งว่า บุคคลที่มีเส้น ใยความสัมพันธ์ที่กว้างขวาง ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ย่อมมีความสำคัญในสังคมและการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านมากกว่า คนอื่น ๆ ที่มีเส้นสายความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับคนอื่นจำนวนน้อย บุคคลที่เป็นจุดรวมของสาย สัมพันธ์จำนวนมากนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดรวม (Node) ของความสัมพันธ์ในท้องที่หรือชุมชน นั้น ๆ

จากที่กล่าวมาในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคม หมายถึง แบบแผนของ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Pattern of Social Interaction) ของปัจเจกบุคคล (Individual) กลุ่ม (Group) และองค์กร (Organization) ในลักษณะคล้ายใยแมงมุมโดยการเชื่อมโยงกันด้วยการพึ่งพา

อาศัยซึ่งกันและกัน (Interdependency) ตั้งแต่ระดับความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชน ไปจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยใช้รูปแบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น ความเป็นเพื่อน ความเป็นญาติ กลุ่มผลประโยชน์ ความเชื่อร่วมกัน เป็นต้น

ฐานคิดของแนวการศึกษาเครือข่ายทางสังคม

การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis) ในวิทยานิพนธ์นี้จะมองว่าเป็นมุมมองหรือกระบวนการทัศน์ในการศึกษาชีวิตทางสังคม ดังนั้นจะพบว่า นักวิชาการส่วนใหญ่มักจะเสนอว่า แนวคิดเครือข่ายทางสังคมนั้น ไม่ใช่ทฤษฎีที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม หากแต่มีฐานะเป็นเครื่องมือ (Tool) ที่ใช้ในการรวบรวมและจัดระเบียบข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมรวมทั้งศึกษาโครงสร้างทางสังคม เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ต่อไป (Knipscheer & Antonucci, 1990)

นอกจากนี้ Wesserman and Galaskiewicz (1994) ยังอธิบายเพิ่มเติมว่าการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมเป็นเสมือนสะพานที่เชื่อมช่องว่างระหว่างระดับจุลภาค (Micro-order) กับระดับมหภาค (Macro-order) ในการวิเคราะห์ทางสังคมด้วยเหตุผล 2 ประการคือ

ประการแรก ในระดับจุลภาค การวิเคราะห์เครือข่ายจะศึกษาตั้งแต่กลุ่มที่มีจำนวนสองคน (Dyads) กลุ่มที่มีจำนวนสามคน (Triads) กลุ่มย่อยที่มีขนาดเล็กอื่น ๆ เป็นต้น โครงสร้างของกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะมีเครือข่ายที่มีลักษณะเฉพาะในตัวเอง ส่วนการศึกษาในระดับมหภาค จะวิเคราะห์ลักษณะของเครือข่ายของตำแหน่งเชิงโครงสร้างต่าง ๆ และองค์ประกอบของเครือข่าย เช่น ศึกษาว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายความสัมพันธ์ของตำแหน่งต่าง ๆ ในองค์กรทางสังคมหนึ่ง ๆ จะก่อให้เกิดผลต่อองค์กรนั้นหรือ สถาบันนั้นอย่างไร รวมทั้งกระทบต่อความสัมพันธ์ในระดับจุลภาคที่อยู่ในองค์กรนั้นอย่างไร

ประการที่สอง การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม ช่วยให้นักวิจัยให้ความสนใจกับการกระทำทางสังคมหรือ พฤติกรรมของปัจเจกบุคคลภายในบริบทของลักษณะเชิงโครงสร้างที่ใหญ่กว่า ผู้กระทำทางสังคมอาจจะถูกมองทั้งในฐานะผู้มีบทบาทตั้งรับ (Passive Player) ที่ถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคม หรือในฐานะผู้สร้างสรรค์ (Network Entrepreneur) ที่ใช้ตำแหน่งทางเครือข่ายของพวกเขา เพื่อให้บรรลุผลประโยชน์ตามที่พวกเขาคาดหวัง หรือกลุ่มและสถาบันต่าง ๆ บางครั้งก็ถูกอธิบายว่า เป็นเหยื่อของเครือข่ายต่าง ๆ ที่ดำเนินการภายในกลุ่มและสถาบันเหล่านั้น ขณะเดียวกันกลุ่มหรือสถาบันเหล่านี้ก็อาจอาศัยเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเพื่อให้บรรลุผลประโยชน์ของกลุ่มหรือสถาบันได้เช่นกัน

จากการสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเครือข่ายทางสังคม ผู้วิจัยพบว่า มีฐานคิด (Assumption) ที่สำคัญของการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม คือ (Alexandra & Barry, 2010;

Mark, 2007)

1. แนวการศึกษาเครือข่ายทางสังคมถือว่าการวิเคราะห์ชีวิตทางสังคมที่ให้ความสำคัญต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจก กลุ่มหรือองค์กรมากกว่าการวิเคราะห์ถึงคุณสมบัติภายใน (Relation not Attributes) ฐานคิดนี้หมายความว่า การวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ในทางสังคมนั้น มีความสำคัญมากกว่าการวิเคราะห์ถึงคุณสมบัติภายในของปัจเจก กลุ่มหรือองค์กร อาทิเช่น การวิเคราะห์นิสัยใจคอของคนใดคนหนึ่งมีความสำคัญน้อยกว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนนั้นกับคนอื่น เป็นต้น จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคม เป็นแบบแผนของความสัมพันธ์ทางสังคม ในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชน ไปจนถึงระดับประเทศ เช่น ความเป็นเพื่อน ความเป็นญาติ การมีผลประโยชน์ร่วมกันหรือการมีความเชื่ออย่างเดียวกัน เป็นต้น

2. เครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วยหน่วยทางสังคม (Social Entities) และความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางสังคม ซึ่งไม่ใช่เป็นกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะที่แต่ละหน่วยทางสังคมมีลักษณะเดียวกัน (Network not Group) ดังนั้น เครือข่ายทางสังคมจึงประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ หน่วยทางสังคม ซึ่งไม่ว่าจะเป็นปัจเจกชน กลุ่ม หรือองค์กร ซึ่งในที่นี้อาจจะใช้ศัพท์ทางเครือข่าย คือ Actor/ Node/ Point/ Agent ส่วนประกอบที่ 2 คือ ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางสังคม (Tie/ Link/ Edge/ Line/ Arc)

3. เครือข่ายทางสังคมเกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่ว่า หน่วยทางสังคมจะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มิใช่เป็นหน่วยอิสระที่ไม่ต้องขึ้นต่อใคร ดังนั้น หน่วยทางสังคมจึงต้องมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรทั้งทางด้านวัตถุและมีชีวิตอยู่ระหว่างกัน เช่น ข้าวของ เงินทอง การให้เพียงตำแหน่งหรือบทบาท การให้ความบันเทิง เป็นต้น Wesserman and Galaskiewicz (1994) ได้เสนอฐานคิดของแนวคิดเครือข่ายทางสังคมในประเด็นนี้ว่า ในการอธิบายเกี่ยวกับผู้กระทำทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม และโครงสร้างทางสังคมจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้คือ

3.1 ผู้กระทำและการกระทำต่าง ๆ ของพวกเขาจะถูกมองในฐานะของหน่วยที่มีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน แทนที่จะเป็นหน่วยที่อิสระในตนเอง

3.2 ความเชื่อมโยงระหว่างผู้กระทำจะผ่านเคลื่อนย้ายการไหลของทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ เงิน หรือสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ข้อมูล การสนับสนุนทางการเมือง มิตรภาพและการนับถือ

4. การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม ต้องเป็นการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ในบริบททางสังคม (Relational Context) ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งเสมอ ตัวอย่างเช่น ในการวิเคราะห์

ความรักระหว่าง โรมิโอและจูเลียส ในนวนิยายของเชกสเปียร์ จะต้องคำนึงถึงความรักทั้งสอง ภายใต้อาณัติแห่งระหว่างกระดูกคาปูเลต (Capuletes) และกระดูกมงตะกู (Montaque) เป็นต้น

5. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางสังคม ในรูปของเครือข่ายจะพัฒนาขึ้นมาเป็นแบบแผนในเชิงโครงสร้างเปรียบ ดังเช่น การก่ออิฐบล็อกจนปรากฏออกมาเป็นบ้าน โครงสร้างของเครือข่ายจะมีคุณสมบัติทั้งที่เป็นตัวจำกัด (Constraint) และเปิดโอกาส (Opportunity) ต่อพฤติกรรมทางสังคมและผลลัพธ์ที่ตามมา

จากฐานคิดของการศึกษาเครือข่ายทางสังคมจึงนำมาสู่หลักการวิเคราะห์ตามแนวเครือข่ายดังกล่าวซึ่ง โบทเชแวง ได้อธิบายถึงตัวแปรที่สำคัญในการวิเคราะห์ ประกอบด้วย

1. ความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Multiplexity)

ข่ายสังคมประกอบด้วยบุคคลศูนย์กลางและบุคคลอื่นที่เรารู้จัก และมีความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในแง่ของบทบาท ซึ่งแต่ละคนก็จะมีบทบาทที่แตกต่างกันไป โดยในการมีบทบาทแต่ละอย่างทำให้เขาได้พบปะและรู้จักกับบุคคลอื่นที่มีบทบาทอย่างเดียวกัน ขณะเดียวกันในบางโอกาสเขาก็ได้พบปะกับบุคคลเดียวกันนั้นในบทบาทอื่น ๆ อีก

การที่บุคคลสองคนมีความสัมพันธ์กันเพียงบทบาทเดียว เรียกว่า ความสัมพันธ์เชิงเดี่ยว (Uniplex or Single-standardized) ส่วนการที่บุคคลสองคนมีความสัมพันธ์กันในหลาย ๆ บทบาท เรียกว่ามีความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Multiplex or Multi-standardized)

ในทางมานุษยวิทยาสังคมมีข้อสมมติฐานข้อหนึ่งว่า บทบาทหลาย ๆ อย่างที่แต่ละคนมีนั้น มีผลกระทบต่อกันและกัน เพราะในแต่ละบทบาทต่างก็มีปทัสถาน และความคาดหวังทางสังคมที่ชี้นำแนวทางพฤติกรรม

2. สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยน (Transactional Content)

สิ่งแลกเปลี่ยนในที่นี้ หมายถึง สิ่งของ หรือ น้ำใจ ที่มีการแลกเปลี่ยนระหว่างคนสองคน ในการแสดงบทบาทแต่ละอย่างหรือในแต่ละสถานการณ์ สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนกันนี้ไม่เพียงแต่ขึ้นอยู่กับปทัสถานสังคมที่มีอยู่ในแต่ละบทบาท ยังขึ้นอยู่กับบุคคลที่แสดงบทบาทนั้นจะตัดสินใจมีพฤติกรรมอย่างไร สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนที่แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของข่ายสังคมทางด้านเนื้อหาและปริมาณ ได้แก่ การทักทาย การสนทนา การเยินยอ การช่วยเหลือด้านการงาน การให้บริการส่วนตัว การช่วยเหลือทางการเงิน ฯลฯ ตัวแปรเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะช่วยให้เข้าใจว่า บุคคลหนึ่งให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีต่ออีกบุคคลหนึ่งอย่างไร แต่ยังช่วยให้เห็นว่า เขาได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอะไรบ้างจากความสัมพันธ์ดังกล่าว

3. ลักษณะของการให้และการรับ (Directional Flow)

การแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลสองคน อาจมีทั้งการให้และการรับที่สมดุล หรือมี

ความมากน้อยกว่าในการให้หรือรับ ลักษณะการให้และรับดังกล่าว เป็นดัชนีหนึ่งในการแสดงถึงสถานภาพของคนที่ให้-คนรับ และแสดงให้เห็นถึงว่า บุคคลนั้นให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีต่ออีกบุคคลหนึ่งมากน้อยเพียงใด หากมีการให้และรับที่เท่าเทียมกัน ก็แสดงว่า บุคคลทั้งสองมีความสัมพันธ์ในอำนาจและเกียรติภูมิในระดับที่เท่าเทียมกัน หากการให้มากกว่า แสดงว่า ผู้ให้มีความทางสังคมและอำนาจเหนือกว่าผู้รับ ทั้งนี้ในระบบอุปถัมภ์ ผู้อุปถัมภ์ เป็นผู้ให้ประโยชน์และความช่วยเหลือต่าง ๆ มากกว่าที่จะได้รับการบริการจากผู้ใต้อุปถัมภ์ ลักษณะของการให้และรับจึงเป็นเครื่องชี้อย่างหนึ่งถึงคุณภาพของความสัมพันธ์นั้น

4. ความถี่และระยะเวลาที่ได้มีความสัมพันธ์กัน (Frequency and Duration of Interaction)

ข่ายสังคมของบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะมีการรู้จักคนใหม่เพิ่มขึ้น ขณะที่ความสัมพันธ์ที่มีต่อคนที่รู้จักมานานอาจจะค่อย ๆ เสื่อมไป ในที่นี้ในเรื่องของเวลาอาจใช้ความถี่ของการติดต่อสัมพันธ์กันมาวัดในแง่ของช่วงเวลาของการพบปะกันแต่ละครั้ง และระยะเวลาที่ได้รู้จักกันก็อาจนำมาพิจารณาว่ามีการรู้จักกันมานานเท่าไรแล้ว ซึ่งสามารถใช้เป็นตัวชี้วัดถึงระดับของความสัมพันธ์อีกแง่มุมหนึ่งได้

นฤมล นิราทร (2543, หน้า 18-21) ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคม ตามมิติ 4 มิติ ดังนี้

1. จำแนกตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ
2. จำแนกตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม
3. จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ธรรม เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายสารวัตรนักเรียน
4. จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างความสัมพันธ์ ทำให้เกิดเครือข่ายใน 2 ลักษณะ คือ

4.1 เครือข่ายตามแนวตั้ง คือ เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นช่วงชั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน

4.2 เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน

รูปแบบของเครือข่ายทางสังคม

จากการสำรวจของผู้วิจัย สามารถสรุปได้ว่ารูปแบบเครือข่ายทางสังคมแบ่งขอบเขตได้หลายรูปแบบคือ

1. การแบ่งรูปแบบเครือข่ายทางสังคมตามขนาดของเครือข่าย เราสามารถมีรูปแบบของเครือข่าย ได้แก่ เครือข่ายรวม (Total Network) และเครือข่ายย่อย (Partial Network) โดยเครือข่ายรวมเปรียบเสมือนสังคมใหญ่ และเครือข่ายย่อยเปรียบเสมือนระบบย่อยในสังคมใหญ่ ๆ นั้น

2. การแบ่งรูปแบบเครือข่ายทางสังคมตามลักษณะความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เราสามารถมีรูปแบบของเครือข่าย โดยแบ่งเป็นเครือข่ายตรง (The First Order Network or Direct Network) และเครือข่ายอ้อม (The Second Order network or Indirect Network) เครือข่ายตรงเป็นการติดต่อโดยตรงของบุคคลที่มีต่อผู้อื่น และมีการติดต่ออย่างสม่ำเสมอและเครือข่ายอ้อมเป็นการติดต่อโดยทางอ้อม ซึ่งบุคคลที่เป็นศูนย์กลางจะไม่รู้จักบุคคลอื่น ๆ โดยตรงซึ่งเครือข่ายทางสังคมนั้นจะสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และชี้ให้เห็นปัจจัยเกื้อหนุนได้อย่างชัดเจน

3. การแบ่งรูปแบบเครือข่ายทางสังคมตามแนวความคิดของ Wolfe (1970) ได้แบ่งเครือข่ายสังคมออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ ตามพื้นฐานลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

3.1 เครือข่ายที่ไม่มีข้อจำกัด (Unlimited Network) ซึ่งได้แก่ เครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหนึ่งเป็นจุดศูนย์กลางแล้วนับรวมตั้งแต่บุคคลแรกซึ่งบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ อันสามารถเพิ่มจำนวนขึ้นได้โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในระดับไหน

3.2 เครือข่ายที่มีข้อจำกัด (Limited Network) ซึ่งเป็นการระบุเครือข่ายโดยการตั้งกฎเกณฑ์บางอย่างขึ้นมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังนี้ คือ

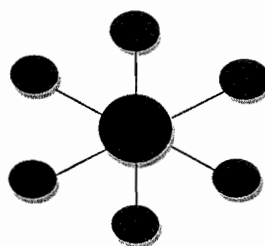
3.2.1 เครือข่ายส่วนตัวบุคคล

3.2.2 ประเภทบุคคล (เช่น ญาติ เพื่อนบ้าน หรือเพื่อนร่วมงาน)

3.2.3 กิจกรรม หรือพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์

3.2.4 บทบาทและหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง

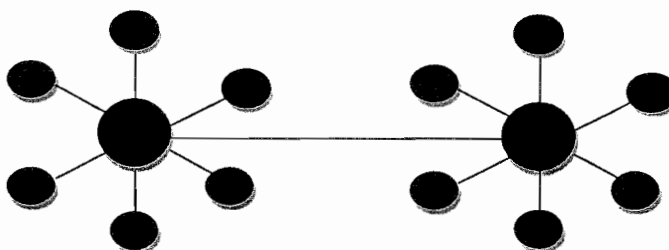
3.2.5 เนื้อหาของการแลกเปลี่ยนนั้นเป็นไปในทางเศรษฐกิจหรือทางการเมือง เป็นต้น (ภาพที่ 2-1 ประกอบ)

ภาพที่ 2-1 แนวความคิดเรื่องเครือข่ายตรงแบบง่าย

4. การแบ่งรูปแบบเครือข่ายทางสังคมตามแนวความคิดของ Barnes

Barnes (1968) นักมานุษยวิทยาได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมก่อให้เกิดเครือข่ายรวม ซึ่งเครือข่ายย่อยก็คือ ความสัมพันธ์ส่วนหนึ่งในหลายๆ ส่วนของเครือข่ายรวม โดยที่เครือข่ายย่อยนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักเกณฑ์เดียวกันกับเครือข่ายรวม หลักเกณฑ์อื่นนี้อาจตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ เครือญาติ การเมือง หรือระบบย่อยอื่น ๆ ของสังคม Barnes มองว่า เครือข่ายรวมเปรียบเสมือนกับระบบสังคมใหญ่ และเครือข่ายย่อยเปรียบเสมือนกับระบบย่อย นอกจากนั้น Barnes ยังได้เสนอความเห็นอีกว่า เครือข่ายตรง หมายถึง การติดต่อโดยตรงของปัจเจกบุคคลที่มีกับผู้อื่น อันได้แก่ ครอบครัว ญาติ พี่น้อง เพื่อนบ้าน และผู้ร่วมงานซึ่งบุคคลเหล่านี้มักจะมีการติดต่อซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอ เครือข่ายอ้อม หมายถึง การเกี่ยวข้องติดต่อกันของปัจเจกบุคคลอื่นโดยทางอ้อม กล่าวคือ คนที่เป็นจุดศูนย์กลางอาจไม่รู้ถึงบุคคลอื่น ๆ โดยตรง หากแต่สามารถติดต่อผ่านสมาชิกที่อยู่ในเครือข่ายตรงของตนเองได้ อย่างไรก็ดีตาม โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ภายในเครือข่ายตรงนั้นก็จะมีตัวเชื่อมของเครือข่ายหลายๆ เครือข่ายด้วยกัน ดังนี้แสดงไว้ในภาพที่ 2-2

ภาพที่ 2-2 แนวความคิดเรื่องเครือข่ายตรงที่ซับซ้อนขึ้น

5. การแบ่งรูปแบบเครือข่ายทางสังคมตามแนวความคิดของ Mayer

Mayer (1966) ได้นำแนวความคิดของ Brown (1965) มาผสมผสานกับแนวความคิดของ Barnes (1968) โดย Mayer ได้ตั้งเกณฑ์ไว้ว่า ในการศึกษาเครือข่ายสังคมนั้น จะต้องกำหนดตัวบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางก่อน ซึ่งเครือข่ายที่เกิดขึ้นตามลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลนั้นกับบุคคลอื่น ๆ 2 ประเภท

1. เครือข่ายตามการแยกประเภทของบุคคลหรือกลุ่มคนที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย เป็นการระบุขอบเขตของเครือข่ายสังคมที่จะศึกษาตามลักษณะการแยกประเภทคนหรือกลุ่มคน (Classificatory Set)

2. เครือข่ายที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการติดต่อสื่อสาร การให้ข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนสิ่งของ เครื่องใช้ วัสดุ หรืออาหาร ฯลฯ ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ข้างตัวบุคคลที่ได้รับการกำหนดให้เป็นจุดศูนย์กลาง และระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ที่ตัวบุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย

จากแนวความคิดดังกล่าวนี้ Mayer ได้สร้างกรอบแนวความคิดขึ้น เพื่ออธิบายถึงขอบเขตในการศึกษาเครือข่ายสังคมให้ชัดเจนขึ้น ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มความสัมพันธ์ที่มีขอบเขต (Bounded) และ ไม่มีขอบเขต (Unbounded) ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเครือข่ายตามลักษณะการแยกประเภทคนหรือกลุ่มคน หรือเป็นการศึกษาเครือข่ายตามลักษณะการปฏิสัมพันธ์ก็ตาม โดยความสัมพันธ์ที่มีขอบเขตนั้น หมายถึง เครือข่ายที่ระบุขอบเขตที่แน่นอนของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางกับบุคคลที่อยู่รอบ ๆ ข้าง เช่น ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะภายในครอบครัว หรือเฉพาะกลุ่มเครือญาติ ส่วนความสัมพันธ์ที่ไม่มีขอบเขตนั้น หมายถึง เครือข่ายที่ไม่จำกัดในเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างตัวบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางกับบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่รอบข้าง

อย่างไรก็ตาม Barnes ก็ได้ลำดับแนวคิดของตนเองขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยได้นำเอาแนวความคิดของ Mayer บางส่วนมาใช้สร้างเป็นกรอบแนวความคิดของตน และมุ่งให้ความสำคัญไปที่เครือข่ายย่อย โดยเน้นว่าเครือข่ายสังคมนั้น ๆ จริงแล้ว หมายถึง เครือข่ายย่อย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายรวม นอกจากนี้ Barnes ยังเห็นว่า เครือข่ายสังคมโดยทั่วไปแล้วไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายสังคมใดก็ตาม จะประกอบไปด้วยลักษณะหลาย ๆ อย่างรวมกัน คือ เป็นเครือข่ายที่มีการกำหนดขอบเขตและไม่มีกำหนดขอบเขตเป็นทั้งเครือข่ายที่สามารถนับจำนวนคนที่อยู่ในเครือข่ายได้ และนับจำนวนไม่ได้ และเป็นเครือข่ายย่อยและเครือข่ายรวม

6. แบ่งตามรูปแบบเครือข่ายทางสังคมแนวความคิดของ Boissevain

Boissevain (1974) ได้เสนอแนวความคิดไว้ว่า เครือข่ายบุคคลนั้นควรประกอบไปด้วย ปริณพทลที่สำคัญ ๆ อย่างน้อย 3 ปริณพทล คือ

ปริณพทลแรก คือ เครือข่ายใกล้ชิด (Intimate Network) ประกอบไปด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมากที่สุด อันได้แก่ ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง

ปริณพทลที่สอง คือ เครือข่ายรอง (Effective Network) ซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางรู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก กลุ่มนี้มักได้แก่ ญาติพี่น้องที่ห่าง ๆ ออกไป เพื่อนฝูงและคนรู้จักที่คุ้นเคยอื่น ๆ

ปริณพทลที่สาม คือ เครือข่ายขยาย (Extended Network) เป็นกลุ่มบุคคลซึ่งบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรง แต่สามารถติดต่อสัมพันธ์ได้ด้วยถ้าต้องการ โดยผ่านเครือข่ายใกล้ชิดอีกทีหนึ่ง

ภาพที่ 2-3 กรอบแนวคิดของโบเชแวงซึ่งอาศัยระยะห่างทางสังคมเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ปริณพทลของเครือข่ายบุคคล

การแบ่งปริณพทลของเครือข่ายบุคคลซึ่งเสนอโดยโบเชแวงนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการใช้ระดับความผูกพัน และภาระหน้าที่ที่มีต่อกันและกันเป็นหลัก สามารถนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลภายใต้ความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันได้

7. แนวคิดของ Kilduff & Wenpin (2003, pp. 4-8) ได้แบ่งรูปแบบของเครือข่ายตามระดับของการศึกษาวิเคราะห์เครือข่าย ได้เป็น 4 ประเภท คือ 1. เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level Network) 2. เครือข่ายระดับหน่วยธุรกิจ (Business Unit Level Network)

3. เครือข่ายระดับองค์กร (Organization Level Network) และ 4. เครือข่ายระดับอื่น ๆ (Other Level Network)

อย่างไรก็ตาม แม้มิติของการจำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคมดังกล่าว จะค่อนข้างชัดเจน สามารถจำแนกประเภทได้ แต่หากพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะพบว่า บางเครือข่ายอาจมีลักษณะทับซ้อนกันอยู่ในแต่ละมิติ เช่น เครือข่ายแรงงาน มีลักษณะเป็นทั้งเครือข่ายด้านแรงงาน และเป็นเครือข่ายระดับประเทศด้วย

ในวิทยานิพนธ์นี้ จะใช้รูปแบบเครือข่ายทางสังคม โดยแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ที่มีต่อกันคือ เครือข่ายตรงและอ้อม เครือข่ายตรงในที่นี้ หมายถึงการติดต่อแบบพบปะหน้าค่าตา (Face to Face) ที่ไม่เป็นทางการระหว่างบุคคลที่เป็นตัวแทนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนเครือข่ายอ้อม หมายถึงการติดต่อระหว่าง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยผ่านระเบียบกฎหมายที่เป็นทางการ

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจ

จากฐานคิดแนวการศึกษาเครือข่ายดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่าการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมนั้น ให้ความสำคัญต่อการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การพึ่งพาอาศัย กันและกัน รวมถึงการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ให้เป็นโครงสร้างทางสังคม จากฐานคิดดังกล่าวจึงทำให้เกิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมที่สำคัญ 4 ทฤษฎีหลัก คือ

การวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจแนวชนชั้นนำ

แนวคิดชนชั้นนำ เป็นความคิดต่อปฏิบัติการต่อการขยายตัวของประชาธิปไตยตะวันตก ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 แนวคิดนี้ต่อต้านทั้งทางด้านประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม ซึ่งเน้นหลักการปกครองโดยเสียงข้างมาก (Majority Rule) และประชาธิปไตยแนวความคิดสังคมนิยมซึ่งให้ความสำคัญกับความเสมอภาคทุกด้านในสังคม โดยแนวคิดชนชั้นนำเห็นว่า หลักการประชาธิปไตย และสังคมนิยมทั้งหลาย โดยเฉพาะแนวคิดแบบมาร์กซิสต์นั้น ขัดกับความเป็นจริงตามธรรมชาติ และหาใช่แนวคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์แต่อย่างใดไม่ (Cox, Furlong, & Page, 1986, p. 81; Parry, 1970, pp. 27-29)

ทัศนะแบบชนชั้นนำโดยทั่วไปจะมีพื้นฐานความเชื่อร่วมกันอยู่ว่า ในทุกสังคมจะมีชนชั้นของบุคคลผู้เหมาะสมที่จะเป็นผู้ปกครองเพียงชนชั้นเดียว ชนชั้นนำพวกนี้มีคุณสมบัติพิเศษในด้านทักษะ และลักษณะทางศีลธรรม ที่จำเป็นต่อการปกครองรัฐทั้งนี้เพราะธรรมชาติสร้างชนชั้นนำทางการเมืองเหล่านี้ให้เป็นผู้ปกครอง ดังนั้นการปกครองรัฐจึงไม่ใช่หน้าที่ของคนส่วนใหญ่ แต่เป็นภาระของคนกลุ่มนี้โดยเฉพาะหากชนชั้นนำเป็นผู้ดูแลกิจการของรัฐ ประชาชน

ก็จะไม่ได้รับูปแบบที่ดี อันที่นี้เป็นความเชื่อของลักษณะดังกล่าวหาใช้สิ่งแปลกใหม่แต่อย่างใดความคิดทางการเมืองแบบนี้ดำรงอยู่อย่างไม่ขาดสายตั้งแต่อดีต ดังจะเห็นได้จากแนวคิดของ Plato ในสมัยกรีกโบราณ Machiavelli ในปลายยุคกลาง และ Nietzsche ในศตวรรษที่ 19 เป็นต้น (Maxey, 1956, pp. 623, 642-643, Dunleavy & O' Leary, 1988, p. 37)

อย่างไรก็ตาม แนวคิดเกี่ยวกับชนชั้นนำในรูปของทฤษฎีสมัยใหม่และอ้างว่า เป็นวิทยาศาสตร์นั้น เป็นสิ่งที่เพิ่งพัฒนาขึ้นในต้นศตวรรษที่ 20 โดยมี Pareto, Mosca และ Michels เป็นผู้บุกเบิกทางความคิด ถึงแม้ว่า Pareto, Mosca และ Michels จะมีความเชื่อร่วมกันว่า อำนาจในแต่ละสังคมจะอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อยที่เรียกว่า ชนชั้นนำเสมอก็ตาม (Parry, 1970, p. 35) ในงานวิจัยจึงได้นำเอาแนวคิดชนชั้นนำที่มีส่วนเกี่ยวข้องมานำเสนอพอสังเขป ซึ่งประกอบไปด้วยนักคิด ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดชนชั้นนำของ Mosca
2. แนวคิดชนชั้นนำของ Pareto
3. แนวคิดชนชั้นนำของ Michels
4. แนวคิดชนชั้นนำของ Laswell
5. แนวคิดชนชั้นนำของ Carl Back and Jame Mallow
7. แนวคิดชนชั้นนำของ Lesrer Selinmean

แนวคิดชนชั้นนำของ Mosca

แนวคิดชนชั้นปกครองของ Mosca ค้นพบจนกระทั่งสามารถตั้งเป็นกฎได้ก็คือ ทุกสังคมหรือทุกระบบการเมือง จะประกอบไปด้วยคน 2 ชั้นใหญ่ ๆ พวกแรกมีจำนวนน้อย เป็นผู้ทำหน้าที่ทางการเมืองผูกขาดอำนาจ และขึ้นชมกับผลประโยชน์พิเศษต่าง ๆ ที่อำนาจนำมาให้ ส่วนอีกพวกหนึ่งมีจำนวนมากกว่าแต่ถูกขูดรีดและถูกควบคุมโดยคนพวกแรก ซึ่งอาจจะโดยอาศัยกฎหมายหรืออำนาจตามอำเภอใจ หรือความรุนแรงแล้วแต่กรณี (Mosca, 1939, p. 50) แนวความคิดหลัก ๆ ที่สำคัญของ Mosca มีอยู่ 5 อย่าง ซึ่งได้แก่

1. พลังทางสังคม (Social Force)

Social Force ของ Mosca ปัจจุบันเทียบได้กับคำว่าอำนาจ (Power) ซึ่งมีแหล่งที่มาต่าง ๆ กัน นับตั้งแต่อำนาจทางทหาร อำนาจทางเศรษฐกิจ อำนาจทางการเมือง อำนาจทางการบริหาร อำนาจทางศาสนาและจริยธรรม และอื่น ๆ (Zeitlin, 1986, p. 212)

2. สูตรทางการเมือง (Political Formula)

Political Formula หมายถึง ความเชื่อโดยสนิทใจประเภทหนึ่ง ที่มีลักษณะคล้าย ๆ กับความเชื่อแบบงมงายมาก ๆ (Great Superstition) หรือ ความเชื่อแบบหลงใหล (Illusion) ซึ่งถือได้ว่า

เป็นพลังทางสังคม (Social Forces) ที่สำคัญมากด้วย ในเวลาเดียวกัน เนื่องจากทำให้คนในสังคมมีค่านิยมร่วมกัน รวมตลอดทั้งความเชื่อถือ ความรู้สึกผูกพันและอุปนิสัยที่คล้าย ๆ กัน อันเป็นผลมาจากการมีประวัติศาสตร์ร่วมกันมาช้านาน จึงทำให้คนในสังคมยอมรับหลักการที่รู้สึกว่ามีจริยธรรม และมีลักษณะเป็นสากลพอสมควร ซึ่งชนชั้นปกครองนำมาอ้างในการใช้อำนาจของพวกตนเพื่อให้การใช้อำนาจดังกล่าวดูชอบธรรมและมีเหตุผลอยู่บ้าง (Mosca, 1939, pp. 62, 70-73)

สูตรทางการเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมและประวัติศาสตร์ แต่จะในสภาพใดก็ตาม ชนชั้นปกครองจะต้องได้รับการยอมรับจากผู้ถูกปกครอง ไม่โดยทางใดก็ตามหนึ่ง เพราะฉะนั้น ชนชั้นปกครอง จะต้องพยายามให้ สูตรทางการเมือง ซึมซาบเข้าไปในสำนึกของประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ที่มีการศึกษาน้อย ที่อยู่ในสังคมให้ได้ (Zeitlin, 1986, p. 214)

3. สายใยทางสังคม (Social Type)

Social Type หมายถึง ปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยเชื่อมโยงสังคมเข้าด้วยกัน อันประกอบด้วย เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม เป็นต้น

4. มาตรการทางศาล (Juridical Defense)

Juridical Defense หมายถึง การปกครองโดยหลักนิติธรรม หรือ ยึดเอาความถูกต้องตามกฎหมายเป็นหลักที่จะกำหนดและควบคุมวินัยของคนทั้งหลาย ให้อยู่ร่วมสังคมเดียวกันได้อย่างผาสุกในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมนั้น จำเป็นต้องมีการสร้าง “กลไก” ขึ้นมาเพื่อประกันการเคารพกฎหมายนั้นคือ ระบบป้องกันการละเมิดกฎหมาย ทั้งนี้เนื่องจากว่า มนุษย์มีสัญชาตญาณที่จะทำอะไร เบี่ยงเบนไปจากกฎเกณฑ์ที่สังคมวางไว้ การควบคุมสัญชาตญาณของมนุษย์ด้วยศีลธรรม และศาสนา ไม่เพียงพอที่จะประกันการอยู่ร่วมกันโดยสงบสุข จึงจำเป็นต้องมีระบบกฎหมายขึ้นมาควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์อีกต่อหนึ่ง พร้อมทั้งมีระบบศาลที่จะประกันการเคารพกฎหมาย เพื่อสร้างความเป็นระเบียบในสังคม (Mosca, 1939, p. 120-134)

5. Political Class (ชนชั้นทางการเมือง)

Political Class ได้แก่ ชนชั้นที่มีจำนวนน้อยกว่าประชาชนโดยทั่วไป และ ทำหน้าที่ทุกอย่างในทางการเมือง กฎที่ Mosca ค้นพบว่าชนชั้นปกครองซึ่งเป็นพวกที่มีจำนวนน้อยกว่าสามารถครอบงำพวกที่ไม่ใช่ชนชั้นการเมือง (Non-political Class) ซึ่งมีจำนวนมากกว่า ได้นั้น มีเหตุที่สำคัญ 3 ประการ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

5.1 ชนชั้นปกครองมีจำนวนน้อยจึงสามารถจัดองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่สมาชิกในชั้นมีอยู่น้อยจะช่วยสร้างความรู้จักมักคุ้น และการมีความสัมพันธ์กันภายในกลุ่มอย่างใกล้ชิดทำให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Cohesion) มีอยู่อย่างสูง การสร้างความเข้าใจร่วมกัน

ภายในกลุ่มทำได้ง่าย เพราะสมาชิกมีไม่มากสามารถจะสื่อสารติดต่อกันได้อย่างรวดเร็ว และเมื่อกระทำการใด ๆ ลงไป ก็เกิดการประสานสอดคล้องเป็นอันดี (Concert Action) โดยเฉพาะในแง่ของการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจ การดำเนินการตอบโต้เหล่านี้จะกระทำได้อย่างรวดเร็ว

5.2 ชนชั้นปกครอง มีคุณลักษณะบางอย่าง เหนือกว่า คนในสังคมโดยทั่วไป (Superior Qualities) เช่น มีความเหนือกว่าในทางวัตถุ นั่นคือเป็นผู้ที่มีความมั่งคั่ง (Wealth) หรือมีความเหนือกว่าในด้านสติปัญญา มีความเฉลียวฉลาดกว่า มีการศึกษาดีกว่าและสูงกว่า ตลอดจนอาจจะมีจริยธรรมสูงกว่า ซึ่งล้วนส่งเสริมให้กลายเป็นผู้มีเกียรติสูง (Highly Esteemed) และมีอิทธิพลมากในสังคมด้วยในเวลาเดียวกัน (Mosca, 1939, pp. 53-60)

5.3 จากคุณลักษณะในแง่ของการจัดองค์การ ตามข้อ 5.1 และจากคุณลักษณะส่วนตัวของชนชั้นปกครองเองตามข้อ 5.2 ทำให้ชนชั้นปกครอง สามารถที่จะเข้าไปควบคุมพลังทางสังคมทั้งในแง่การทหาร เศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร ศาสนา จริยธรรม และอื่น ๆ ที่จะก่อให้เกิดอำนาจไว้ได้อย่างเด็ดขาด

เมื่อเป็นเช่นนี้ ชนชั้นปกครอง จึงสามารถที่จะ ระดมพลังในการสร้างค่านิยมให้สังคมคล้อยตามได้ นั่นคือชนชั้นปกครอง จะเป็นผู้สร้างค่านิยมด้านต่าง ๆ ให้แก่สังคม นับตั้งแต่ แฟชั่น ศิลปะ ดนตรี นันทนาการ ไปจนถึงแบบแผนในการดำเนินชีวิต (Way of Life) เพื่อให้คนในสังคมเกิดความเชื่อร่วมกัน และจะได้ง่ายต่อการที่ชนชั้นปกครองจะอ้าง สูตรทางการเมืองที่จะทำให้พวกตนมีความชอบธรรมที่จะใช้อำนาจเข้าจัดการ ถ้าหากมีผู้ประพฤตินอกวิสัยนอกกรอบจากแบบแผนของสังคมที่ชนชั้นปกครองกำหนดเอาไว้ (Marger, 1981, p. 25)

Mosca พยายามที่จะตอบคำถามที่ว่า อะไรคือพื้นฐานที่ช่วยสร้าง ชนชั้นนำทางการเมืองขึ้นมาในสังคม และ Mosca พยายามอธิบายว่า พื้นฐานของ ชนชั้นปกครอง นั้นจะแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม กล่าวคือ ในสังคมแบบดั้งเดิม (Primitive Society) อำนาจทางทหารจะช่วยให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีฐานะเป็นผู้นำขึ้นมาได้ เนื่องจากสภาพสังคมไม่มีกฎเกณฑ์ทางสังคมที่เป็นระเบียบยังเต็มไปด้วยความป่าเถื่อนมีแต่กำลังและอาวุธเท่านั้น ที่จะช่วยให้มนุษย์ควบคุมพฤติกรรมของคนอื่น ๆ ได้ในสังคมที่เจริญขึ้นมาบ้างอำนาจทางศาสนาจะเป็น พลังทางสังคมที่สำคัญที่จะช่วยสนับสนุน ความเป็นผู้นำ ให้มีความชอบธรรมในการปกครองสูงขึ้น ต่อมาเมื่อสังคมพัฒนามากขึ้นความมั่งคั่ง ก็กลายเป็นฐานสำคัญของชนชั้นนำ และในสังคมที่เจริญและพัฒนามากที่สุด ความรู้และความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาก็จะช่วยให้เกิดชนชั้นนำ เช่น พวก Technocrats ต่าง ๆ ซึ่งจะสามารถอยู่ในตำแหน่งสูง ๆ และมีอำนาจในสังคมขึ้นมาได้

การเข้ามาสู่ตำแหน่งชนชั้นนำทางการเมืองในทัศนะของ Mosca จึงขึ้นอยู่กับระดับของการพัฒนา หรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแต่ละสังคมเป็นประการสำคัญ

การรักษาอำนาจของชนชั้นนำทางการเมือง Mosca ได้อธิบายถึงปัจจัยสำคัญ 5 ประการที่จะช่วยให้ชนชั้นนำดำรงสถานภาพของตนเอาไว้ได้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การที่มีความคล้ายคลึงกันในวิถีชีวิต (Closed Identity of Life-ways)

การที่มีความคล้ายคลึงกันในวิถีชีวิต หมายถึง การที่คนในสังคม มีความคล้ายคลึงกันในแง่ของเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม ซึ่ง Mosca เรียกว่าสายใยทางสังคม (Social Type) สายใยทางสังคมนี้เองที่จะช่วยสร้างความผูกพันในสังคมร่วมกัน โดยเฉพาะเมื่อระบบการเมืองถูกคุกคามจากภายนอก ทำให้ ชนชั้นนำทางการเมืองได้รับการสนับสนุนจากสังคมทั้งหมดได้โดยอัตโนมัติ

2. การใช้สูตรทางการเมือง (Political Formula)

ชนชั้นปกครองจะระดมข้ออ้างทางกฎหมาย หรือจริยธรรมมาเป็นฐานที่จะสร้างความชอบธรรมให้กับการใช้อำนาจของตนทุกครั้ง

3. การใช้กระบวนการสร้างการปรับตัว (Minetism)

เป็นแนวโน้มตามธรรมชาติของมนุษย์ ที่จะสร้างและพัฒนาค่านิยม รวมทั้งรับเอาค่านิยมที่สอดคล้องกับสังคมของตน หรือสภาพแวดล้อมที่ตน ๆ นั้น ได้รับการเลี้ยงดูมาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของตน กระบวนการสร้างการปรับตัว ที่ Mosca อธิบายนั้น ปัจจุบันเรียกว่า การกล่อมเกลாத่างสังคม (Socialization) ซึ่งเป็นเรื่องที่สังคมพยายามอบรมสั่งสอน หรือ ถ่ายทอดค่านิยมบางอย่างให้แก่สมาชิกของสังคม เพื่อจะได้มีความเชื่อร่วมกัน มีบทบาทเป็นไปตามที่สังคมคาดหวัง ถ้าชนชั้นปกครองสามารถทำให้คนในสังคมมีความเชื่อในการนำของพวกตน ชนชั้นปกครองก็จะยึดเอาวิธี การสร้างการปรับตัวนี้มาเป็นช่องทางในการหาประโยชน์ การสร้างความรู้สึกรู้สึกให้คนในสังคมที่เหลือทั้งปวงต้องพึ่งอำนาจของชนชั้นปกครอง โดยทำให้คนในสังคมเกิดความรู้สึกช่วยเหลือตนเองไม่ได้ หรือรู้สึกว่าตนเองไม่มีพลังที่จะแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

4. การหมุนเวียนชนชั้นนำ (Circulation of the Elite)

การหมุนเวียนชนชั้นนำ คือ การรับเอาสมาชิกใหม่เข้ามาในกลุ่มชนชั้นนำ ด้วยการเลือกสรร (Recruitment) จากชนชั้นระดับชั้นที่ 2 ของสังคมที่นับจากชั้นของชนชั้นนำลงไป ซึ่งก็คือบรรดาชนชั้นกลางที่มีการศึกษาคิดว่ามวลชนทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากชนชั้นกลางเหล่านี้พอใจที่จะได้เลื่อนชั้นทางสังคมเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เป็นที่ชัดเจนอยู่แล้ว ที่ว่าชนชั้นนำทางการเมืองมีจำนวนน้อย ย่อมไม่สามารถจะบริหารกลไกของรัฐตามลำพังได้ จึงต้องใช้วิธีการหมุนเวียนชนชั้นนำ เพื่อจะกล่อมเกล้าให้ชนชั้นกลาง เข้ามาทำหน้าที่ ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญในการบริหารกิจการของรัฐให้แก่ตน ชนชั้นกลางเหล่านี้ ถ้าเทียบในปัจจุบันคงได้แก่ ตำแหน่งข้าราชการ หรือ เจ้าหน้าที่รัฐระดับสูงที่จะช่วยกำกับควบคุมให้นโยบายของ ชนชั้นนำทางการเมืองบรรลุผลนั่นเอง

5. การสนับสนุนจากกองทัพ

Mosca อธิบายว่า นายทหาร ส่วนใหญ่ (ในสมัยนั้น) จะถูกเลือกสรรมาจากชนชั้นสูง ในสังคม บรรดานายทหารระดับสูงสุดดังกล่าว จะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชนชั้นนำทางการเมืองไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ของภูมิหลังครอบครัว หรือวัฒนธรรม ฐานะทางเศรษฐกิจ (Mosca, 1939, p. 233) เมื่อเป็นเช่นนี้ ชนชั้นนำทางการเมืองจึงเชื่อมั่นได้ว่า ตนจะได้รับการสนับสนุนจากกองทัพในกรณีที่ต้องการ เพราะเป็นชนชั้นสูง เช่นเดียวกับตนเอง

Mosca ไม่เชื่อทฤษฎีการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยชี้ให้เห็นว่าสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งทั่วไป (Universal Suffrage) นั้น เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ปิดกั้นการได้มาซึ่ง ชนชั้นปกครองที่มีความรู้ความสามารถจะได้มาตั้งแต่ ผุ้ชนกลุ่มหนึ่งซึ่งมิได้มีอะไรพิเศษในตัวเอง และพวกเจนนัดในเล่ห์กระเท่ห์ทางการเมืองเหตุผลของ Mosca มีอยู่ว่า

1. ผู้ที่มีความรู้ความสามารถส่วนมากไม่ยากที่จะต้องลดตัวเองลงมาให้กลายเป็นเป้าที่จะถูกโจมตีทางการเมืองในหมู่ที่หาเสียง
2. เพราะฉะนั้น ผู้สมัครรับเลือกตั้งก็จะเหลือแต่พวกนักหลอกลวงทางการเมือง (Those Skilled in Political Intrigue) ที่จะมีโอกาสได้รับเลือกสรรขึ้นมาเป็นชนชั้นปกครอง
3. รูปแบบการปกครอง จึงออกมาในลักษณะที่ว่า
 - 3.1 จะมีกลุ่มพลังทางการเมืองที่เป็นกลุ่มใหญ่อยู่เพียงกลุ่มเดียว
 - 3.2 กลุ่มการเมืองที่มีอำนาจในการปกครองนี้ จะไม่ตัดสินใจเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมแต่อย่างใด ทว่าตัดสินใจเพื่อประโยชน์ของส่วนตัวมากกว่า ทั้งนี้จะออกมาในรูปที่ว่า
 - 3.3 กลุ่มการเมืองดังกล่าวจะทำการแทรกแซงรัฐบาล โดยการถือเอาผลประโยชน์ส่วนตัว อย่างใดอย่างหนึ่งที่จะให้รัฐบาลตัดสินใจดำเนินการเพื่อตนเองและพวกพ้องเป็นประการสำคัญ

แนวคิดชนชั้นนำของ Pareto

Pareto อธิบายแนวความคิดเรื่องชนชั้นนำ ด้วยการเริ่มต้นว่า นกกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านกฎหมาย บทกวี โจรกรรม ศิลปกรรม การเมือง ธุรกิจ ฯลฯ โดยเหตุผลทางทฤษฎีแล้ว อาจจะวัดได้ว่าใครสมควรจะได้คะแนนสูงสุด ในกิจกรรมที่ตนประกอบอยู่ ทั้งนี้โดยการวัดจากความสำเร็จในการประกอบกิจการของพวกเขานั้นเอง เช่น นักกฎหมายที่เก่งที่สุด อาจจะได้ 10 คะแนน ส่วนนักกฎหมายที่จามาตราอะไรไม่ค่อยได้ และสรุปความสำคัญของกฎหมายที่สำคัญไม่ได้ ก็ได้ 0 คะแนนไป ส่วนพวกหลักเล็กขโมยน้อย ซึ่งลงมือทำงานที่ไร้ถูกจับทุกที ก็ได้ศูนย์คะแนนเช่นกัน

ถ้าหากจะจัดลำดับชั้น (Class) ของคนในสังคม โดยดูจากคะแนนความสามารถ เช่นว่านี้ พวกที่ได้คะแนนสูงสุดในกิจการด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเกี่ยวกับการเมืองหรือไม่ Pareto เรียกว่า พวกชนชั้นนำ (Parry, 1970, pp. 45-46)

ในบรรดาชนชั้นนำด้วยกันนี้ Pareto เห็นว่ายังสามารถจะแบ่งกลุ่มออกได้เป็น 2 ประเภท นั่นคือ

1. ชนชั้นนำทางการเมือง (Governing Elite) ได้แก่ ชนชั้นนำที่มีอิทธิพลทางการเมือง ซึ่งจะมีอิทธิพลโดยตรง หรือโดยอ้อม กล่าวอีกนัยหนึ่ง อาจจะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วม ในการตัดสินใจทางการเมืองโดยตรง หรืออาจจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพล ต่อการตัดสินใจทางการเมือง ก็แล้วแต่

ชนชั้นนำทางการเมือง ในนัยของ Pareto จึงนับรวมตั้งแต่คณะรัฐบาลไปจนถึง พรรคฝ่ายค้าน ผู้ประกอบการอุตสาหกรรม ผู้นำสหภาพแรงงาน นายทหาร ฯลฯ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทางการเมืองทั้งนั้น

2. ชนชั้นนำที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับทางการเมือง (Non-governing Elite) ได้แก่ บรรดาผู้นำในสาขาชีพ หรือกิจกรรมชั้นนำ กวีชั้นนำ ฯลฯ (Parry, 1970, p. 34)

แต่กระนั้น Pareto ก็ยอมรับว่า ในทางปฏิบัติปัจจัยบางอย่าง โดยเฉพาะความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และ ชาติตระกูล จะช่วยให้ผู้มีแม้จะมีความสามารถน้อยกว่าผู้อื่น มีโอกาสมากขึ้นที่จะได้เป็นชนชั้นนำ (Parry, 1970, p. 46)

Pareto อธิบายว่า การกระทำหรือพฤติกรรมของคนเรา อาจแยกออกได้เป็น 2 แบบ แบบหนึ่งเป็นพฤติกรรมที่สมเหตุสมผล (Logical Actions) อีกแบบหนึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่สมเหตุสมผล (Non-logical Actions)

พฤติกรรมที่สมเหตุสมผล ได้แก่ พฤติกรรมที่มุ่งไปสู่เป้าหมาย ซึ่งสามารถจะบรรลุผลได้ โดยใช้วิธีการที่สอดคล้องกันกับการบรรลุเป้าหมาย ตัวอย่างของพฤติกรรมแบบนี้ เช่น การทดลองทางวิทยาศาสตร์ การใช้เหตุผลของวิชาวิศวกรรม เป็นต้น

ส่วนพฤติกรรมที่ไม่สมเหตุสมผล ได้แก่ พฤติกรรมที่ไม่มีเป้าหมาย หรือมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ไม่สามารถจะบรรลุผลได้ หรือใช้วิธีการที่ไม่สามารถจะบรรลุผลได้เลย

พฤติกรรมของมนุษย์โดยส่วนใหญ่แล้ว ถือได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่สมเหตุสมผล อย่างไรก็ตามก็ตีพฤติกรรมที่ไม่สมเหตุสมผลไม่ได้หมายความว่าไม่มีเหตุผล แต่ความมีเหตุผลกับความสมเหตุสมผลนั้นเป็นคนละเรื่องกัน Pareto ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมหรือการกระทำที่ไม่สมเหตุสมผล ที่สำคัญนั้น มีอยู่ 2 แบบ

พฤติกรรมแบบแรก เป็นพฤติกรรมที่ไม่มีความสมเหตุสมผล ระหว่างวิธีการที่จะไปสู่จุดหมายกับเป้าหมาย ตัวอย่างเช่น คนกลุ่มหนึ่งต้องการฝนจึงใช้วิธีการบวงสรวงเทวดา แต่ผล

ที่ได้รับคือ ฝนไม่ตก เพราะไม่มีความสัมพันธ์ที่สมเหตุสมผลระหว่างวิธีการกับจุดหมาย

พฤติกรรมที่สองเป็นพฤติกรรมที่ไม่มีความสอดคล้องกันระหว่างสิ่งที่ผู้แสดงพฤติกรรมคาดคิดไว้กับความเป็นจริงที่รับรู้ เนื่องจากผลที่ติดตามมาของการบรรลุจุดหมายนั้น ไม่ตรงกับเหตุผลที่คาดคิดไว้แต่เดิม

ยกตัวอย่างเช่น นักปฏิวัติ ได้มองเห็นความสัมพันธ์ของวิธีการกับเป้าหมายได้อย่างสมเหตุสมผลแล้ว จึงทำการปฏิวัติโดยเชื่อว่า เมื่อปฏิวัติเสร็จแล้วจะเกิดมีสังคมซึ่งไม่มีชนชั้น (Classless Society) แต่ผลที่ติดตามมา เมื่อปฏิวัติเสร็จแล้วกลับปรากฏว่าเกิดระบอบอำนาจนิยมแบบเบ็ดเสร็จขึ้นมาแทน แสดงว่าเกิดข้อผิดพลาด (Error) อันเนื่องมาจากการมองความเป็นจริงผิดไปโดยไม่รู้ตัว เพราะไม่ได้ตระหนักถึงภาพลวงตา หรือมายาคติ (Myths) เพราะฉะนั้น ผลที่ตามมาจึงไม่สอดคล้องกับเหตุผลที่ผู้แสดงพฤติกรรมคิดไว้ (Aron, 1967, pp. 111-114)

อย่างไรก็ตาม มนุษย์เราก็พยายามที่จะตัดสินการประพฤติปฏิบัติของตนด้วยการหาเหตุผลมาอ้าง (Derivations) ในแต่ละแห่งแต่ละสังคม เพื่อที่จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งต่าง ๆ ดูมีเหตุผล (Aron, 1967, pp. 126-127; Parry, 1970, p. 46) การหาเหตุผลมาอ้าง หรือการอ้างเหตุผลมายืนยัน นั้นจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับพื้นฐานคุณลักษณะทางจิตวิทยา (Residues) ซึ่งเป็นเรื่องของสัญชาตญาณ หรือความรู้สึกที่ฝังอยู่ลึก ๆ (Sentiments) หรือภาวะทางจิต (State of Mind) ของแต่ละบุคคล

กล่าวอีกนัยหนึ่ง พื้นฐานคุณลักษณะทางจิตวิทยา (Residues) เป็น ตัวปัจจัยยืน (Constants) ที่จะทำให้ การอ้างเหตุผล (Derivations) ของมนุษย์เป็นไปตามที่ตนเองมีความโน้มเอียงทางเจตคติ (Sentiments) หรือ เป็นไปตามภาวะทางจิตของตนที่เป็นอยู่นั่นเอง (Aron, 1967, pp. 128; Zeitlin, 1968, p. 181)

จึงได้สรุปว่า พื้นฐานคุณลักษณะทางจิตวิทยา (Residues) ซึ่งเป็นพลังที่ผลักดันให้มนุษย์มีการกระทำในรูปแบบต่าง ๆ นั้น ไม่เคยเปลี่ยนสิ่งที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย ได้แก่ การอธิบาย หรือการอ้างเหตุผล เท่านั้น (Aron, 1967, p. 142)

การหมุนเวียนชนชั้นนำ ตามความหมายของ Pareto หมายถึง การหมุนเวียนให้พวกที่ไม่ใช่ชนชั้นนำ (Non-elites) ขึ้นมาเป็นชนชั้นนำ ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลง พื้นฐานคุณลักษณะทางจิตวิทยา ทั้งในส่วนของชนชั้นนำกับในส่วนของพวกที่ไม่ใช่ชนชั้นนำ (Bottomore, 1964, p. 48)

นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงชนชั้นนำยังมีเหตุผลเนื่องมาจากการที่ ระบบการติดต่อสื่อสารระหว่างชนชั้นนำกับมวลชน มีลักษณะปิด เมื่อคนส่วนใหญ่ไม่สามารถจะเข้าถึงชนชั้นนำ

เพื่อที่จะเรียกร้องให้ชนชั้นนำแก้ไขปัญหาในที่สุดก็จะนำไปสู่การปฏิวัติ (Bill & Hardgrave, 1973, p. 152)

Pareto ได้ยกตัวอย่าง ระบบการปกครองแบบ อภิชนาธิปไตย (Aristocracy) ซึ่งถูกชนชั้นนำกลุ่มใหม่โค่นล้มลงในประวัติศาสตร์ของยุโรปว่าเนื่องจาก พวกอภิชนที่เป็นนายทหารจำนวนมาก ต้องเสียชีวิตในสมรภูมิเป็นจำนวนมาก กอปรกับพวกอภิชนรุ่นต่อมา สูญเสียความสามารถที่จะใช้กำลังรุนแรงเข้าจัดการปัญหา เนื่องจากหลงใหลกับการแสวงหาภูมิปัญญา จึงตกเป็นเหยื่อของความอ่อนแอของตนเอง ทางออกของชนชั้นนำ ถ้าหากไม่ปรารถนาจะถูกโค่นล้ม มีทางออกเพียง 2 ทางเท่านั้น ได้แก่ การกำจัดผู้ที่ท้าทายอำนาจ หรือไม่ก็ดึงเอาพวกที่ท้าทายอำนาจมาเป็นพวกเดียวกัน (Aron, 1967, pp. 62-163) สิ่งที่ชนชั้นนำทางการเมืองไม่ได้ตระหนัก ก็คือชนชั้นนำจะถูกโค่นล้มทันที ถ้าไม่สามารถใช้กำลังอำนาจเข้าแก้ไขปัญหามิยอมวิกลฏได้ และการใช้อำนาจอย่างพรั่นเพรื่อ ก็นำมาซึ่งการพังทลายของตนเองได้เช่นกัน วิธีการรักษำอำนาจของชนชั้นนำทางการเมือง จึงต้องผสมผสานกันระหว่างการใช้อำนาจในยามที่จำเป็นกับการสร้างความพอใจให้แก่คนส่วนใหญ่ (Bill & Hardgrave, 1973, pp. 152) สาเหตุที่ต้องสร้างความพอใจให้แก่ชนชั้นระดับล่าง เนื่องจาก Pareto เชื่อว่า ชนชั้นนำนั้นกระทำการใด ๆ โดยยึดเอาผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นเกณฑ์ ขณะที่ชนชั้นระดับล่างจะกระทำการใด ๆ โดยยึดเอาความรู้สึกของตนเอง หรือยึดเอาจิตใจของตนเองเป็นเกณฑ์ (Zeitlin, 1968, p. 179)

ด้วยเหตุนี้ชนชั้นนำจึงสามารถที่จะแสวงหาการสนับสนุน จากชนชั้นที่ต่ำกว่าได้ ด้วยการอาศัย วิธีการอ้างเหตุผล ที่จะดึงดูดใจจากชนชั้นที่ต่ำกว่า เพราะการอ้างเหตุผลโดยตัวของมันเองนั้นก็ดึงดูดใจอยู่แล้ว (Zeitlin, 1968, p. 196) ลักษณะการอ้างเหตุผลจะมีอยู่หลายวิธี เช่น

1. การอ้างว่า เป็นกฎซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงต้องปฏิบัติตาม
2. การอ้างว่า เป็นคำสั่งของผู้มีอำนาจ
3. การอ้าง มายาคติที่จะเร้าอารมณ์ให้เกิดการปฏิบัติตาม เช่น
 - 3.1 การอ้าง ผลประโยชน์ที่มีอยู่ร่วมกัน
 - 3.2 การอ้าง หลักกฎหมาย อาทิ เพื่อความเป็นระเบียบ เพื่อความยุติธรรม ฯลฯ
 - 3.3 การอ้าง หลักอภิปรัชญาซึ่งพิสูจน์ได้ยาก อาทิ เพื่อความเป็นปึกแผ่นมั่นคง เพื่อความเจริญก้าวหน้า เพื่อเห็นแก่มนุษยธรรมและเพื่อความเป็นประชาธิปไตย ฯลฯ
4. การอ้างการพิสูจน์โดยถ้อยคำ (Verbal Proof) เป็นการให้คำมั่นสัญญาหรือเลือกใช้ถ้อยคำที่ทำให้เห็นว่าถูกต้อง โดยตัวของมันเอง อาทิ เราสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นระบอบที่มุ่งสนองต่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ เป็นต้น

การอ้างเหตุผลทั้ง 4 นี้ อาจจะซ้ำแล้วซ้ำอีก โดยไม่จำเป็นต้องมีเหตุผล หรือ สมเหตุสมผล แต่เน้นที่การสร้างประทับใจ นับเป็นวิธีการที่ได้ผลมากวิธีหนึ่ง ที่จะทำให้ ผู้อื่นคล้อยตาม (Aron, 1967, pp. 142-145)

แนวคิดชนชั้นนำของ Michel's

Michel เชื่อว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้ว มนุษย์ต้องการมีอำนาจ และเมื่อได้อำนาจ แล้วก็พยายามที่จะรักษาไว้ให้นานที่สุด (Zeitlin, 1968, p. 236) แนวโน้มอันหนึ่งที่เราเห็นได้ ได้แก่ ความพยายามของผู้มีอำนาจที่จะถ่ายทอดอำนาจไปให้ทายาทอันชอบธรรมของตน เหมือนกับการโอนสิ่งของไปให้ (Zeitlin, 1968, p. 235).

Michel อาศัยทฤษฎีฝูงชน และจิตวิทยาฝูงชนมาสนับสนุนฐานคติของตนเองว่า คนส่วนใหญ่โดยทั่วไปนั้นไม่สามารถปกครองตนเองได้ทั้งนี้เนื่องจาก

1. ในคนหมู่มากนั้นจะมีปัญหาทางเทคนิค และปัญหาในทางปฏิบัติได้อย่างมาก ถ้าหากให้มีเสรีภาพในการแสดงทัศนะ เพื่อหามติหรือข้อสรุปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยตรงด้วยตนเอง ผู้เป็นสมาชิกของกลุ่มทุกครั้งไปนี้เป็นเหตุผลว่าทำไมประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) จึงใช้ไม่ได้ในชุมชนที่มีประชากรมาก ๆ เพราะถ้าพึงสถานที่ที่จะใช้รับรองจำนวนคนมาก ๆ และเวลาที่จะเปิดโอกาสให้คนทั้งหมดซึ่งมาชุมนุมกันนั้นได้พูดหรืออภิปรายกันอย่างทั่วถึง ก็เป็นปัญหาใหญ่ในตัวเองมากพออยู่แล้ว

เมื่อเป็นเช่นนี้ ตัวแทนกลุ่มหรือผู้แทน จึงมีบทบาทสำคัญที่จะทำหน้าที่แทนกลุ่มและ ผลสุดท้าย ผู้แทนกลุ่มนี้แหละที่จะใช้อำนาจเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนตัวแทนที่จะปกป้อง ผลประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งเป็นไปตามกฎเหล็กแห่งคณาธิปไตย ดังจะได้อธิบายโดยละเอียด ตามลำดับต่อไป

2. ในแง่ของการจูงใจและครอบงำ มิเชลส์เห็นว่าเป็นการง่ายกว่าที่จะครอบงำฝูงชน จำนวนมาก ๆ ด้วยการเสนอแนะ และจุดอารมณ์ของฝูงชนให้สอดคล้องตาม เนื่องจากฝูงชนที่อยู่ร่วมกันมาก ๆ นั้นจะสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง และหันไปแสดงพฤติกรรมร่วมกับกลุ่ม แต่ในทางตรงกันข้ามในกลุ่มคนจำนวนไม่กี่คนที่กำลังอภิปรายถกเถียงปัญหาอย่างเอาจริงเอาจัง นั้นเป็นการยากมากที่จะแทรกเข้าไป เพื่อโน้มน้าวใจคนในกลุ่มที่มีไม่มากนักให้เห็นด้วย (Zeitlin, 1968, p. 273)

มิเชลส์ศึกษาพฤติกรรมของคนชั้นนำ จากกรณีของพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social Democratic Party) ของเยอรมัน เพื่อจะนำผลสรุปที่ได้มาวางเป็นกฎ ที่จะอธิบายองค์การ ทุกประเภท นับตั้งแต่บริษัท สหภาพขึ้นไปถึงระดับรัฐ โดยอธิบาย กฎที่เขาเรียกว่า กฎเหล็ก

แห่งคณาธิปไตยว่า แม้แต่ในพรรคที่มีความเป็นประชาธิปไตยสูงอย่างพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยของเยอรมันยังเกิดสภาพของคณาธิปไตย เพราะฉะนั้นในองค์การที่ซับซ้อนกว่าใหญ่กว่าย่อมจะหลีกเลี่ยงไม่พ้น จากสภาพคณาธิปไตยเช่นว่านี้ (Marger, 1981, pp. 70-73)

แนวความคิดเรื่องกฎเหล็กแห่งคณาธิปไตยของมิเชลส์ อธิบายให้เห็นอย่างง่าย ๆ ได้ดังนี้ เมื่อมีการรวมกลุ่มเกิดขึ้นไม่ว่าจะด้วยจุดประสงค์ใด ย่อมเกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการแบ่งงานกันทำผลของการจำแนกหน้าที่ ก่อให้เกิดการมอบอำนาจให้แก่กันตามลำดับชั้นของการจัดองค์การในตอนแรก ๆ ที่องค์การยังมีขนาดเล็กมีสมาชิกไม่มาก การแบ่งงานกันทำอาจจะมีการหมุนเวียนหน้าที่กันได้ผู้ที่ได้รับการเลือกสรร (Recruitment) เข้ามาดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจภายในกลุ่มจะเป็นเสมือนผู้รับใช้มวลชน คือ ยึดมั่นในเจตจำนงของคนส่วนใหญ่ แต่เมื่อสมาชิกในกลุ่มมีมากขึ้น องค์การขยายตัวขึ้นความเป็นประชาธิปไตยภายในกลุ่ม โดยเฉพาะในแง่ของผู้มีอำนาจ ซึ่งครั้งหนึ่งถือว่าทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกลุ่ม ก็ลดบทบาทความเป็นตัวแทนลงเนื่องจากงานบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานบริหาร หรือหน้าที่ที่เกี่ยวกับการจัดการเป็นเรื่องทางเทคนิคที่มีความซับซ้อนมากขึ้นจำเป็นที่จะต้องได้ผู้ที่มีความสามารถ โดยเฉพาะเข้ามาทำหน้าที่ดังกล่าวหากหมุนเวียนกันทำหน้าที่อย่างที่เคยทำองค์การหรือกลุ่ม อาจประสบความเสียหายได้โดยไม่คาดคิดเมื่อใดก็ได้

นอกจากนั้น ผลของการแบ่งงานกันทำ ก็เริ่มก่อให้เกิดความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization) ขึ้นมา ความชำนาญเฉพาะด้านนี้ทำให้เกิด ความเชี่ยวชาญเฉพาะตัว (Expertise) ขึ้นมาโดยปริยายผู้ที่เข้าไปดำรงตำแหน่งชนชั้นนำในองค์การ จึงกลายเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการจัดการเหนือคนอื่น ๆ ซึ่งมีความชำนาญด้านอื่น ๆ มากกว่า แต่ปราศจากความรู้ความสามารถทางเทคนิคในการบริหารดังกล่าวนี้นี้ เนื่องจากองค์การขยายตัวซับซ้อนขึ้นมีการจัดลำดับชั้น (Hierarchy) ภายในองค์การมากขึ้นและการบริหารงานเป็นไปในรูปของระบบสำนักงาน (Bureaucratic) ที่เราเรียกว่า เสมือนระบบราชการนั้นคือมีขั้นตอนมีกระบวนการในการพิจารณาและการตัดสินใจที่เป็นระบบยุ่งยากมากขึ้น ผู้ที่ไม่ได้มีตำแหน่งเป็นผู้นำในองค์การจึงจำต้องยอมรับประสบการณ์และความเชี่ยวชาญเฉพาะตัวของผู้นำในองค์การเพราะขาดความชำนาญเช่นว่านั้น ไม่มีเวลาตรวจสอบอย่างเอาจริงเอาจัง เนื่องจากมีหน้าที่ของตนที่จะต้องปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายอยู่ในที่สุดจึงไม่สนใจที่จะขึ้นเป็นชนชั้นนำเนื่องจากรู้สึกว่าคุณไม่มีความสามารถ (Incompetence) และเฉยเมย (Apathy) ต่อความปรารถนาที่จะเข้ามาเป็นผู้นำในองค์การไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ชนชั้นนำในกลุ่มซึ่งมีจำนวนน้อยก็จะหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันขึ้นมาดำรงตำแหน่งผู้นำในองค์การและเมื่อได้อยู่ในตำแหน่งที่มีอำนาจเสียครั้งหนึ่งแล้วก็ยังจะพยายามรักษาตำแหน่งและอำนาจเอาไว้มากกว่าที่จะอุทิศตนทำงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ

การคงอยู่ของผู้นำองค์การได้กลายเป็นเป้าหมายอันเดิมไปในที่สุด

เพราะฉะนั้นผู้นำองค์การก็จะใช้ทรัพยากรทั้งปวงที่มีอยู่ในองค์การที่จะควบคุมกระบวนการเลือกสรรและฝึกอบรมสมาชิกใหม่ที่จะมาทดแทนพวกตนและยังสามารถควบคุมสมาชิกอื่น ๆ ที่เหลือให้ยอมรับอำนาจของพวกตนได้ด้วยการควบคุมข่าวสารช่องทางในการติดต่อสื่อสารตลอดจนบรรดาศักดิ์ศรีเกียรติภูมิต่าง ๆ เอาไว้หมดจนขาดไปโดยจึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นเป็นเสมือนกฎเหล็กด้วยประการฉะนี้ (Zeitlin, 1968, pp. 237-249)

มิเชลส์ยอมรับว่าคุณสมบัติเฉพาะตัวของชนชั้นนำทางการเมืองมีส่วนช่วยอย่างมากต่อการที่จะผูกขาดอำนาจทางการเมืองที่เรียกว่าเป็นคณาธิปไตย คุณลักษณะที่สำคัญของชนชั้นนำทางการเมือง ได้แก่ ความเหนือทางด้านสติปัญญา (Intellectual Superiority) เมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ชนชั้นนำ

นอกจากนั้นชนชั้นนำทางการเมืองยังมีความโน้มเอียงที่จะเป็นพวกอนุรักษนิยม (Conservative) ดังสำนวนของเขากล่าวว่านักปฏิวัติวันนี้ คือ นักปฏิกริยาวันพรุ่งนี้ (The Revolutionaries of to day become the Reactionaries of Tomorrow) ซึ่งหมายถึงว่า ลำพังมวลชนไม่มีทางที่จะทำการปฏิวัติได้สำเร็จแต่จะสำเร็จได้ ก็ด้วยการมีผู้นำเป็นตัวนำในกลุ่มมวลชนแต่เมื่อปฏิวัติสำเร็จแล้วเหล่าผู้นำมวลชนดังกล่าวนี้จะแปรสภาพเป็นชนชั้นที่อยู่ห่างไกลจากมวลชนและเป็นคนละพวกกับมวลชนในที่สุด (Zeitlin, 1968, p. 255) และชนชั้นนำทางการเมืองยังมีการยึดมั่นในคตินิยมที่เห็นแก่ญาติ (Nepotism) ก่อนข้างมากอีกด้วย (Bill & Hardgrave, 1973, pp. 154-155)

การรักษาอำนาจของชนชั้นนำทางการเมือง ชนชั้นนำทางการเมืองซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยและผูกขาดอำนาจทางการเมืองเฉพาะกลุ่มมีวิธีการที่จะดำรงรักษาสถานภาพความเป็นผู้นำของตนหลายวิธีการ แต่มีวิธีการอย่างน้อยที่สุด 4 วิธีการ ที่พวกคณาธิปไตยมักนิยมใช้ ได้แก่

1. การอ้างหลักจริยธรรมทั่วไป (General Ethical Principle) เช่น เพื่อเห็นแก่ผลประโยชน์ของส่วนรวม เพื่อความผาสุกของประชาชนส่วนใหญ่ ฯลฯ
2. การเป็นอิสระทางการเงินทำให้ชนชั้นนำ ไม่ต้องพึ่งพามวลชน แต่จะใช้ฐานะที่ได้เปรียบทางการเงินของตนเป็นเครื่องมือที่จะได้มาซึ่งความจงรักภักดีจากมวลชน เช่น บริจาคเงินช่วยเหลือผู้ที่ยากไร้และใช้ความมั่งคั่งของตนนี้ซื้อหรืออุดหนุนกิจการหนังสือพิมพ์ เพื่อจะได้ควบคุมข่าวสาร และใช้ข่าวสารไปในทางสนับสนุนพวกพ้องของตน
3. ชนชั้นนำทางการเมืองมีความสามารถที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกันเองภายในกลุ่ม รวมทั้งมีความร่วมมือกันที่จะรับผิดชอบต่อการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกบางคนในกลุ่ม เพื่อให้คนส่วนใหญ่มองเห็นภาพลักษณ์ (Image) ที่ดีของกลุ่มตน จะได้เกิดความเชื่อถือไว้วางใจ

ในความเป็นผู้นำของกลุ่มตนด้วยในเวลาเดียวกัน

4. ความสามารถในการดูกลืนและฝึกอบรมสมาชิกใหม่ที่เข้าสู่วงจรผู้นำให้มีความคิดคำนึงตรงกับพวกตน และแยกตัวออกจากคนส่วนใหญ่ที่เป็นมวลชน เพื่อป้องกันมิให้เกิดการนำมวลชนมาปฏิบัติเปลี่ยนแปลงตำแหน่งอำนาจของชนชั้นนำ ที่ตั้งเป็นสถาบันแล้ว

บรรดาชนชั้นนำทางการเมืองพยายามที่จะทำให้มวลชนทั้งหลายรู้สึกว่ ภาวะผู้นำเป็น เรื่องที่สำคัญและจำเป็นคู่เคียงกับวงออร์เคสตรา จำเป็นต้องมีวาทยกร (Conductor) (Zeitlin, 1968, p. 242) ในขณะเดียวกัน มวลชนก็เกิดความรู้สึกหรือถูกทำให้เกิดความรู้สึกว่ การเมืองและการบริหารกิจการบ้านเมืองเป็นเรื่องที่ตนไม่มีความสามารถเป็นสิ่งที่เกินความเข้าใจของพวกตน เพราะฉะนั้น เมื่อมีผู้อื่นเข้าไปทำหน้าที่แทนตน ก็เป็นเรื่องที่น่ายินดี (Zeitlin, 1968, pp. 239-248) คลาธิปไตย จึงเกิดขึ้น โดยทั่วไป ดังที่มิเชลส์ได้กล่าวไว้ว่ มืองค์การอยู่ที่ไหน มีคลาธิปไตยอยู่ที่นั่น (Who Says Organization, Says Oligarchy) (Zeitlin, 1968, p. 248)

สรุปจุดเน้น (Focusing Points) ของนักวิเคราะห์ชนชั้นนำยุคคลาสสิกทั้ง Mosca, Pareto และ Michels ได้ว่ามีอยู่ 3 ประการที่ตรงกัน ได้แก่

1. การเน้นการจัดลำดับชั้น (Hierarchy) และความไม่เท่าเทียมกัน (Inequality)

การจัดลำดับชนชั้นในสังคมเป็นผลมาจากการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมในลักษณะที่เป็นแบบทางตั้ง หรือแบบแนวตั้ง กล่าวคือ มีระดับสูงระดับต่ำ ผู้ที่ถูกจัดให้อยู่ในระดับสูงจะมีความสำคัญมากกว่า ผู้ที่ถูกจัดให้อยู่ในระดับที่ต่ำกว่า ฐานสมมุติระบบการจัดลำดับชั้น ถ้าว่สังคมมีรูปคล้าย ๆ กัน กับปิรามิด หรือรูปสามเหลี่ยมนั้นคือในระดับล่าง ๆ จะมีคนอยู่มากกว่าในระดับสูง ๆ ลักษณะการกระจายตัวของประชากรเป็นรูปปิรามิดนี้ มีสาเหตุหลายประการ เช่น

1.1 เป็นไปโดยธรรมชาติ ที่คนจำนวนน้อยจะต้องเหนือกว่าคนอื่น ๆ เพราะคนจำนวนน้อยเหล่านี้มีคุณลักษณะที่เหมาะสมที่จะทำการปกครอง คุณลักษณะเช่นว่ นี้ ได้แก่ ความเฉลียวฉลาด การมีวิสัยทัศน์ที่ยาวไกล การมีความกล้าหาญ ฯลฯ

1.2 เกี่ยวกับการจัดองค์กรที่มีการแบ่งงานกันทำ ทำให้บางคนมีความชำนาญเฉพาะด้านการปกครองเป็นกรณีพิเศษ จึงทำให้ได้เป็นผู้ปกครองส่วนคนอื่น ๆ ที่ไม่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการปกครองต้องเป็นผู้ช่วยได้ปกครองไปโดยปริยาย

สำหรับแนวความคิดเรื่อง ความไม่เท่าเทียมกันในสังคม นักวิเคราะห์ชนชั้นนำยุคคลาสสิกมองว่ อิทธิพลทางการเมืองในสังคมนั้น ย่อมกระจายออกไปในลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกัน ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากคนเรามีความสามารถต่างกัน โดยเฉพาะความสามารถในการรวบรวมความคิดเห็นของผู้อื่น ๆ ความสามารถที่จูงใจผู้อื่น ความสามารถที่จะใช้อำนาจบีบบังคับผู้อื่น ความสามารถที่จะ

ปลูกเร้าความรู้สึกผู้อื่น ความสามารถที่จะสร้างสัญลักษณ์ และทำให้คนส่วนมากยอมรับในสัญลักษณ์ที่ตนสร้างขึ้นมา ผู้ที่มีความสามารถในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น สูงกว่าผู้อื่นก็ย่อมมีโอกาสมากกว่าผู้อื่นที่จะได้เป็นชนชั้นนำ

2. การจำแนกผู้ปกครอง (The Ruler) กับ ผู้ถูกปกครอง (The No Ruler) ออกจากกัน โดยถือว่าผู้ปกครองนั้นเป็นผู้ที่มีอำนาจมาก และสามารถที่จะรักษาอำนาจไว้ได้ ด้วยวิธีการต่าง ๆ

3. การเน้นเรื่องคนจำนวนน้อยที่มีอำนาจมาก และคนจำนวนมากที่มีอำนาจน้อยกว่า ทั้งนี้อาศัยเหตุผลในการอธิบายเรื่องนี้ 2 ประการใหญ่ ๆ ได้แก่

3.1 การอ้างถึงการจัดองค์การของชนชั้นที่มีจำนวนน้อยกว่ามีประสิทธิภาพและเข้มแข็ง ขณะที่มวลชน แม้จะมีจำนวนมากกว่าแต่รวมกันได้ยากจึงกลายเป็นพลังเจียบที่ไม่มีอิทธิพลต่อชนชั้นนำ ตรงกันข้ามชนชั้นนำกลับสามารถระดมทรัพยากรที่ตนมีอยู่มาเร้าความรู้สึกของสังคมให้สอดคล้องตามได้โดยง่าย

3.2 การเน้นความแตกต่างของภูมิหลังทางสังคม หรือคุณลักษณะระหว่างชนชั้นนำ มวลชน ว่ามีความแตกต่างกันมาก

อย่างไรก็ตาม ถ้าหากจะสรุป แนวความคิดโดยทั่วไป นักวิเคราะห์ชนชั้นนำยุคคลาสสิก โดยไม่คำนึงถึงจุดเน้นเพราะอาจจะเน้นไม่ตรงกัน อาจสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. อำนาจทางการเมืองก็เช่นเดียวกับวัตถุสิ่งของอื่น ๆ ในสังคม ตรงที่ว่ากระจายไปสู่สมาชิกของสังคมอย่างไม่เท่าเทียมกัน

2. ถ้าจะแบ่งกันจริง ๆ แล้วคนเรามีอยู่เพียง 2 กลุ่มใหญ่ ๆ เท่านั้น ได้แก่ กลุ่มผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองอย่างมากกับกลุ่มผู้ที่ไม่มียอำนาจอะไรเลย

3. กลุ่มชนชั้นนำมีความคล้ายคลึงกันภายในกลุ่มอย่างสูง (Internally Homegenous) มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unified) และมีความรู้สึกนึกคิดเป็นของตัวเอง หรือตระหนักในศักยภาพของตนเองสูง

4. ชนชั้นนำ เป็นผู้ที่มาจากส่วนซึ่งพิเศษอย่างยิ่งของสังคม และจะเป็นเช่นนี้ตลอดไป

5. ชนชั้นนำมีความเป็นอิสระในตัวอย่างมาก การตัดสินใจต่าง ๆ ของพวกเขาจะทำการเอง เพื่อผลประโยชน์ของพวกเขาเอง (Punam, 1976, pp. 3-4)

แนวคิดชนชั้นนำของ Laswell

Lasswell (1986) วิเคราะห์ชนชั้นนำในแง่ของหน่วยการปกครอง โดยได้อธิบายลักษณะของชนชั้นนำว่าเป็นผู้ที่ได้สิ่งที่มีอยู่มากที่สุดในทุกสถานการณ์ ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อมีกระบวนการตัดสินใจเกิดขึ้นบุคคลที่ได้ส่วนแบ่งของสิ่งที่มีคุณค่ามากกว่าใคร ไม่ว่าจะเป็นอำนาจ ความเคารพนับถือ ความนิยมชมชอบ ความยุติธรรม (Rectitude) ความกินดีอยู่ดี ความมั่งคั่ง ทักษะ และความ

รอบรู้ (Enlightenment) ย่อมได้แก่ ชนชั้นนำ (Elites) แนวการวิเคราะห์ชนชั้นนำของ Lasswell ได้รับอิทธิพลในเชิงความคิดหลายส่วนจาก Mosca และ Pareto แนวคิดสำคัญ ๆ ของเขามีรายละเอียดดังนี้

1. การหมุนเวียนชนชั้นนำ

Lasswell แบ่งการหมุนเวียนชนชั้นนำ ออกเป็น 2 แบบ ได้แก่

1.1 การหมุนเวียนตัวบุคคล (Personnel Circulation) หมายถึง อัตราของการเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ในกลุ่มชนชั้นนำ ซึ่งอาจพิจารณาได้ดังนี้

1.1.1 ถ้าการรับสมาชิกใหม่ของชนชั้นนำอยู่ในระดับต่ำ แสดงว่าชนชั้นนำจะแยกตัวอยู่โดดเดี่ยวจากกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่ชนชั้นสูง และมักจะ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมเกิดขึ้น

1.1.2 ถ้าสมาชิกใหม่ เข้ามาแทนที่ชนชั้นนำเดิมในอัตราที่สูงในช่วงเวลาแต่ละช่วง แสดงว่าในสังคมมีการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Mobility) สูง และสะท้อนให้เห็นถึงเกณฑ์ในการเลือกสรรชนชั้นนำ ด้วยว่ามีลักษณะเปิดกว้างพอสมควร

1.2 การหมุนเวียนในเชิงสังคม (Social Circulation)

แม้ว่าการหมุนเวียนตัวบุคคลของกลุ่มชนชั้นนำ จะมีอยู่อย่างสูง แต่บางครั้งเราอาจพบว่า ภูมิหลังทางสังคมของชนชั้น ก็ยังคงเหมือนเดิม กล่าวคือ สมาชิกใหม่ของกลุ่มชนชั้นนำมีแหล่งที่มาทางสังคม (Social Origins) และภูมิหลังทางอาชีพ เหมือนกันกับกลุ่มชนชั้นนำกลุ่มเดิม แต่เมื่อใดก็ตามที่มีการเปลี่ยนแปลงในโลกทัศน์ และทัศนคติ ของชนชั้นนำ โดยเห็นได้ชัดว่าเป็นผลมาจากองค์ประกอบทางสังคมของกลุ่มชนชั้นนำ ก็เรียกได้ว่าการหมุนเวียนทางสังคมเกิดขึ้น

2. ความเป็นตัวแทน (Representative Ness)

ปกติภูมิหลังทางสังคม รวมทั้งการศึกษา การฝึกอบรมพิเศษบางอย่าง ของชนชั้นนำ อาจจะนำมาเทียบเคียงกันได้ว่ามีความคล้ายคลึงกัน แต่ Lasswell ภูมิหลังของชนชั้นนำนั้น สามารถจะบ่งถึงความเป็นตัวแทนของประชากรอื่น ๆ ในแง่ของแหล่งที่มาทางสังคม (ไม่ใช่ความเป็นตัวแทน ในแง่ของค่านิยมหรือทัศนคติทางการเมือง)

3. ความยืดหยุ่น (Flexibility)

ชนชั้นนำมีการยืดหยุ่น หรือการปรับตัวใน 2 ลักษณะ ได้แก่

3.1 ความยืดหยุ่นในเชิงองค์ประกอบทางสังคม (Social Composition) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของชนชั้นนำนั้น มีความสัมพันธ์กันเพียงใด ยกตัวอย่างเช่น

3.1.1 ถ้าประชากรส่วนใหญ่มีการศึกษาสูงขึ้น จะมีชนชั้นนำที่มีการศึกษาในระดับสูง และเป็นหนุ่มสาวมากขึ้นกว่าเดิม หรือไม่เพียงใด

3.1.2 ถ้าสังคมขยายตัวเป็นชุมชนเมือง (Urbanized) มากขึ้น จะมีชนชั้นนำที่

มาจากชุมชนเมืองเพิ่มมากขึ้นหรือไม่

3.2 ความยืดหยุ่นในเชิงความสามารถของชนชั้นนำ (Elite Ability) หมายถึง ชนชั้นนำมีความสามารถที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนไปได้แค่ไหน โดยเฉพาะในสถานะที่มีการท้าทายอำนาจของพวกตน เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ หรือมีความปั่นป่วนวุ่นวายเกิดขึ้นหลายแห่ง มีการประทะกันด้วยกำลังระหว่างกลุ่มผู้นำเดิมกับกลุ่มผู้เรียกร้องให้เปลี่ยนผู้นำเดิมกับกลุ่มผู้เรียกร้องให้เปลี่ยนผู้นำใหม่ ฯลฯ เป็นต้น

Lasswell เชื่อว่าถ้ามีความยืดหยุ่นในเชิงองค์ประกอบทางสังคมสูง ก็จะมี ความยืดหยุ่นในเชิงความสามารถของชนชั้นนำสูงตามไปด้วย และกลับกันในทางกันตรงข้าม

4. ความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น (Inter Lockingness)

ความเป็นสมาชิกภาพของชนชั้นนำนั้น จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับ การจัดลำดับชั้นทางการเมืองและจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มการเมืองที่สำคัญ ๆ และองค์กร หรือสถาบันทางสังคมที่สำคัญอื่น ๆ อีกด้วย

แนวคิดชนชั้นนำของ Back and Malloy

Beck and Malloy เสนอรายงานต่อที่ประชุมสมาคมรัฐศาสตร์สากล (International Political Science Association) ในปี ค.ศ. 1964 โดยมีสาระเกี่ยวกับชนชั้นนำทางการเมืองซึ่งมีฐานความเชื่อว่าการเข้ามาเป็นชนชั้นนำทางการเมืองเป็นเรื่องของมาตรการในการควบคุมบุคคล หรือกลุ่มบุคคล โดยกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองเมื่อเป็นเช่นนี้ Beck and Malloy (1971) จึงมุ่งเน้นถึง

1. อำนาจที่ชนชั้นนำมีอยู่ เป็นเรื่องของความสามารถที่จะได้มาซึ่งการสนับสนุนของพวกมวลชนทั้งปวง ทั้งในแง่ของการสนับสนุนฐานะ หรือตำแหน่งของตน และการเข้าร่วมในกิจกรรมที่ชนชั้นนำพึงประสงค์

2. การควบคุมที่ชนชั้นนำได้กระทำไป เป็นเรื่องของการตัดสินใจของชนชั้นนำซึ่งส่งผลกระทบไปทั่วทั้งสังคม เพื่อจะทำให้สังคมปฏิบัติตามความต้องการของตน

แนวความคิดหลักของ Back and Malloy

1. ทักษะของชนชั้นนำ (Elite Perspectives)

ทักษะของชนชั้นนำ เป็นเรื่องของผลจากประสบการณ์ในอาชีพ ความโน้มเอียงทางจิตวิทยา อุดมการณ์ที่ได้รับมา และแนวโน้มของสมาชิกในกลุ่มชนชั้นนำเอง ทักษะของชนชั้นนำมีอยู่ 2 ด้านใหญ่ ๆ คือ

1.1 การมองสภาพความเป็นชนชั้นของตนเอง

การมองสภาพความเป็นชนชั้นของตนเอง คือ การมองปัจจัยสำคัญที่จะส่งเสริมให้ตนมีตำแหน่งที่สามารถจะครอบงำ หรือมีอำนาจทางการเมือง เน้นหนักตำแหน่งทางการเมือง และทางสังคมของกลุ่มตน เป็นประการสำคัญ

1.2 การมองมวลชน

การพิจารณาถึงระดับความสนใจทางการเมืองของพวกที่ไม่ใช่ชนชั้นนำ (Non-elites) ว่ามีแนวโน้มที่จะเป็นไปในทางสนับสนุน หรือคัดค้านชนชั้นนำ ความพึงพอใจต่อนโยบายรัฐบาลของประชาชนส่วนใหญ่เป็นอย่างไร ฯลฯ ทั้งนี้จะสัมพันธ์กับ การกำหนดรู้ (Perception) หรือ การรับรู้ และความนิยมชมชอบของประชาชนที่ไม่ใช่ชนชั้นนำด้วย กล่าวคือ ในบางสังคมการรับรู้ และความนิยมชมชอบต่อชนชั้นนำ หรือต่อนโยบายของรัฐบาลจะมีส่วนยับยั้งหรือควบคุมพฤติกรรมของชนชั้นนำไว้ได้ ในขณะที่บางสังคม ชนชั้นนำจะเป็นผู้ควบคุมความคิดของมวลชนให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้

2. เทคนิคในการรักษาตำแหน่ง

เทคนิคในการรักษาตำแหน่ง หมายถึง วิธีการที่ชนชั้นนำใช้ในการที่จะให้ได้มาซึ่งตำแหน่งที่สามารถครอบงำผู้อื่น และการรักษาตำแหน่งเช่นนี้ วิธีการนี้อาจรวมถึงการแข่งขัน โดยกระบวนการรับสมัครเลือกตั้ง การใช้การข่มขู่ทางกายภาพอย่างขนานใหญ่ (Mass Physical Terror) เพื่อให้เกิดความหวาดกลัว หรือการควบคุม และการจัดการเกี่ยวกับการหลั่งไหลของข่าวสารให้เป็นไปในแนวทางที่ตนต้องการ

ทัศนคติของชนชั้นนำกับเทคนิคการรักษาตำแหน่ง เป็นตัวแปรสำคัญที่จะมีผลต่อ โครงสร้างของชนชั้นนำ (Elite Structure) กับบรรทัดฐานพฤติกรรมของชนชั้นนำ (Elite Behavioral Norms) โครงสร้างของชนชั้นนำ หมายถึง

1. แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำด้วยกัน
2. ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำกับมวลชน
1. แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำ กับชนชั้นนำด้วยกัน

Beck and Malloy มุ่งพิจารณาถึงความคล้ายคลึงกัน ในแง่ของภูมิหลังทางสังคมเศรษฐกิจ ความคล้ายคลึงกันในการศึกษาอบรม ทักษะหน้าที่ทางการเมืองและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่ม โดยเฉพาะในเรื่องนโยบาย หมายความว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชั้นนำนั้น จะดูจากความลงรอยกันในเรื่องปัญหาสำคัญ ๆ ทางการเมืองเป็นประเด็นสำคัญ

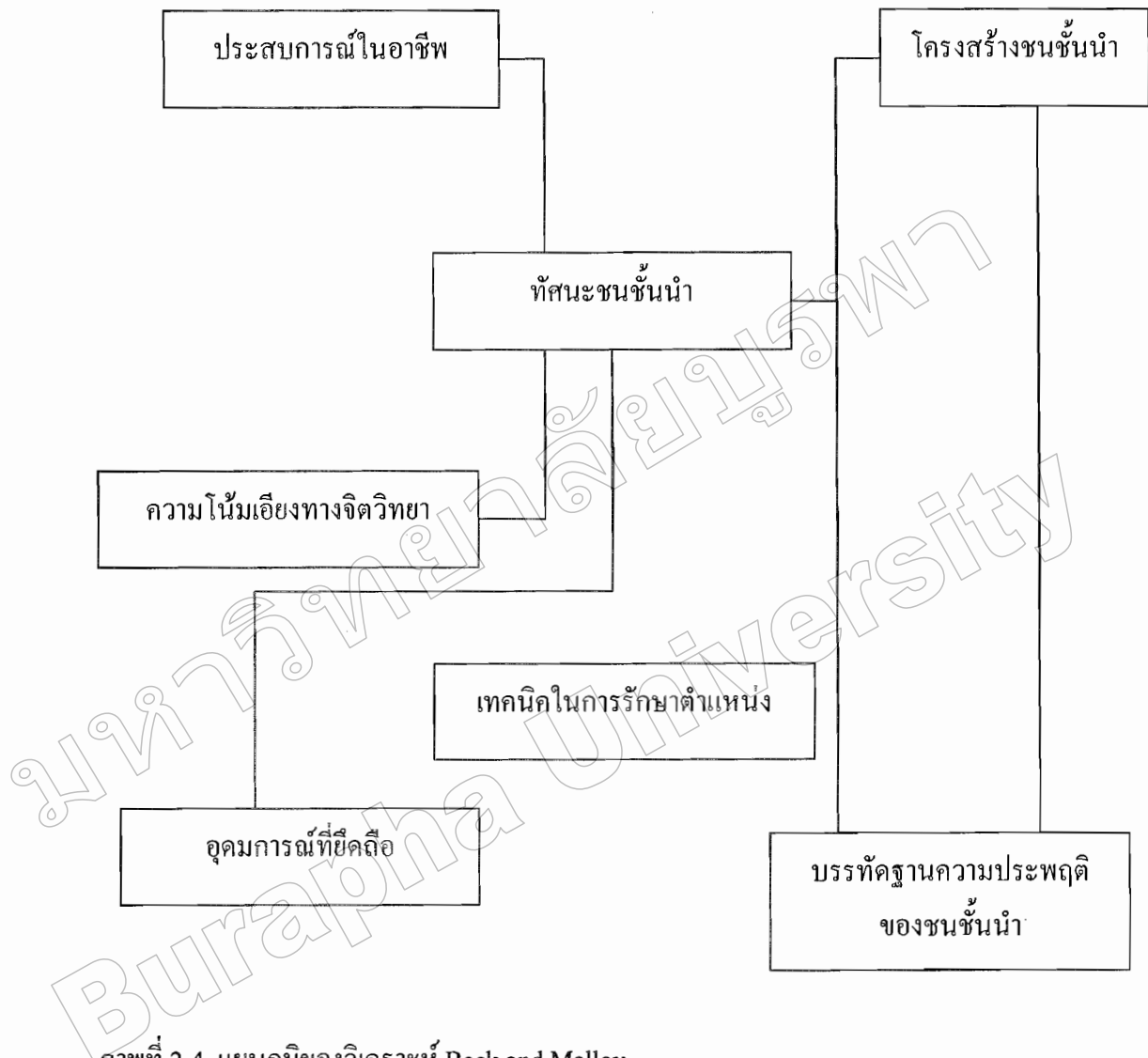
2. แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำกับมวลชน นั้นจะดูจาก

2.1 ขอบเขตของความเป็นสมาชิก หรือสมาชิกภาพของชนชั้นนำนั้นว่ามีการเชื่อมโยงกับความเป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคม และทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ของประชากรในสังคมทั้งหมดหรือไม่ หมายความว่า การเป็นชนชั้นนำนั้นมีความเกี่ยวพันไปถึงกลุ่มทางสังคมหรือกลุ่มเศรษฐกิจกลุ่มใดบ้าง เช่น กลุ่มผู้ดีเก่า กลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมขณะนั้น กลุ่มผู้มีรายได้สูง หรือกลุ่มผู้มีการศึกษาสูง ฯลฯ

2.2 ขอบเขตของการขัดแย้งระหว่างชนชั้นนำกับมวลชนได้สะท้อนภาพให้เห็นถึงการขัดแย้งในทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมกับสังคม โดยส่วนรวมเพียงใด กล่าวคือ ชนชั้นนำมีความแตกต่างในทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม เมื่อเปรียบเทียบกับมวลชนมากน้อยเพียงใด ถึงขนาดที่เรียกว่าขัดแย้งกันเป็นอย่างสูงหรือไม่ Beck and Malloy เห็นว่าบรรทัดฐานพฤติกรรมของชนชั้นนำจะได้รับอิทธิพลอย่างมากจาก

2.2.1 ทศนะหรือค่านิยมของชนชั้นนำ ได้แก่ พฤติกรรมของชนชั้นนำซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางด้านจิตวิทยาของชนชั้นนำ

2.2.2 เทคนิคในการรักษาตำแหน่ง ได้แก่ ประสิทธิภาพและความผูกพันทางอุดมการณ์หรือค่านิยมที่ทำให้ชนชั้นนำมีพฤติกรรมไปในทางใดทางหนึ่ง รวมถึงปัญหาในทางปฏิบัติที่ว่าพวกเขาจะรักษาตำแหน่งไว้ได้อย่างไร (Beck & Malloy, 1971)

ภาพที่ 2-4 แผนภูมิของวิเคราะห์ Beck and Malloy

ประเภทของชนชั้นนำในทัศนคติ Beck and Malloy

Beck and Malloy (1971) แบ่งชนชั้นนำออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. ประเภทที่แบ่งแยกและแทรกได้

1.1 ในระบบการเมืองแบบนี้ จะมีกลุ่มชนชั้นนำหลายกลุ่มที่แข่งกันที่จะมีอำนาจ

แต่ละกลุ่มจะมีฐานอำนาจเป็นอิสระจากกัน ผู้ดำรงตำแหน่งรัฐบาลจะสามารถสอดแทรกอิทธิพลเข้าไปในกระบวนการตัดสินใจของระบบการเมืองได้ การใช้อำนาจการเมืองจะเกี่ยวข้องกับการเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของกลุ่มสังคมจะมีข่าวสารทางการเมืองที่พอเพียง และเที่ยงตรงพอสมควร

ที่ประชากรในสังคมได้รับทราบ เพื่อที่จะตั้งข้อสงสัยในพฤติกรรมของชนชั้นนำได้เป็นระยะ ๆ รวมทั้งสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงผู้นำการเมืองเป็นช่วง ๆ ได้ ถ้าพิจารณาเห็นว่าปฏิบัติงานไม่เพียงพอหรือปฏิบัติงานไม่สมกับตำแหน่งหรือไม่มีผลงานซึ่งเป็นที่น่าพอใจ

1.2 ลักษณะของชนชั้นนำซึ่งแบ่งแยกและแทรกเข้ามาได้ อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ การปราศจากการเกาะกลุ่มในหมู่ผู้แข่งขันทางการเมืองที่จะรวมเป็นกลุ่มอันหนึ่งอันเดียวกันจนสามารถจัดการกับกิจการบ้านเมืองและมตมหาชนได้

2. ประเภทที่เป็นเอกภาพแทรกไม่ได้

ชนชั้นนำทางการเมืองประเภทนี้มีการเกาะตัวกันสูงมีประสบการณ์ทางการเมืองร่วมกัน มีอุดมการณ์ทางการเมืองร่วมกัน มีความผูกพันกันที่จะใช้เทคนิคบางอย่างร่วมกัน เพื่อที่จะรักษาคำแห่งชนชั้นนำของตนเอาไว้ เช่น การบีบบังคับฝูงชนบ้างล้งด้วยกำลังตำรวจ หรือกำลังทหาร การสลายมวลชนด้วยวิธีการรุนแรง เป็นต้น

ระบบการเมืองแบบนี้เป็นระบบที่สมาชิกทุกคนของชนชั้นนำจะกลายมาเป็น ผู้ปกครองและควบคุมพวกมวลชน ที่จะผ่านเข้ามาสู่ช่องทางการเลือกสรรชนชั้นนำเข้าสู่ระบบชนชั้นนำจะไม่มีฐานอำนาจที่เกิดจากมวลชน กลุ่มสังคมอื่น ๆ หรือพรรคการเมืองอื่น ๆ มีโอกาสน้อยมากที่จะท้าทายอำนาจชนชั้นนำ ซึ่งเป็นคณะบุคคลที่ครอบงำทางการเมืองอยู่ในขณะนั้นเส้นเขตแดนระหว่างชนชั้นนำกับมวลชนจะเป็นแบบไม่มีทางแทรกผ่านถึงกันได้ กล่าวคือ การเลื่อนชั้นทางสังคมจากคนธรรมดาสามัญสู่สถานภาพชนชั้นนำจะมีการจำกัดเอาไว้อย่างเคร่งครัดมาก

การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งชนชั้นนำมักจะเป็นไปโดยรู้ล่วงหน้าและบ่อยครั้ง เป็นเรื่องนอกเหนือกระบวนการตามกฎหมาย เพราะมักจะเกิดการกวาดล้างฝ่ายตรงข้ามหรือการยึดอำนาจขึ้นบ่อย ๆ

ชนชั้นนำประเภท มีเอกภาพไว้การแทรกซึมนี้มักจะใช้วิธีระดมมวลชนให้ไปสู่เป้าหมายที่แน่นอนอย่างใดอย่างหนึ่งในรูปการของการแสดงออกในทางอุดมการณ์ร่วมกันกับชนชั้นนำ แต่ชนชั้นนำประเภทนี้ Beck and Malloy จัดให้อยู่ในลักษณะที่เรียกว่า Ideal Type กล่าวคือ ในความเป็นจริงยังไม่ปรากฏให้พบเห็น

3. ประเภทแบ่งแยกแทรกไม่ได้

ชนชั้นนำทางการเมืองประเภทนี้ ได้แก่ ชนชั้นนำในระบบเผด็จการ โดยทั้งนี้จะมีกลุ่มหรือศูนย์อำนาจหลายศูนย์ในสังคม เช่น ในลาตินอเมริกา เจ้าที่ดินรายใหญ่ นายทหาร นักบวชในศาสนา เป็นศูนย์อำนาจของสังคมเส้นเขตแดนที่แบ่งชนชั้นนำกับคนทั่วไป จะมีความชัดเจนสูงมาก กล่าวคือ

3.1 การเลื่อนชั้นทางสังคมอยู่ในระดับต่ำ

3.2 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของมวลชนน้อย

3.3 มักเกิดความรุนแรงค่อนข้างสูงในสังคม เพราะปราศจากสถาบันที่จะจัดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างชนชั้นนำกับประชาชนโดยทั่วไป

3.4 นโยบายของรัฐบาลมักจะไม่มีการนำไปปฏิบัติตามแต่อย่างใด

3.5 ชนชั้นนำมักจะควบคุมมวลชนไม่ค่อยได้ และมักจะไม่ค่อยจะปรารถนาที่จะทำการควบคุมประชาชนโดยทั่วไปอย่างเอาใจจริงเอาใจมากนัก

แนวคิดชนชั้นนำของ Seligman

Seligman ให้ความสนใจกับวิธีการเลือกสรรชนชั้นนำทางการเมืองค่อนข้างมาก จึงพยายามค้นหาว่ามีเงื่อนไขหรือปัจจัยใดบ้างที่ช่วยให้บุคคลบางคน หรือบางกลุ่มได้มีโอกาสเป็นชนชั้นนำทางการเมืองและทำให้บุคคลอื่นไม่ได้เป็น แนวความคิดของ Seligman เกี่ยวกับชนชั้นนำทางการเมือง มีดังต่อไปนี้

1. ความสมควรที่จะได้รับการเลือกสรรเข้ามาเป็นชนชั้นนำทางการเมืองที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง จะได้รับการเลือกสรรเข้ามาเป็นชนชั้นนำทางการเมืองนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐาน 4 ประการดังนี้

1.1 โครงสร้างที่เป็นทางการซึ่งเปิดโอกาสให้โครงสร้างเช่นว่านี้ ประกอบด้วย

1.1.1 รัฐธรรมนูญ

1.1.2 กฎหมายเลือกตั้ง

1.1.3 กฎเกณฑ์อื่น ๆ ที่เปิดโอกาสให้บุคคลเข้ามาสู่สถานภาพชนชั้นนำ เช่น ในประเทศสหภาพแอฟริกา

1.1.4 การกำหนดกระบวนการว่า การจะได้มาซึ่งตำแหน่งชนชั้นนำทางการเมืองนั้นจะต้องมีขั้นตอนอะไร อย่างไรบ้าง

1.2 โครงสร้างที่มีประสิทธิภาพซึ่งเปิดโอกาสให้คนอื่นขึ้นมาเป็นชนชั้นนำ

โครงสร้างเช่นว่านี้ ได้แก่ สิ่งใด ๆ ก็ตามที่ทำให้คนบางคนมองเห็นว่าตนเหมาะสมที่จะได้รับเป็นชนชั้นนำและลดโอกาสของคนอื่นลงไปด้วยในเวลาเดียวกัน อาทิเช่น

1.2.1 กระบวนการกล่อมเกลางานทางการเมืองที่ทำให้คนส่วนใหญ่ยอมรับอำนาจมากกว่าจะพยายามมีอำนาจเสียเอง

1.2.2 โครงสร้างทางสังคมอื่น ๆ เช่น การศึกษา เชื้อชาติ

1.2.3 ความสามารถในการเงิน ทรัพยากร

1.2.4 ปทัสถานในสังคมนั้น ๆ เอื้ออำนวยต่อโอกาสการเป็นชนชั้นนำทางการเมือง เพียงใด

1.3 โครงสร้างทางการเลือกสรรทางการเมือง

Seligman มองเห็นว่า การเลือกสรรชนชั้นนำทางการเมืองนั้นมีความหมายเกี่ยวข้องกับผู้ที่ประสบความสำเร็จรวมทั้งผู้ที่ไม่สำเร็จ เพราะฉะนั้นอัตราการเสี่ยงที่จะได้มาซึ่งตำแหน่งก็เป็นปัจจัยที่จะกำหนดว่าใครบ้างจะเข้ามาดำรงตำแหน่งดังกล่าว

1.4 แรงบันดาลใจส่วนตัว เป็นเรื่องของความปรารถนา ความตั้งใจของบุคคลที่จะเข้าไปรับตำแหน่งซึ่งเกี่ยวข้องกับสาธารณะซึ่งจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคล

2. การเลือกสรรชนชั้นนำ

Seligman เชื่อว่า การเลือกสรรชนชั้นนำจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคม บางสังคมมีขั้นตอนที่จะเลือกสรรหลายขั้นตอนทั้งที่เป็นขั้นตอนซึ่งเป็นทางการและเป็นขั้นตอนซึ่งไม่เป็นที่ทางการ บางสังคมที่การเลือกสรรชนชั้นนำทางการเมืองในองค์การทางการเมือง ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาล เช่น เลือกสรรกันภายในพรรคการเมืองก่อนแล้วจึงตามด้วยกระบวนการเลือกตั้งอีกหลายขั้นตอนในขั้นของการเลือกสรรนี้มีปัจจัยสำคัญเข้ามาเกี่ยวข้องกับ 2 ประการ คือ

2.1 ตัวแทนหรือตัวสนับสนุน (Agents or Sponsors)

2.2 กลไกในการสร้างโอกาสของการเลือกสรร (Mechanism of the Choice)

2.2.1 ตัวแทนหรือตัวสนับสนุนเลือกสรร อาจแยกเป็น พรรค กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มวัฒนธรรมและประชาชนผู้มีหน้าที่เลือกสรร ชนชั้นนำทางการเมืองในแง่หนึ่ง ก็คือ ตัวแทนของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือหลายกลุ่มซึ่งทั้งนี้ ก็ขึ้นอยู่กับ โครงสร้างของระบบการเมืองนั้น ๆ

2.2.2 กลไกในการสร้างโอกาสของการเลือกสรรมีหลายแบบ เช่น

Cooptation ได้แก่ กระบวนการที่บุคคลซึ่งมีเกียรติภูมิหรือมีเกียรติยศสูงได้รับการดึงเข้ามาอยู่ในกลุ่มบุคคลที่มีโอกาสได้รับการเลือกสรร

Agency ได้แก่ การเลือกสรรบุคคลโดยหวังว่าจะเป็นตัวแทนที่ซื้อสัตย์ต่อผลประโยชน์ขององค์การ เช่น การเลือกบุคคลให้ไปดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดยหัวหน้าพรรคคาดหวังว่าบุคคลดังกล่าวจะช่วยสร้างผลงานที่ทำให้พรรคได้รับความนิยมชมชอบจากประชาชนมากขึ้น เป็นต้น

Conscription เกิดขึ้นในกรณีที่บุคคลไม่สามารถปฏิเสธการเชื่อเชิญจากพรรค หรือจากองค์การใด ๆ ให้เป็นตัวแทนหรือรับตำแหน่ง เนื่องจากมีความผูกพันทางอุดมการณ์ร่วมกันมานาน ในกรณี อย่างเช่น กรณีของประเทศไทย ผู้ซึ่งเป็นผู้กล้าแพ้งพรรคเพราะมักไม่ค่อยได้รับการเลือกตั้ง แต่มีหน้าที่รักษาชื่อเสียงของพรรคมักจะได้รับตำแหน่งที่ถือได้ว่าเป็นการตอบแทนทางการเมืองเช่นกัน เช่น ได้รับตำแหน่งเลขาธิการรัฐมนตรี เป็นต้น

3. การกำหนดหน้าที่ให้บุคคลไปทำงานตามความสามารถเฉพาะเป็นด้าน ๆ ไปกับพฤติกรรมที่แสดงตามบทบาทที่ได้รับมอบหมาย ในแง่ของการเลือกสรรชนชั้นนำระบบการเมือง บางระบบจะมีโอกาสสูงและเสี่ยงน้อย โครงสร้างที่เปิดให้ผู้เหมาะสมเข้าไปดำรงตำแหน่งชนชั้นนำ ก็มักจะมีแนวโน้มเป็นระบบที่เปิดในแง่ของการตัดสินใจ บางระบบอาจจัดว่าเป็นระบบชนชั้นนำที่เป็นตัวแทน มากกว่าสังคมอื่น ๆ ศูนย์อำนาจหลายศูนย์และผลการทำงานของระบบ (Outputs) ก็ตรงตามความปรารถนาของประชากร เนื่องจากมีชนชั้นนำที่มาจากกลุ่มหลากหลาย และยังระบบที่เปิดกว้างด้านการสนับสนุนทางการเงินแก่ชนชั้นนำ กล่าวคือ ชนชั้นนำได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มหลากหลายก็ยิ่งจะทำให้ชนชั้นนำเปิดเผยการตัดสินใจของตนในเรื่องของนโยบายสาธารณะต่อสาธารณชนมากขึ้น

จากรากฐานทางความคิดของนักทฤษฎีชนชั้นนำนิยม ซึ่งมีนักคิดที่สำคัญของสำนักที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นำไปสู่การวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจโดยอาศัยตัวแบบชนชั้นนำ โดยนักทฤษฎีกลุ่มนี้มีความเชื่อร่วมกันว่าในแต่ละสังคมจะประกอบไปด้วยชนกลุ่มน้อยที่เป็นผู้ปกครอง และมวลชนหรือคนหมู่มากที่ไร้อำนาจในการปกครอง ซึ่งต่อมาได้มีนักทฤษฎีหลายท่านได้นำตัวแบบดังกล่าวไปปรับประยุกต์การศึกษาโครงสร้างอำนาจในหลายระดับ การศึกษาโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นที่อาศัยรากฐานทางความคิดของทฤษฎีชนชั้นนำนิยม เห็นได้จากงานของนักคิดด้านโครงสร้างอำนาจที่สำคัญ เช่น Mills, Hunter, and Domhoff ซึ่งนักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่า โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่ชนกลุ่มน้อย (Minority) ของสังคม ไม่ว่ามองในระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น ชนชั้นนำเป็นกลุ่มทางสังคม (Social Group) ที่มีตำแหน่งอยู่บนยอดสุดของปิรามิด (Social Hierarchy) ของการแบ่งชั้นทางสังคม (Social Stratification) การมีอำนาจแบบชนชั้นนำตั้งอยู่บนการจัดการองค์กร เพื่อครอบงำหรือปกครองคน (Domination) เนื่องจากผู้นำองค์กรสามารถควบคุมการใช้ทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สิน ความมั่นคง ตำแหน่งบังคับบัญชา ทักษะความรู้ หรือสถานภาพทางสังคม นอกจากนี้ชนชั้นนำดังกล่าวยังมีข้อมูลข่าวสารมากกว่าคนที่อยู่ในระดับล่าง รวมถึงความสามารถในการให้ทุนให้โทษด้วย โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำเกิดจากการสร้างเครือข่ายอำนาจขององค์กรต่าง ๆ และโยงกันเป็นโครงสร้างอำนาจ เนื่องจากเครือข่ายเปรียบเสมือนอิฐบล็อก (Building Block) สำหรับก่อรูปโครงสร้างขึ้นมา ภายใต้โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนั้น จะพบว่ามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างการกระจุกตัวของอำนาจกับความมั่นคง กล่าวคือ กลุ่มที่มีอำนาจจะมีความมั่งคั่ง ในทางกลับกันกลุ่มที่มีความมั่งคั่งก็จะเข้ามามีอำนาจด้วย (Domhoff, 2002)

Mills (1956, p. 3) กล่าวว่า สัมพันธภาพทางสังคมที่นำไปสู่การวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจว่า สัมพันธภาพทางสังคม หมายถึง สถานภาพทางสังคม ตำแหน่ง และความมั่นคงของบุคคล สามารถเปลี่ยนให้เป็นอำนาจทางสังคมได้ อำนาจเหล่านี้ถูกประสานเข้าด้วยกันกลายเป็น โครงสร้างอำนาจ คนที่อยู่สูงสุดในโครงสร้างนี้จะมีอำนาจสูงสุด เรียกว่า ชนชั้นนำแห่งอำนาจ (The Power Elite)

ตามทัศนะของ Mills ลักษณะของโครงสร้างอำนาจนั้นเกิดขึ้นเมื่อสัมพันธภาพระหว่างชนชั้นนำเกิดขึ้นบนพื้นฐานของตำแหน่งในสถาบันที่เป็นทางการมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น สัมพันธภาพดังกล่าว จะแปรเปลี่ยนเป็น โครงสร้างอำนาจ เป็น โครงสร้างที่ทำให้ผู้อยู่บนยอดของปิรามิดดังกล่าว มีอำนาจอย่างแท้จริงในการตัดสินใจของสังคม ตัวแบบของโครงสร้างอำนาจตามความคิดของ Mills จุดศูนย์กลางของอำนาจจะอยู่ที่จุดสูงสุดของปิรามิด ซึ่งเป็นชนชั้นนำแห่งอำนาจจำนวนน้อยกลุ่มเดียว ระดับรองลงมาก็จะมีอำนาจในระดับกลาง ส่วนในระดับล่างสุดเป็นประชาชนส่วนใหญ่ที่ไม่มีการรวมตัวกัน (Mills, 1956, p. 4)

ระคม วรณันท์ (2527, หน้า 2, 16) กล่าวถึง แนวความคิดชนชั้นนำนิยมกับการศึกษา โครงสร้างอำนาจชุมชนว่า เป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงเพื่อให้ทราบว่าในชุมชนหนึ่ง ๆ นั้น ใครมีอำนาจ หรือคนกลุ่มใดมีอำนาจ ใครปกครองชุมชนนั้น นอกจากนั้นยังมองว่าในชุมชนชั้นนำที่มีอำนาจ หรือผู้ที่ปกครองชุมชนนั้นมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกันอย่างไร สามารถแบ่งระดับกลุ่มผู้มีอำนาจได้เป็นกี่กลุ่ม กี่ระดับ อีกนัยหนึ่งมุ่งสำรวจว่าในชุมชนชั้นนำที่มีอำนาจนั้น มีอำนาจกลดหล่นกันอย่างไร การศึกษา โครงสร้างอำนาจแบบดังกล่าวนี้ เป็นการศึกษาที่มุ่งสำรวจว่า อำนาจที่ไม่เท่ากันนั้นแบ่งได้อย่างไร เป็นกี่ระดับ ในแต่ละระดับมีใครบ้าง และยังศึกษาว่า ชนชั้นนำในแต่ละกลุ่มแต่ละระดับของอำนาจที่ต่างกันมีความสัมพันธ์ทางอำนาจกันอย่างไร

Hunter (1953) ได้มีงานวิจัยที่สำคัญเกี่ยวกับการศึกษา โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยม เรื่อง Community Power Structure โดยศึกษา โครงสร้างอำนาจชุมชนของเมืองแอตแลนตา (Atlanta) ศึกษาโดยการดูชนชั้นนำจากชื่อเสียง (Reputation Method) จากการศึกษาของ Hunter พบว่า โครงสร้างอำนาจของเมืองแอตแลนตา (Atlanta) ถูกปกครองโดยกลุ่มชนชั้นนำเพียงสี่สิบคนเท่านั้น โดยผู้ที่มีอำนาจส่วนใหญ่เป็นเจ้าของธุรกิจ บริษัทการเงิน และอุตสาหกรรม ลักษณะ โครงสร้างอำนาจชุมชนดังกล่าวมีลักษณะเป็นปิรามิด (Single Pyramid) ซึ่งเป็นปิรามิดแห่งอำนาจที่สำคัญมาก (Hunter, 1953, pp. 61-78)

Hunter ยังพบว่า ภายใน โครงสร้างอำนาจดังกล่าว ผู้มีอำนาจมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น เป็นกลุ่มที่กำหนดและตัดสินใจทางนโยบายของท้องถิ่น และยังพบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้นำทางเศรษฐกิจกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในชุมชน

ดังกล่าว ดังนี้ ผู้นำทางเศรษฐกิจจะเป็นผู้ดำเนินการตัดสินใจเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล โดยที่ผู้นำภาคธุรกิจจะเข้าสู่อำนาจอย่างแน่นอนหรือไม่ก็ตาม แต่จะพบว่าพวกเขาจะอยู่เบื้องหลังนักการเมือง ผู้นำทางเศรษฐกิจเหล่านี้ยังเป็นผู้ที่สามารถควบคุมผู้ปกครองได้อีกด้วย (Hunter, 1953, pp. 174-175)

Keyes (1970) ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจชุมชนในไทยโดยได้สรุปงานวิจัยภาคสนามในหมู่บ้านไทยประมาณ 50 กว่าชิ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2496-2512 แล้วชี้ให้เห็นว่าการศึกษาดังกล่าว พบว่าในชุมชนท้องถิ่นมีแหล่ง (Source) สองแหล่งที่ก่อให้เกิดลักษณะผู้นำท้องถิ่น คือ ลักษณะโครงสร้างสังคมแบบชาวนา (Peasant Source) และแหล่งภายนอกระดับชาติ (National Sources) ซึ่งทั้งสองแหล่งนี้จะเป็นตัวแปรที่ทำให้เกิดลักษณะผู้นำท้องถิ่น 3 ประเภท คือ

1. ผู้นำเกิดจากการเป็นสมาชิกกับกลุ่มภายนอก หรือผู้นำที่มาจากภายนอกชุมชน เช่น นักการเมือง ข้าราชการ พ่อค้า เป็นต้น
2. ผู้นำซึ่งเกิดจากภายในชุมชน หรือเป็นผลมาจากโครงสร้างสังคมแบบชาวนาโดยตรง Keyes ใช้ศัพท์ว่า "Elders" ซึ่งหมายถึง คนสูงอายุที่มีความรู้มีประสบการณ์ และชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมาก
3. ผู้นำซึ่งเกิดจากการเชื่อมช่องว่างระหว่างผู้นำประเภทที่หนึ่งและที่สอง ซึ่งเรียกว่า "Synaptic Leaders" Keyes ให้ความสำคัญผู้นำประเภท "Synaptic Leaders" เป็นกลุ่มที่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างชาวชนบทในหมู่บ้านกับสังคมภายนอก ผู้นำประเภทนี้ ได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน พระ ครู พ่อค้า และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ประจำอยู่ในท้องถิ่นซึ่งคลุกคลีกับประชาชนในหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตาม Keyes ก็ยอมรับว่า ยังมีผู้นำท้องถิ่นที่ไม่ใช่คนในหมู่บ้านแต่มีอิทธิพลในการติดต่อสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอเรียกว่า ผู้นำท้องถิ่นที่มีเชื้อชาวบ้าน (Non-villagers) ซึ่งได้แก่ กลุ่มข้าราชการ โดยเฉพาะข้าราชการตำรวจ และข้าราชการปกครองเป็นผู้นำที่มีอิทธิพลต่อผู้นำท้องถิ่นมาก

Neher (1987) ศึกษาลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจในหมู่บ้านในภาคเหนือที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ประชาชนและผู้นำในหมู่บ้านตลอดจนข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับสูงและนักการเมือง Neher ใช้กรอบแนวคิดแบบผู้อุปถัมภ์และผู้ให้อุปถัมภ์ (The Patron-client Relationship) วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับกลุ่มผู้นำในหมู่บ้าน ซึ่งต่างได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากความสัมพันธ์ดังกล่าว Neher ได้แบ่งบุคคลในโครงสร้างของหมู่บ้านในชุมชนท้องถิ่นที่เข้าศึกษาเป็น 3 ประเภท โดยใช้องค์ประกอบด้านการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือสมาคมการมีส่วนร่วมในโครงการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นและความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเมือง กลุ่มแรกเรียกว่า กลุ่มที่

ไม่สนใจการเมือง (The Apolitical) เป็นกลุ่มของประชาชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านที่มีความเกรงกลัวและไม่อยากติดต่อสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ไม่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มหรือสมาคมที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน กลุ่มที่สองเรียกว่ากลุ่มผู้สนใจกิจกรรมทางการเมือง (The Political) เป็นกลุ่มซึ่งมีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยตรง เป็นผู้ซึ่งรู้กระบวนการเมืองในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ ผู้นำของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น สมาชิกคณะกรรมการวัด สมาชิกสภาตำบลหมู่บ้าน สมาชิกกลุ่มชาวนา กลุ่มบุคคลเหล่านี้จะเป็นผู้รับรู้ปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน Neher ถือว่ากลุ่มนี้เป็นตัวกลาง (Middleman) ที่เชื่อมระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ กลุ่มที่สาม เรียกว่า กลุ่มชนชั้นนำของหมู่บ้าน (The Village Elites) เป็นกลุ่มบุคคลจำนวนน้อย ซึ่งหมู่บ้านหนึ่งจะมีอยู่ประมาณ 3-4 คน ที่จะทำการตัดสินใจแบบผูกขาดอำนาจในหมู่บ้าน (Authoritative Decision Making) ซึ่งได้แก่ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน Neher สรุปว่ากลุ่มที่มีบทบาทในชุมชนมากที่สุดคือ กลุ่มชนชั้นนำผู้สนใจการเมือง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐในรูปแบบการอุปถัมภ์ช่วยเหลือ และได้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ดังกล่าว

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ (2513) ได้ศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชนไทยอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมความคิดของจักรกฤษณ์อาศัยการศึกษาของอันเตอร์ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบโครงสร้างอำนาจและชนชั้นนาระหว่างสองเทศบาล การศึกษาของจักรกฤษณ์ได้นำเอาวิธีการระบุตัวชนชั้นนำโดยพิจารณาจากชื่อเสียง เพื่อให้ได้รายชื่อของชนชั้นนำด้วยการสอบถามจากประชาชนทั่วไป หลังจากนั้นเมื่อได้รายชื่อชนชั้นนำแล้ว จักรกฤษณ์ก็นำรายชื่อนั้นให้ชนชั้นนำด้วยกันจัดลำดับพวกเดียวกัน เพื่อให้ทราบว่าในสายตาของชนชั้นนำใครมีอำนาจและอิทธิพลสูงต่ำแตกต่างกันอย่างไร หลังจากนั้นผู้วิจัยจัดระดับคะแนนเอาไว้ 8 ประเภท การจัดคะแนนดังกล่าวเป็นการแบ่งประเภทผู้นำตามลักษณะอำนาจ เช่น ถ้าวินิจฉัยสั่งการในโครงการที่สำคัญจะได้ 3 คะแนน ถ้าเป็นคนที่ถูกคนอื่นให้ความเคารพเห็นจะได้ 1 คะแนน เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วจักรกฤษณ์ ยังค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำที่ถูกเสนอชื่อตามวิธีการ Sociogram อีกด้วยผลการวิจัยของ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ ยืนยันว่า ชนชั้นนำนั้นมักจะดำรงตำแหน่งหรือเคยดำรงตำแหน่งมาก่อนหรือมีฐานะความเป็นอยู่มั่งคั่ง หรือเคยดำรงตำแหน่งใหญ่ ๆ และมีความมั่งคั่งอีกด้วย คุณสมบัติรองอื่น ๆ เช่น สถานที่เกิด สัญชาติ เชื้อชาติ อายุ เพศ การศึกษา ฯลฯ เป็นส่วนที่ช่วยส่งเสริมอำนาจ หรืออิทธิพลของแต่ละบุคคลให้ชัดเจนขึ้นเท่านั้น กล่าวโดยสรุปงานของจักรกฤษณ์เป็นการศึกษาแบบง่าย ๆ ไม่ได้ใช้วิธีการทางสถิติอะไรที่ชักซ้อนยุ่งยาก การวิเคราะห์เป็นแบบบรรยายความถึงลักษณะชนชั้นนำที่สำคัญ ๆ แต่งานวิจัยชิ้นนี้ก็ถือว่าเป็นการวิจัยด้านโครงสร้างอำนาจชุมชนอย่างมีระบบเป็นครั้งแรกในประเทศไทย

ระดม วงษ์น้อย (2523) ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจชุมชนในชนบทไทยโดยศึกษาเปรียบเทียบสองหมู่บ้านทางภาคกลางและภาคเหนือ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดสองอย่างควบคู่กันเป็นกรอบของการวิจัย คือ ผู้นำทางความคิดเห็น (Opinion Leadership) และแนวคิดชนชั้นนำ โดยมีเป้าหมายเพื่อตรวจสอบว่า ผู้นำทั้งสองประเภทเป็นพวกเดียวกันหรือไม่ สำหรับวิธีการศึกษาใช้วิธีการสองประเภท คือ วิธีการโครงข่ายสังคม (The Sociometric Method) เพื่อระบุตัวผู้นำทางความคิดเห็นและใช้วิธีระบุชนชั้นนำ โดยวัดจากชื่อเสียง เพื่อระบุบุคคลชั้นนำในชุมชนจากการศึกษาพบว่า ถ้ามองจากตัวบุคคลที่เป็นชนชั้นนำแล้ว ชนชั้นนำและผู้นำทางความคิดเห็นแทบจะเป็นบุคคลกลุ่มเดียวกัน นั่นคือ บุคคลที่ได้รับระบุชื่อว่าเป็นชนชั้นนำจะเป็นผู้นำทางความคิดเห็นด้วย แต่ถ้ามองจากตัวบุคคลที่ได้รับการระบุว่าเป็นบุคคลผู้นำทางความคิดเห็นแล้ว มีบุคคลที่เป็นผู้นำทางความคิดเห็นจำนวนน้อยที่เป็นชนชั้นนำ นอกจากนี้งานวิจัยพบว่าการมีตำแหน่งหรือเคยมีตำแหน่งของบุคคลในชุมชน จะเป็นปัจจัยสำคัญผลักดันให้บุคคลดังกล่าวได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้นำทางความคิดเห็นและชนชั้นนำ ข้อเสนอที่น่าสนใจในประการสุดท้ายในการวิจัยฉบับนี้ ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างผู้นำและบุคคลที่ไม่ใช่ผู้นำ โดยใช้ตัวแปรด้านรายได้ การถือครองที่ดิน อาชีพ การศึกษา การมีตำแหน่ง การใช้สื่อสาร และการมีโลกทัศน์ที่กว้าง จากการศึกษพบว่า มีความแตกต่างกันในตัวแปรเหล่านี้ระหว่างผู้นำและบุคคลที่ไม่ใช่ผู้นำ ทั้งยังพบอีกว่า ตัวแปรที่อธิบายความแตกต่างได้ดีที่สุดคือตำแหน่ง ดังนั้นตำแหน่งจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าสู่ความเป็นผู้นำของบุคคลในชุมชน

ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ (2523) ได้ศึกษาผู้นำท้องถิ่นใน 40 ตำบล โดยใช้วิธีการกำหนดตัวผู้นำจากการมีตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ในตำบลและหมู่บ้าน เช่น ตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาตำบล และพระ เป็นต้น แล้วได้นำเอาวิธีการทางสถิติขั้นสูงมาช่วยในการวิเคราะห์เพื่อดูว่า ลักษณะผู้นำแบบไหนที่มีอิทธิพลต่อการกระทำหน้าที่ของชุมชนมากที่สุด ณรงค์ได้กล่าวว่า ตัวแปร 3 ประการ ที่มีผลต่อการมี Community Activeness คือ รายได้ของประชาชน ระดับความเจริญของชุมชน และลักษณะผู้นำท้องถิ่น ที่มีการศึกษาสูงและเป็นคนหนุ่ม จากการศึกษานี้พบว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการกระทำหน้าที่ของชุมชนมากที่สุดได้แก่ การได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนไปในทางทันสมัย ขนาดรูปร่างของผู้นำ ค่านิยมเกี่ยวกับการหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังพบว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดได้แก่ ระดับการศึกษาของผู้นำ อายุของผู้นำ และค่านิยมที่เกี่ยวกับการรักษาชาติ อย่างไรก็ตาม การวิจัยนี้ก็ไม่ใช่งานวิจัยที่ชี้ให้เห็นถึงโครงสร้างอำนาจในชุมชนแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงงานวิจัยที่ต้องการดูว่าผู้นำลักษณะไหนจะก่อให้เกิดการกระทำหน้าที่ของชุมชนมากที่สุด และมีปัจจัยอะไรบ้างที่ก่อให้เกิดการยอมรับการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเท่านั้น

สมจิต ปัญญาศักดิ์ (2528) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ชนชั้นนำ อำนาจและโครงสร้างอำนาจชุมชนโดยศึกษาเปรียบเทียบสองหมู่บ้านในชนบทภาคเหนือ ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์ในด้านความแตกต่างระหว่างชนชั้นนำและประชาชน ความสัมพันธ์ของชนชั้นนำ ทศนคติความเป็นบุคคลสมัยใหม่ของประชาชนและชนชั้นนำ และลักษณะโครงสร้างอำนาจชุมชนระดับหมู่บ้านในชนบทไทย ความแตกต่างทางด้านชนชั้นนำอำนาจ โครงสร้างอำนาจระหว่างหมู่บ้านเจริญกับหมู่บ้านด้อยความเจริญ และการรับรู้ของประชาชนและชนชั้นนำเกี่ยวกับชนชั้นนำหมู่บ้าน ใครมีคุณสมบัติเพียงพอที่ได้รับยกย่องให้เป็นชนชั้นนำ ผู้วิจัยได้ใช้แนวความคิดชนชั้นนำอำนาจ และการระบุนชนชั้นนำโดยพิจารณาจากชื่อเสียง ตำแหน่งและการตัดสินใจเพื่อให้ทราบชนชั้นนำในหมู่บ้าน สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลมี 2 ลักษณะ คือ การวิเคราะห์ในเชิงปริมาณ โดยใช้สถิติเพื่อการวิเคราะห์ คือ Chi-Square, Pearson Correlation, Stepwise Multiple Regression, t-Test ANOVA และ Multiple Classification Analysis (MCA) ส่วนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพใช้แนวคิด โครงข่ายทางสังคม (Network Analysis) และทฤษฎีแลกเปลี่ยนทางสังคม (Exchange Theory) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำ จากการศึกษาสมจิตพบว่า มีความแตกต่างกันระหว่างประชาชนกับชนชั้นนำในคุณสมบัติ การดำรงตำแหน่ง ความร่ำรวย การเคยผ่านการอบรม อายุ การศึกษา และการดำรงตำแหน่ง ประการที่สองพบว่า ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำในด้านการรู้จักสนิทสนมคุ้นเคยกัน แต่เมื่อดูความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำในด้านการตัดสินใจแล้วพบว่า ชนชั้นนำระดับสูงจะมีความสัมพันธ์กันมากกว่าชนชั้นนำระดับต่ำ กล่าวคือ กิจกรรมของชุมชนของทั้งสองหมู่บ้านมีลักษณะ โครงสร้างแบบปิรามิด ที่มีชนชั้นนำน้อยเป็นผู้ตัดสินใจในชุมชนเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างในหมู่บ้านที่เจริญพบว่าชนชั้นนำก็มีมากที่สุด คือ ชนชั้นนำที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี แต่ในหมู่บ้านที่ด้อยความเจริญพบว่าชนชั้นนำซึ่งดำรงตำแหน่งจะเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจมากที่สุด และประการสุดท้าย พบว่า ไม่มีความแตกต่างในระดับทัศนคติความเป็นบุคคลสมัยใหม่ระหว่างประชาชนและชนชั้นนำในสองหมู่บ้าน

ศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี (2529) ได้วิจัยเรื่องชนชั้นนำ โครงสร้างอำนาจและทัศนคติทางการเมือง ศึกษาเฉพาะกรณีสองหมู่บ้านในโครงสร้างการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพิสูจน์ว่า ชนชั้นนำที่มีอำนาจ ฐานะทางเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคมแตกต่างไปจากประชาชนทั่วไปอย่างไร เพื่อวิเคราะห์อำนาจ สัมพันธภาพทางสังคม ลักษณะการเกาะกลุ่มทางสังคมของชนชั้นนำ ลักษณะ โครงสร้างอำนาจของชนบทไทยว่ามีลักษณะแบบรวมศูนย์ใช่หรือไม่และเพื่อศึกษาความคล้ายคลึงทางด้านความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตย และความรู้สึกรักมีสมรรถนะทางการเมืองของชนชั้นนำและประชาชนทั่วไป โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 2 ลักษณะ คือ การวิจัยเชิงปริมาณใช้การวิจัยเชิงสำรวจโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ

ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพใช้วิธีการสำรวจเอกสาร การสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการศึกษาการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้สถิติวิเคราะห์ที่สำคัญซึ่งได้แก่ Chi-Square, t-Test, Pearson Correlation เป็นต้น จากผลการวิจัยของศรีสมภพพบว่าชนชั้นนำในหมู่บ้านทุ่งกุลาร้องไห้มีลักษณะที่ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ติดตามการอ่านหนังสือพิมพ์ มีการติดต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในอัตราที่มากกว่าประชาชนทั่วไป สัมพันธภาพของชนชั้นนำระดับสูงมักจะเกาะกลุ่มในการทำงานสูงกว่าชนชั้นนำรองลงมา แต่ความสัมพันธ์บนคั่นเคทางสังคมของชนชั้นนำทั้ง 3 กลุ่ม มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จุดเด่นของชนชั้นนำในหมู่บ้านที่เจริญพบว่ามักจะเป็นผู้ที่ดำรงตำแหน่งสำคัญภายในหมู่บ้าน มีรายได้สูงกว่าประชาชนทั่วไป และชนชั้นนำที่มีอำนาจในระดับสูงจะมีการเกาะกลุ่มกันในการทำงาน และมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันอย่างใกล้ชิดมากกว่าชนชั้นนำที่มีอำนาจในระดับที่รองลงมา ทั้งชนชั้นนำและประชาชนทั่วไปมีความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยไม่แตกต่างกัน แต่เป็นข้อสังเกตว่าเมื่อเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านที่เจริญน้อยกว่า ความรู้สึกมีสมรรถนะทางการเมืองของคนในหมู่บ้านจะสูงกว่าในหมู่บ้านที่เจริญกว่า แต่เมื่อเปรียบเทียบความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยแล้วทั้งสองหมู่บ้านจะไม่แตกต่างกัน

กมล ประเสริฐกุล (2527) ได้ศึกษาโครงสร้างอำนาจและความรู้สึกมีสมรรถนะทางการเมืองของชนชั้นนำท้องถิ่น โดยทำการศึกษาที่ตำบลหนึ่งของอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง มีสมมติฐานเบื้องต้นของการวิจัย เพื่อศึกษาว่าใครคือชนชั้นนำที่มีอำนาจในชุมชนระดับตำบล และมีปัจจัยอะไรบ้างที่อธิบายถึงการเป็นชนชั้นนำและการจัดลำดับชั้นของชนชั้นนำ กมลได้ใช้กลุ่มตัวอย่างสองกลุ่มในการศึกษาคือ ประชาชนทั่วไปที่เป็นหัวหน้าครอบครัวและกลุ่มที่ได้รับการระบุให้เป็นชนชั้นนำ เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติวิเคราะห์ Chi-Square, t-Test และ Pearson Correlation ผลการวิจัยปรากฏว่า ชนชั้นนำในแต่ละหมู่บ้านที่ได้รับการยอมรับหรือได้รับความไว้วางใจให้มีบทบาทในการตัดสินใจต่อประเด็นปัญหาสำคัญนั้น ได้แก่ผู้มีคุณลักษณะเด่น 2 ประการ คือ เป็นบุคคลที่ให้ความสนใจและทุ่มเทการทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง และเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญในหมู่บ้าน บุคคลที่ได้รับความไว้วางใจมากที่สุดคือ ผู้ใหญ่บ้านและที่มีคุณลักษณะเหมือนผู้ใหญ่บ้าน สำหรับปัจจัยที่อธิบายความแตกต่างในระดับชนชั้นนำของตำบลนี้คือ การดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญทางบ้านเมือง ส่วนปัจจัยอื่น ๆ เช่น เพศ อายุ สถานที่เกิด ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน ระดับการศึกษา ศาสนา อาชีพ รายได้ การถือครองที่ดิน การเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน การมีส่วนร่วมทำงานเพื่อพัฒนาชุมชน การมีโลกทัศน์สากลนิยม การมีส่วนในกิจกรรมทางการเมือง ไม่มีอิทธิพลต่อความแตกต่างในระดับชั้นของอำนาจของชนชั้นนำ

สมชัย รักวิจิตร (2514) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องความเป็นผู้นำในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยใช้วิธีการศึกษาทางโครงข่ายทางสังคม (Sociometric Method) เพื่อหาตัวผู้ในท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายเพื่อทราบโครงสร้างผู้นำในหมู่บ้านว่าใครคือผู้นำที่แท้จริง เพื่อหาความแตกต่างความคล้ายคลึงที่สำคัญระหว่างผู้นำกับผู้มิได้เป็นผู้นำ เพื่อการศึกษาระบบค่านิยมอุดมการณ์ ความคิดทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัย และทัศนคติของผู้นำต่อคอมมิวนิสต์และเจ้าหน้าที่ และเพื่อศึกษาว่าผู้นำในหมู่บ้านสนใจที่จะมีบทบาทในการพัฒนาและรักษาความมั่นคงหรือตลอดจนผู้นำมีขีดความสามารถเพียงใด ผลการศึกษาของสมชัย สอดคล้องกันสมมติฐานในการศึกษาโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำ เพราะการใช้เทคนิคที่มีดัชนีการกำหนดตัวผู้นำในหมู่บ้านจึงเป็นตำแหน่งที่สำคัญ จำนวนตำแหน่งต่าง ๆ การศึกษา ความมั่นคง นอกจากนี้สมชัย รักวิจิตรยังพบว่า ผู้มีรายได้ดี หรือมีฐานะอันจะกินจะได้รับการสนับสนุนให้เข้ามามีบทบาทผู้นำ บุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จึงมักจะมีโอกาสเป็นผู้มีชื่อเสียงและมีอิทธิพลมากกว่าคนในหมู่บ้าน

นิตินันต์ คันธวนิตย์ (2525) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในชนบทไทย โดยใช้วิธีการระบุตัวผู้นำ โดยพิจารณาจากชื่อเสียงและใช้วิธีการที่เรียกว่า Snowball Technique ในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง นอกจากนั้นผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตการณ์และเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน การสัมภาษณ์การวิจัยครั้งนี้กระทำในสองหมู่บ้านเพื่อเปรียบเทียบ หมู่บ้านหนึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาของรัฐเข้ามาสร้างความเจริญให้ ส่วนอีกหมู่บ้านหนึ่งไม่มีโครงการพัฒนาแต่อย่างใด วัตถุประสงค์ของการวิจัยก็เพื่อพิสูจน์ทฤษฎีที่ว่าเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมอื่น ๆ จะทำให้โครงสร้างอำนาจเปลี่ยนไปด้วย ผลการศึกษาพบว่าในหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาของรัฐมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจ ในหมู่บ้านที่ไม่มีการพัฒนามีเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน ข้อสังเกตที่ได้จากผลการศึกษาครั้งนี้ คือ ผู้ที่ชาวบ้านยกย่องให้เป็นผู้นำจะต้องมีความสามารถเป็นผู้ที่น่าไว้วางใจ ริเริ่มความคิดเคยติดต่อกับภายนอก และเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน คุณสมบัติสุดท้ายนี้แสดงว่า ความมั่นคงเป็นส่วนประกอบสำคัญของผู้นำชุมชน

กล่าวโดยสรุปว่า โครงสร้างอำนาจในชุมชนของไทยมีลักษณะเป็นแบบพริมิด กล่าวคือบุคคลหรือกลุ่มบุคคลผู้มีคุณสมบัติด้านการมีตำแหน่งทางราชการ ตำแหน่งทางสังคม และการมีทรัพย์สินสมบัติหรือมีความร่ำรวย จะเป็นกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยที่ผูกขาดการควบคุมและจัดสรรทรัพยากรในชุมชน โดยที่ประชาชนส่วนใหญ่หาได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแต่ประการใดไม่

การวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจแนวกลุ่ม

ก่อนที่จะเข้าสู่แนวทางการศึกษาเรื่องกลุ่มผู้วิจัยมีความเห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง

ทำความเข้าใจที่มาของการศึกษาเรื่องกลุ่ม Aristotle เป็นปรัชญาทางการเมืองคนแรก ๆ ที่กล่าวถึงการเมืองไว้ว่า การเมืองเป็นเรื่องของการบังคับหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการเมืองเป็นเรื่องเกี่ยวกับอำนาจนั่นเอง

นอกจากการพิจารณาในมิติของ Aristotle แล้วยังมีการพิจารณาการเมืองในแง่ของกลุ่มสถาบัน อันได้แก่ กลุ่มผลประโยชน์ พรรคการเมือง รัฐบาล ศาล รัฐสภา และสถาบันต่าง ๆ ของระบบราชการ การมองการเมืองในแง่นี้ได้รับการนิยามอยู่ระยะหนึ่งต่อมาก็ประสบปัญหาในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น เช่น การจลาจล การประท้วงเรียกร้องของประชาชน ซึ่งด้วยเหตุดังกล่าวนำไปสู่การมองการเมืองในมิติใหม่ขึ้นมา กล่าวคือ การเมืองเป็นเรื่องของการจัดสรรสิ่งมีค่าให้แก่สังคม สิ่งมีค่าทางสังคมดังกล่าวมีอยู่อย่างจำกัดดังนั้นรัฐบาลต้องจัดสรรหรือแบ่งปันสิ่งมีค่าดังกล่าวไปสู่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่กลุ่มต่าง ๆ ถือว่าเป็นผลประโยชน์ที่กลุ่มตนต้องการ ดังนั้นเมื่อกลุ่มใดเห็นว่าการจัดสรรสิ่งมีค่าในสังคมดังกล่าวจะไม่เป็นธรรมกับกลุ่มตน กลุ่มก็พยายามที่จะเข้าไปต่อสู้ พยายามที่จะเข้าไปใช้อำนาจในรูปแบบต่าง ๆ ต่อการดำเนินงานของรัฐบาล ซึ่งในสังคมพหุนิยมกลุ่มต่าง ๆ มีหน้าที่ในการเรียกร้องหรือแสดงออกถึงผลประโยชน์ (จุมพล หนิมพานิช, 2552, หน้า 1-3)

แนวคิดเรื่องกลุ่มนั้นเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจแบบกลุ่ม ซึ่งมีนักทฤษฎีกลุ่มได้เสนอแนวคิดในการมองปัญหาด้านต่าง ๆ ของกลุ่มไว้มากมาย นับตั้งแต่การอธิบายถึงฐานะและบทบาทของกลุ่มในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์กับรัฐและรัฐบาล การควบคุมและการจำกัดอิทธิพลของกลุ่ม อันมีผลกระทบต่อสาธารณะประโยชน์หรือผลประโยชน์ของชุมชน วัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติในการจัดตั้งกลุ่ม ตลอดจนแรงจูงใจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม

ในงานวิจัยชิ้นนี้จะกล่าวถึงแนวความคิดสำคัญของกลุ่มบางแนวเพื่อช่วยให้เข้าใจรากฐานการศึกษาโครงสร้างอำนาจแบบกลุ่ม โดยจะอธิบายถึงแนวความคิดที่มีมาในอดีตซึ่งยังมีความสำคัญต่อการศึกษารองกลุ่มผลประโยชน์และนักทฤษฎีกลุ่มสมัยหลังบางคน พอเป็นแนวสังเขป ดังนี้

1. แนวคิดของHobbes (1651) สนับสนุนการปกครองแบบราชาธิปไตย (Monarchy) ในช่วงที่ Hobbes มีชีวิตอยู่ คือ คริสต์ศตวรรษที่ 17 ของอังกฤษนั้น เป็นช่วงที่กลุ่ม ศโมสร และองค์กรทุกชนิดเกิดขึ้นอย่างมากมายในบางครั้ง Hobbes เรียกกลุ่มเหล่านี้ว่า กลุ่มสังคมย่อย (Lesser Commonwealths) เป็นการเปรียบเทียบกับรัฐซึ่งเป็นกลุ่มสังคมใหญ่ (Commonwealth) ที่ใหญ่กว่า อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก Hobbes เป็นผู้สนับสนุนระบอบรัฐราชาธิปไตยที่มีอำนาจเด็ดขาด เขาจึง

มองกลุ่มเหล่านี้ว่าเป็นสิ่งที่เป็อันตรายต่อรัฐ บทบาทของกลุ่มในตอนนั้นเป็นเสมือนเบาะที่คั่นกลางระหว่างอำนาจของรัฐที่เค็ดขาดกับปัจเจกบุคคลหรือครอบครัว Hobbes ได้ชื่อว่าเป็นศัตรูที่ยิ่งใหญ่และน่ากลัวที่สุดของกลุ่ม ซึ่งก็ไม่ใช่เป็นเรื่องประหลาด เพราะ Hobbes ต้องการสร้างรัฐราชาธิปไตยที่เข้มแข็งและควบคุมแบบเบ็ดเสร็จ ไม่มีกลุ่มมาขัดขวางทรงสนะต่อต้านกลุ่มของ Hobbes จึงทำให้เขากลายเป็นศัตรูของประชาธิปไตยแบบเอง โกล-แซกซอนไป เพราะผู้ที่สนับสนุนรัฐราชาธิปไตยจะพยายามปราบปรามกลุ่มต่าง ๆ โดยอ้างว่าเพื่อความเป็นเอกภาพของรัฐและเพื่อทำลายล้างพวกที่เป็นกบฏ

ในหนังสือ Leviathan ซึ่งได้ให้แนวทางความคิดสำคัญเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ สัญญา ธิปไตยและศาสนาเอาไว้ Hobbes ประณามกลุ่มต่าง ๆ ที่รวมตัวกันทุกชนิดที่ไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมตรวจตราอย่างใกล้ชิดของรัฐ Hobbes มองมนุษย์ในแง่ร้าย และเห็นว่าการแข่งขัน การเห็นแก่ความปลอดคัยส่วนตัว และการมีความใฝ่สูงทั้งปวง เป็นที่มาของความขัดแย้ง มนุษย์จะมีชีวิตที่ดีไม่ได้ ถ้าอยู่ในสภาวะธรรมชาติ แต่การอยู่ร่วมกันในกลุ่มสังคมใหญ่ที่มนุษย์สร้างขึ้น ก็ต้องอยู่ภายในกรอบการควบคุมของรัฐที่เขาเรียกว่า อำนาจธิปไตย รัฐซึ่งเป็นผู้มีอำนาจธิปไตย สูงสุดจะเป็นผู้ใช้กำลังบีบบังคับโดยอำนาจนี้ได้มาจากสัญญา หรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง กับผู้อยู่ใต้ปกครอง กลุ่มต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาจึงต้องได้รับการอนุญาตจากรัฐธิปไตยเสียก่อน Hobbes จึงเป็นผู้ที่ใช้ทฤษฎีสัมปทาน (Concession Theory) ที่สำคัญเกี่ยวกับการเกิดกลุ่ม กล่าวคือ ตามทฤษฎีนี้ รัฐเป็นผู้อนุญาตให้กลุ่มจัดตั้งขึ้นมา โดยกลุ่มต้องขึ้นอยู่ในความควบคุมของรัฐเหมือนดังการให้สัมปทาน

การเข้าใจทฤษฎีสัมปทานนั้น เราต้องทำความเข้าใจกับแนวความคิดของคำว่า Corporation-universitas ของ Hobbes ด้วย ซึ่งอธิบายได้ง่าย ๆ ว่ารัฐหรือองค์กรธิปไตยเป็นองค์กร (Corporation) ที่มีอำนาจเค็ดขาด องค์กรหรือกลุ่มอื่น ๆ จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อรัฐอนุญาต คือให้สัมปทานกลุ่มในสังคมไม่มีสิทธิจะเกิดขึ้นได้ตามสิทธิของตัวเอง เพราะฉะนั้น รัฐจึงมีสิทธิที่จะจำกัดสิทธิและกิจกรรมของกลุ่มการให้ตั้งกลุ่มได้ กลุ่มจึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการควบคุมคนภายในรัฐเผด็จการ รัฐมีอำนาจที่จะสร้างหรือทำลายกลุ่มได้เสมอ

Hobbes เห็นว่ากลุ่มหรือสมาคมที่จัดตั้งขึ้นมามีลักษณะเหมือนกับหนอนพยาริที่อยู่ใใต้พิภพคน กล่าวคือ กลุ่มเป็นอันตรายต่อความเป็นระเบียบและความสงบสุขของประเทศ เพราะกลุ่มบางกลุ่มต้องการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรง ทำลายอำนาจ Hobbes แบ่งกลุ่มออกเป็นสองประเภทคือ กลุ่มที่เป็นทางการหรือปกติ ซึ่งเป็นประเภทที่ไม่เป็นอันตราย กลุ่มประเภทนี้ นอกจากรัฐเองแล้วก็ได้แก่กลุ่มที่รัฐยอมให้ตั้งขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มการเมือง หรือกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ส่วนตัวอื่น ๆ ไม่ใช่การเมืองก็ตาม กลุ่มไม่เป็นทางการหรือไม่ปกติจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อรัฐไม่ได้ห้าม

ไว้เป็นกิจลักษณะ แต่ต้องไม่เป็นอันตรายต่อรัฐ กลุ่มเหล่านี้อาจรวมตัวกันแบบหลวม ๆ เช่น กลุ่มคนที่ไปปิกนิก กลุ่มคนในตลาด ในงานแสดงสินค้า หรือในการเล่นเกม โดยสรุป Hobbes มองว่ากลุ่มที่ไม่เป็นอันตรายต่อรัฐก็เปรียบเสมือนกล้ำเนื้อ ส่วนกลุ่มที่เป็นอันตรายต่อรัฐและสังคมก็เหมือนของเสียต่าง ๆ ในร่างกายซึ่งต้องขจัดให้หมดไป

ที่สำคัญ Hobbes มองกลุ่มศาสนาว่าเป็นศัตรูร้ายของรัฐ เขาเป็นปรปักษ์ต่อองค์การศาสนาทุกนิกาย และเกรงว่าจะเป็นพลังที่สร้างความแตกแยกในรัฐตัว Hobbes เองไม่สนใจที่จะเข้ากลุ่มหรือจัดตั้งกลุ่มใด ๆ ขึ้น แม้เขาจะพยายามแยกให้คนเห็นว่า มีกลุ่มทั้งที่ดีและกลุ่มเลวในรัฐอย่างไรก็ตาม ในส่วนตัวแล้ว Hobbes ต้องการที่จะเป็นสมาชิกของราชบัณฑิต (Royal Society) ของอังกฤษมากแต่เขาถูกปฏิเสธว่ามีคุณสมบัติไม่ครบ

สรุปความสำคัญของแนวความคิดของ Hobbes เกี่ยวกับกลุ่มก็คือ Hobbes มองกลุ่มว่าเป็นอันตรายต่อความเป็นระเบียบ ความสงบสุขของบ้านเมือง และอาจสร้างความแตกแยกในรัฐ เพราะฉะนั้นรัฐจะต้องมีอำนาจในการให้สิทธิแก่กลุ่มที่จะจัดตั้งขึ้น และสามารถจำกัดสิทธิและกิจกรรมของกลุ่มได้ รัฐสามารถใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือในการควบคุมทางการเมืองภายในประเทศ ซึ่งแนวความคิดนี้เรารู้จักว่า ทฤษฎีสัมปทาน ซึ่งก็สอดคล้องกับการปฏิบัติของรัฐที่มีต่อกลุ่มในปัจจุบันอย่างมาก โดยเฉพาะรัฐเผด็จการหรืออำนาจนิยมทั้งหลาย

2. แนวความคิดของ Rousseau (ค.ศ. 1712-1778) (1778 อ้างถึงใน มนตรี เจนวิทย์การ, 2540, หน้า 516-518) Rousseau มีทรรศนะว่าการขัดแย้งของกลุ่มผลประโยชน์ควรมิได้อยู่เพราะถ้าไม่มีเสียแล้ว ความจำเป็นที่จะต้องมียุติในฐานะเป็นผู้ประสานผลประโยชน์เหล่านี้ก็จะหมดไป Rousseau ไม่ได้ต่อต้านการมีกลุ่มคั่นกลางเขาต่อต้านเฉพาะกลุ่มที่เป็นนิกายศาสนา (Sects) และพรรค (Parties) แต่ก็เห็นว่า กลุ่มอื่น ๆ ที่มีประโยชน์ต่อสังคมก็มีอีกมาก และรัฐยังเห็นว่าถ้าจะเปิดโอกาสให้กลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้นแล้วจะต้องพยายามให้กลุ่มเหล่านี้ เสมอภาคกันคือให้มีจำนวนมาก ๆ เพื่อจะได้ทำให้อิทธิพลลดลง นอกจากนั้นยัง Rousseau ได้แบ่งกลุ่มออกเป็นสองประเภทคือ ประเภทซึ่งเป็นที่พึงปรารถนา (Desirable) และซึ่งไม่เป็นที่พึงปรารถนา (Undesirable) Rousseau ไม่ได้กล่าวว่า กลุ่มทุกกลุ่มมีลักษณะเป็นกลุ่มที่จะคอยวางแผนโค่นล้มรัฐแต่เขาได้เน้นว่า จะอย่างไรก็ตาม กลุ่มก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของสังคมคือเป็นเจตนารมณ์บางส่วน (Partial Will) มิใช่เจตนารมณ์ทั่วไป (General Will)

กลุ่มที่ Rousseau เห็นว่าเป็นกลุ่มมีเล่ห์เหลี่ยมคอยวางแผน และไม่เป็นผลดีต่อสังคมทั้งหมดคือ พรรค (Party) กลุ่มเฉพาะ (Faction) และกลุ่มวางแผนลับ (Cabal) กลุ่มพวกนี้เป็นอันตรายต่อรัฐเพราะดำเนินการลึกลับและใช้ความรุนแรงในการแสวงหาผลประโยชน์ และแม้แต่กลุ่มที่การดำเนินงานอยู่ภายในกรอบของกฎหมาย ก็อาจมีกิจกรรมซึ่งพร้อมที่จะก่อให้เกิดการ

บ่อนทำลายเจตนารมณ์ทั่วไปอยู่ ถ้าจำนวนกลุ่มเหล่านี้ไม่มากพอ จะทำให้เกิดคณาธิปไตยและความไม่ยุติธรรมขึ้นในสังคม โดยเฉพาะในทางศาสนาและเศรษฐกิจ

สำหรับสมาคมหรือกลุ่มที่มีประโยชน์ต่อปัจเจกบุคคลและสังคม ได้แก่ กลุ่มที่สามารถสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้ เพราะจะทำให้มนุษย์เป็นคนดีเป็นพลเมืองดี และพร้อมที่จะอยู่ภายใต้อำนาจของสัญญาประชาคมและเจตนารมณ์ทั่วไป Rousseau มองว่ากลุ่มประเภทสโมสร (Circles) ซึ่งเป็นการรวมตัวกันเพื่อการบันเทิงการท่องเที่ยว การกีฬา การศึกษา และวัฒนธรรมเป็นกลุ่มที่มีประโยชน์ เพราะจะทำให้คนตระหนักถึงหน้าที่พลเมืองและทำให้เกิดการปกครองที่ดีด้วย เขาจึงมองสมาคมอาสาสมัครต่าง ๆ ว่ามีบทบาทสำคัญในการช่วยให้การดำเนินงานของรัฐเป็นไปด้วยดี

กล่าวโดยสรุป ความคิดสำคัญเกี่ยวกับกลุ่มของ Rousseau ก็คือ กลุ่มที่มีประโยชน์ต่อสังคมมีได้ แต่ทั้งนี้ผู้ที่ป็นสมาชิกกลุ่มจะต้องตระหนักว่า ผลประโยชน์ของกลุ่มจะต้องสามารถประสานกับผลประโยชน์ใหญ่ของสังคมที่เรียกว่า เจตนารมณ์ทั่วไปให้ได้ กลุ่มที่ไม่พึงปรารถนา คือพรรค กลุ่มเฉพาะ หรือกลุ่มวางแผนลับที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นใหญ่ และมีการดำเนินงานและกิจกรรมที่เป็นอันตรายต่อรัฐ กลุ่มที่ดีจะทำให้คนเป็นคนดีและสังคมและการปกครองดีไปด้วย

3. แนวคิดของ Madison (1961) มองว่าการมีกลุ่มเฉพาะ เป็นเรื่องธรรมดาของสังคม การทำลายกลุ่มเท่ากับเป็นการทำลายประชาธิปไตย จุดสำคัญจึงอยู่ที่ว่าทำอะไรจึงจะควบคุมผลร้ายของกลุ่มมิให้เป็นอันตรายต่อคนอื่น ๆ และที่สำคัญคือเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์อันถาวรของชุมชน Madison เห็นว่า ระบบการมีตัวแทนและระบบสหพันธ์ที่เขาเสนอน่าจะช่วยขจัดผลร้ายของกลุ่มได้ ระบบสหพันธ์ที่จะสร้างขึ้นในดินแดนสหรัฐนั้น มีข้อที่สำคัญคือจะช่วยทำลายและควบคุมความรุนแรงของการมีกลุ่มเฉพาะ Madison กล่าวว่า เขาตระหนักดีถึงความหวาดวิตกของคนเป็นจำนวนมากว่าความไร้เสถียรภาพ ความไม่ยุติธรรม ความขุ่นเคือง และการไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของชุมชนหรือส่วนรวมจะต้องเกิดขึ้นแน่ ถ้าให้มีการปกครองโดยระบบเสียงข้างมากหรืออีกนัยหนึ่ง ถ้าอำนาจในการปกครองแบบประชาธิปไตยเสียงข้างมากตกไปอยู่ในมือของกลุ่มเฉพาะที่ควบคุมสภาที่ประชุม

Madison ได้ให้คำนิยามคำว่า กลุ่มเฉพาะ ว่าหมายถึง จำนวนของพลเมือง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเสียงข้างมากหรือเสียงข้างน้อยก็ตาม ซึ่งรวมกันและดำเนินการ โดยมีแรงกระตุ้นหรืออารมณ์ร่วมกันหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นปรีภัยต่อสิทธิของพลเมืองคนอื่น ๆ หรือต่อผลประโยชน์ถาวรและร่วมกันของชุมชน ในทฤษฎีของ Madison เขายอมรับว่ากลุ่มเฉพาะนั้น

มีผลร้าย (Mischief of Faction) ซึ่งมีทางแก้ 2 วิธีด้วยกันคือ 1. จัดสาเหตุ และ 2. ควบคุมผลของมัน สำหรับวิธีแรกประกอบด้วย 2 วิธีเช่นกัน วิธีที่หนึ่งคือ ทำลายเสรีภาพ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มเฉพาะเสีย ส่วนอีกวิธีหนึ่งคือ ให้พลเมืองทุกคนมีความคิดเห็น อารมณ์ ความรู้สึก และผลประโยชน์เป็นอย่างเดียวกันหมด

สำหรับวิธีการแรก คือ การตัดเสรีภาพนั้น Madison เห็นว่าเป็นการเยียวยาที่ร้ายกว่าโรคที่เป็นอยู่เสียอีก เพราะเสรีภาพสำหรับกลุ่มเฉพาะนั้น ก็เหมือนกับอากาศที่มีความจำเป็นต่อไฟ วิธีการที่สองที่จะทำให้ทุกคนเหมือนกันหมดทุกอย่างเป็นไปได้ในทางปฏิบัติและก็ไม่ใช่วิธีการที่ฉลาดด้วย เพราะว่าคนย่อมมีความสามารถทางสมองไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งทำให้การแสวงหาทรัพย์สินสมบัติและการเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติที่ได้มาจึงไม่เท่ากัน หน้าที่ของรัฐบาลคือการคุ้มครองสิทธิเหล่านี้ และจากการมีทรัพย์สินต่างกันเหล่านี้ก็นำไปสู่การมีอารมณ์ ความรู้สึกและทัศนคติที่แตกต่างกันของคน ทำให้เกิดเป็นกลุ่มผลประโยชน์และพรรคแตกต่างกันไปด้วย

Madison เห็นว่า สาเหตุของการมีกลุ่มเฉพาะมีอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ ดังจะเห็นได้ในความแตกต่างของทัศนคติเกี่ยวกับศาสนา การปกครอง และเรื่องอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม แหล่งที่มาอันสำคัญของการเกิดกลุ่มเฉพาะก็คือ การกระจายทรัพย์สินที่แตกต่างกันไม่เท่าเทียมกันในสังคมทำให้เกิดการขัดแย้งในหมู่คนที่ผลประโยชน์ขัดกัน เช่น เจ้าหนี้กับลูกหนี้ ระหว่างเจ้าของที่ดิน นักอุตสาหกรรม พ่อค้า นายทุน ฯลฯ การควบคุมกลุ่มผลประโยชน์ที่แตกต่างกันและที่แทรกแซงซึ่งกันและกันเหล่านี้ เป็นหน้าที่ของการออกกฎหมายสมัยใหม่ และทำให้พรรคและกลุ่มเฉพาะเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานที่จำเป็นและเป็นปกติของรัฐบาล

กลุ่มที่มีผลประโยชน์ขัดกันเหล่านี้ ถ้าปล่อยให้ปรับตัวกันเองแล้ว ผลสุดท้ายกลุ่มที่มีอำนาจมากที่สุดก็จะเป็นฝ่ายได้เปรียบมากที่สุด แต่ถึงแม้จะสามารถหาวิธีบูรณาการผู้รู้แจ้งเห็นจริงมาช่วยปรับให้ผลประโยชน์เหล่านี้อยู่ได้ผลประโยชน์ของชุมชนก็คงไม่สำเร็จเช่นกัน เพราะอย่างน้อยที่สุดจะหาวิธีบูรณาการมาเป็นผู้นำตลอดเวลาคงเป็นไปได้ ด้วยเหตุนี้จึงต้องหันไปใช้วิธีการที่สองคือการควบคุมผลของการดำเนินงานของกลุ่มเฉพาะเหล่านี้ ปัญหาอยู่ที่ว่าในการปกครองแบบมหาชนรัฐนั้น จะทำอย่างไรจึงจะให้กลุ่มเฉพาะที่มีเสียงข้างมากยอมเสียผลประโยชน์เพื่อส่วนรวมหรือบุคคลอื่น การปกครองแบบประชาธิปไตยบริสุทธินี้จะแก้ปัญหาลักษณะของลักษณะไม่ได้ แต่จะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ อย่างที่มีคนหวาดวิตก เมดิสันเสนอให้ใช้ระบอบการปกครองที่เรียกว่า สาธารณรัฐ (Republic) ซึ่งใช้การมีตัวแทนหรืออีกนัยหนึ่งการเลือกตั้งผู้แทนทางอ้อมเพื่อจะได้มีการถ่วงถ่วงความคิดเห็นของคนเสียก่อน ผู้แทนจะได้คำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนส่วนรวม จำนวนผู้แทนต้องให้มีมากพอสมควร ไม่ให้น้อยเกินไปจนรวมหัวกันได้ หรือมากเกินไป

จนเกิดความยุ่งเหยิง Madison เห็นว่าวิธีการเลือกตั้งโดยผ่านชั้นตอนหลายชั้น และการที่ประเทศสหรัฐอเมริกาเข้าร่วมกันเป็นสหพันธรัฐจะมีขนาดใหญ่ จะช่วยทำให้ความเลวร้ายใด ๆ ของการมีกลุ่มเฉพาะบรรเทาเบาบางลง และผลประโยชน์ของมหาชนส่วนใหญ่ก็จะได้รับความคุ้มครอง เพราะจะไม่มีหัวหน้ากลุ่มเฉพาะคนใดมีความสามารถที่จะรวมอำนาจไว้ในมือคนเดียวได้ Madison ได้อุปมาว่าผู้นำกลุ่มเฉพาะอาจจะจุดไฟที่เปลวลามไปทั่วมลรัฐได้ แต่จะไม่สามารถทำให้ไฟไหม้ใหญ่เกิดไปทั่วมลรัฐอื่น ๆ ได้

กล่าวโดยสรุป ความสำคัญของแนวความคิดของ Madison อยู่ที่ว่า เขามองเห็นการเกิดกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นสังคมน่าเป็นอันตรายใดที่คนยังมีผลประโยชน์แตกต่างกันไป โดยเฉพาะผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจต่างก็นำไปสู่ความแตกต่างในด้านความคิดเห็นและเรื่องอื่น ๆ Madison ไม่เชื่อว่าการใช้อำนาจจัดกลุ่มออกไปเป็นผลดี เพราะเท่ากับเป็นการทำลายเสรีภาพและระบอบการปกครองประชาธิปไตย เขาเห็นว่าเพื่อมิให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นอันตรายต่อบุคคลนอกกลุ่ม และผลประโยชน์ของส่วนรวม จำเป็นต้องหันมาควบคุมผลเสียจะดีกว่า และได้เสนอรูปการปกครองแบบสาธารณะ เป็นการป้องกันมิให้กลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมีอำนาจโดยเด็ดขาด Madison จึงเป็นนักคิดหรือนักทฤษฎีกลุ่มที่เห็นว่า กลุ่มจำเป็นต้องการมีประชาธิปไตย แต่ต้องคอยควบคุมผลเสียของการดำเนินงานของกลุ่มเองไว้

4. แนวความคิดของ Tocqueville (1987 อ้างถึงใน มนตรี เจนวิทย์การ, 2540, หน้า 520-521) Tocqueville ได้ศึกษาเรื่องกลุ่มในอเมริกาและได้ตั้งข้อสังเกตสำคัญเกี่ยวกับการเกิดกลุ่มในสังคมอเมริกันไว้หลายข้อ และพยายามอธิบายให้เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มที่เกิดในฝรั่งเศส ซึ่งเป็นประเทศของเขา และในอังกฤษ และได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการมีกลุ่ม ตลอดจนวัฒนธรรมของการรวมกลุ่ม ซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นประโยชน์มากในการศึกษาเรื่องกลุ่ม

Tocqueville แบ่งกลุ่มหรือสมาคมออกเป็น 2 ประเภท ประเภทที่หนึ่งเรียกว่า สมาคมทางการเมือง (Political Associations) และอีกประเภทหนึ่งเรียกว่า สมาคมทางสังคม (Civil Associations) สมาคมประเภทแรกในปัจจุบันเราอาจเรียกว่าเป็นหน่วยหรือสถาบันการปกครองก็ได้ ส่วนประเภทหลังนั้น Tocqueville ไม่ได้แยกแยะระหว่างพรรคการเมืองกับกลุ่มผลประโยชน์ เขาตั้งข้อสังเกตว่าคนอเมริกันทุกวัยทุกอาชีพ และแนวความคิดต่างพากันตั้งสมาคมมิได้หยุดหย่อน โดยมีจุดประสงค์ทางการค้า อุตสาหกรรม ศาสนา ศิลธรรม ทั้งในเรื่องที่จริงจังและไม่สำคัญ ทั้งที่มีจุดประสงค์ใหญ่และเล็ก โดยเขากล่าวเปรียบเทียบว่าในการดำเนินงานใหม่ ๆ นั้น ถ้าในฝรั่งเศสจะมีรัฐบาลเป็นหัวแรงในอังกฤษจะมีขุนนางในท้องถิ่นเป็นหัวแรง แต่ในอเมริกาสมาคมซึ่งเป็นการรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลที่มีความเสมอภาคกันจะเป็นหัวแรงสำคัญ

การที่คนอเมริกันรวมตัวกันตั้งสมาคมนั้นเป็นลักษณะพิเศษ เพราะว่าในสังคมที่มีความเสมอภาคเพิ่มมากขึ้น แต่ละคนจะอ่อนแอไม่สามารถทำงานใหญ่ได้สำเร็จ จะต้องรวมตัวกัน การรวมตัวกันเป็นพลังสำคัญ และที่น่าสนใจกว่านั้นก็คือ คนอเมริกันได้เรียนรู้ศิลปะของการจัดตั้งสมาคมมาตั้งแต่ยังเยาว์วัย Tocqueville กล่าวว่า คนอเมริกันจะหันไปพึ่งรัฐบาลเป็นหนทางสุดท้ายเมื่อจำเป็นจริง ๆ และยังกล่าวว่า ศิลปะของการรวมตัวกันจะพัฒนาได้ก็แต่ในหมู่ของคนที่มีอารยธรรมเท่านั้น อย่างไรก็ตามการดำเนินงานของสมาคมในอเมริกาไม่ได้ใช้ความรุนแรงแต่ใช้เหตุผลในการ โต้เถียง เพราะฉะนั้นสำหรับคนที่มีเสียงข้างน้อยในสังคม หรือในสภาผู้แทนสมาคมจะเป็นเครื่องมือต่อสู้ที่สำคัญที่จะทำให้ฝ่ายเสียงข้างมากรับฟัง ซึ่งผิดกับในประเทศฝรั่งเศสที่กลุ่มที่ตั้งขึ้นมาก็คว่าตัวเองเป็นฝ่ายถูกเสมอ และพร้อมที่จะใช้ความรุนแรงเหมือนกลุ่มผู้ติดอาวุธในการต่อสู้

การดำเนินงานของกลุ่มในสังคมประชาธิปไตยนั้น จะต้องมียุทธวิธีในการชุมนุมในการสื่อสารด้วย เพราะฉะนั้นหนังสือพิมพ์กับสมาคมจึงต้องพึ่งพาอาศัยกัน แต่สมาคมจะสำคัญกว่าหนังสือพิมพ์ในแง่ที่ว่า สามารถแสดงความเห็นออกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ดีกว่าผู้อ่านหนังสือพิมพ์ที่ไม่ได้รวมตัวกัน

จุดที่สำคัญ คือ Tocqueville เห็นว่าการดำรงอยู่ของสมาคมการเมืองมีความสำคัญต่อสังคมมาก ถ้าหากรัฐพยายามจำกัดเสรีภาพมิให้สมาคมที่จัดตั้งขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองเกิดขึ้น สมาคมประเภทที่ไม่ใช่การเมืองก็จะเติบโตขึ้นยากและผู้จัดตั้งเองก็ไม่รู้ว่าเมื่อไรกิจกรรมจึงจะถูกเรียกว่าการเมือง หรือไม่ใชการเมือง อย่างไรก็ตาม Tocqueville เห็นว่าสมาคมบางชนิดที่เป็นอันตรายต่อรัฐก็ต้องไม่ให้มีขึ้นมาเหมือนกัน การจำกัดเสรีภาพในการจัดตั้งสมาคมจึงจำเป็นต้องมี แต่การจำกัดสิทธิเสรีภาพในการจัดตั้งสมาคมมากเกินไป จะทำให้ประเทศและสังคมไม่สามารถพัฒนาเป็นอารยะได้

สรุปแล้ว แนวความคิดใหญ่ของ Tocqueville นั้น เห็นว่าการมีสมาคมเป็นเครื่องหมายแสดงว่าสังคมมีอารยธรรมเป็นประชาธิปไตย โดยเฉพาะในสังคมที่มีความเสมอภาคมากขึ้นซึ่งจะทำให้คนต้องรวมตัวกันทำงานใหญ่เพื่อส่วนรวม การจำกัดสิทธิ เสรีภาพในการจัดตั้งสมาคมมิได้เฉพาะสมาคมที่เป็นอันตราย แต่ถ้าจำกัดมากเกินไปก็จะเป็นอันตรายต่อการมีสังคมที่มีอารยธรรม การที่สังคมอเมริกันมีการจัดตั้งสมาคมมากก็เพราะคนอเมริกันได้เรียนรู้และพัฒนาศิลปะของการรวมตัวเป็นเครื่องมือของการต่อสู้โดยวิธีสันติเพื่อพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์ของคนเสียงส่วนน้อย ความคิดที่ Tocqueville ให้แก่เราก็คือ การมีสมาคมเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่ไม่ใช่คนทุกชาติจะมีวัฒนธรรมในการรวมกลุ่มเท่าเทียมกัน ในบางสังคมโครงสร้างและอำนาจทางการเมืองบางอย่างอาจจะทำให้รัฐมีอำนาจและบทบาทมาก

หรือมีบุคคลที่เป็นใหญ่เป็นโตสามารถทำหน้าที่แทนสมาคมเสียหมดก็ได้ ประเทศไทยเราก็อาจจัดอยู่ในประเภทที่บทบาทของสมาคมมีน้อย เพราะเหตุผลดังที่ ต๊อคเกอวีย์ได้กล่าวไว้

5. แนวความคิดของ Calhou (1851) เรื่องการถกเถียงว่าด้วยการปกครอง (A Disquisition on Government) Calhou ได้ตั้งทฤษฎีที่เรียกว่าทฤษฎีว่าด้วยการมีความเห็นชอบร่วมกัน (The Concurrent Theory) ขึ้น เขาเห็นด้วยกับ ที่ว่าผลประโยชน์จำเป็นต้องมีอยู่อย่างหลากหลายในสังคม และมีความวิตกกังวลเช่นเดียวกับ Madison ต่อพระราชของเสียงข้างมาก อย่างไรก็ตาม Calhou ไม่ได้มองกลุ่มเฉพาะ (Factions) ว่าเห็นแก่ตัวและมีผลประโยชน์ที่ขัดกับความจำเป็นและทรศนะของสังคมใหญ่ แต่กลับเห็นว่าความมีกลุ่มต่างทรศนะและจุดยืนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประเทศ เพราะฉะนั้น Calhou จึงได้ว่ากลุ่มแต่ละกลุ่มในสังคมควรมีอำนาจในการยับยั้ง (Veto Power) ต่อนโยบายของเสียงข้างมาก ถ้านโยบายนั้นมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของกลุ่ม ถ้าจะให้ให้นโยบายนั้นเป็นที่ยอมรับก็ต้องได้รับความเห็นชอบร่วมกันของกลุ่มผลประโยชน์ทั้งหมด ทรศนะของกลุ่ม Calhou ที่น่าสนใจก็คือสิ่งที่เราเรียกว่าผลประโยชน์สาธารณะในปัจจุบันมีอยู่จริง และเป็นอิสระจากทรศนะของกลุ่มเฉพาะต่าง ๆ สำหรับ Calhou แล้วกลุ่มเฉพาะทั้งหลายก็คือ ผลประโยชน์ของชุมชนเพราะฉะนั้นจึงควรให้มีอำนาจยับยั้งได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งกลุ่มควรมีสติที่จะได้เถียงไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลเสียงข้างมากได้

6. แนวความคิดของ Bentley (1908) ให้ความสำคัญแก่กลุ่มในกระบวนการเมือง Bentley มีความเห็นว่า ผลประโยชน์สาธารณะไม่มีอยู่จริง รัฐบาลและนโยบายเป็นเพียงผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ภายในและภายนอกรัฐบาล ในทรศนะของ Bentley สังคมไม่ใช่ อะไรอื่น นอกจากกลุ่มอันซับซ้อนที่ประกอบเป็นสมาคมขึ้นมา

7. แนวความคิดของ Truman (1951) Truman มองว่ารัฐบาลก็คือ กลุ่มที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันและกับกลุ่มภายนอก และเราจะเข้าใจปัจเจกบุคคลได้ดีก็โดยดูว่าเขาอยู่ในกลุ่มใดหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มใด Truman เห็นว่าการที่ปัจเจกบุคคลเป็นสมาชิกหลาย ๆ กลุ่มอาจเป็นการแก้ปัญหาคความ ไม่ดีของการมีกลุ่มเฉพาะดังที่ Madison อธิบายไว้ Truman ได้ให้ความสำคัญแก่การเข้าถึง (Access) ของกลุ่มในกระบวนการเมืองอย่างมาก งานของ Truman ได้ชื่อว่าเป็นผลงานที่เป็นกลางและใช้หลักฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยไม่แบ่งกลุ่มเป็นกลุ่มเลวกลุ่มดีแต่ย้าถึงฐานะของกลุ่มในระบบการเมือง Truman มองว่า กลุ่มเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการปกครองแบบประชาธิปไตยและรัฐบาลเป็นผลของการปรับตัวระหว่างกลุ่มต่าง ๆ

ทฤษฎีกลุ่มได้รับอิทธิพลจากผลงานของ Truman และส่วนใหญ่มองกลุ่มไปในแง่บวก ข้อคิดเห็นหลายข้อของ Truman ได้รับการยืนยันจากการศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองและ

การลงคะแนนเสียงที่ชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญของกลุ่มและมองกลุ่มว่าช่วยส่งเสริมการมีวัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตย

ต่อมา Polsby (1960) ได้เสนอแนวทางใหม่ในการศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชน โดย Polsby ให้ทัศนะแบบพหุนิยมว่าการกระจายของอำนาจจะอยู่ตราบใดที่ยังมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ (Decision Making) การแข่งขัน หรือว่าความขัดแย้งในหมู่ผู้นำทางการเมือง ความสามารถพิเศษของผู้นำนี้จะถูกจำกัดในขอบเขตของประเด็นเท่านั้น ข้อตกลงนี้มีเมื่อมีการจัดลำดับของการตัดสินใจ การเลือกตั้งเป็นความสัมพันธ์โดยตรงกับการกระจายของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจหลัก และพื้นฐานของอิทธิพลจะอยู่เหนือความสัมพันธ์กับองค์การกระจายการตัดสินใจมากกว่าการถูกปิดกั้นหรือถูกรวบงำ

จากฐานแนวคิดกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้นเป็นพื้นฐานหลักนำไปสู่การศึกษาโครงสร้างอำนาจแบบกลุ่มของ Dahl (1961) โดย Dahl ได้ศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชนในเมืองนิวฮาเวน (New Haven) ซึ่งได้ข้อสรุปว่า เมืองนิวฮาเวน มีหลายศูนย์อำนาจ และไม่มีศูนย์อำนาจใดมีหรือสามารถมีอำนาจแต่เพียงผู้เดียว โดยอำนาจการตัดสินใจกระจายไปตามกลุ่มต่าง ๆ มีการเจรจาต่อรองระหว่างศูนย์อำนาจต่าง ๆ ในการตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และการที่อำนาจกระจายอยู่ตามกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมจะเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้บรรดาพลเมืองและผู้นำสามารถจัดการกับความขัดแย้งได้และเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และ Dahl ยังเสนอว่าการที่จะทำให้เกิดประชาธิปไตยเสรีนิยมอย่างแท้จริง ควรจะมีกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ตัวกลางเพื่อทำหน้าที่สร้างการมีส่วนร่วมและการต่อรองขึ้น

หลังจากการศึกษาของ Dahl ก็ได้มีการศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชนของ Rose (1967) โดย Arnold Rose ได้สนับสนุนแนวความคิดของ Dahl ที่ว่าอำนาจในสังคมมีหลายศูนย์กระจายอยู่ตามกลุ่มต่าง ๆ และ Arnold Rose ได้สรุปข้อค้นพบเพิ่มเติมว่า ส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์อเมริกามีชนชั้นนำทางธุรกิจบางคนได้ทำลายระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย และกระบวนการนิติบัญญัติ แต่ในช่วงที่ผ่านมานี้พวกเขาพยายามเข้าควบคุมสมาชิกสภา และนักการเมืองระดับใหญ่ ๆ และนับวันความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำทางธุรกิจและนักการเมืองจะมีอิทธิพลมากขึ้น มีการร่วมมือกัน มีการแบ่งงานกันทำมีความขัดแย้ง และมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างกลุ่มที่ใหญ่กว่าเดิม ปัจจุบันนี้การจำกัดบทบาทของชนชั้นนำทางธุรกิจอยู่ในระดับที่น่าพอใจ แต่ชนชั้นนำทางธุรกิจก็มีกระบวนการของพวกเขาเอง โดยการใช้ความมั่งคั่งไปช่วยในการเลือกตั้งของนักการเมืองบางคน และใช้อิทธิพลต่อนักการเมืองบางคน

แนวความคิดเรื่องกลุ่มที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นพื้นฐานสำคัญและเป็นที่มาของแนวคิด โครงสร้างอำนาจแบบกลุ่ม ซึ่งมีข้อสรุปว่า อำนาจในชุมชนนั้นไม่ตายตัว เกิดแล้วสลายอยู่ ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับปัญหาที่ต้องตัดสินใจ และขึ้นกับว่าปัญหาดังกล่าวไปกระทบผลประโยชน์ ของกลุ่มใด โครงสร้างอำนาจขณะนั้นจะประกอบไปด้วยชนชั้นนำที่เป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าอำนาจในสังคมกระจายไปตามกลุ่มต่าง ๆ และยังเชื่อว่าการเมืองเป็นเรื่องการแข่งขัน ของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ของสังคม กลุ่มผลประโยชน์เหล่านั้นต่างเป็นอิสระต่อกัน มีโครงสร้างอำนาจที่หลากหลายกระจายไปตามกลุ่ม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น โครงสร้างอำนาจ แบบหลายศูนย์

สำหรับการศึกษาโครงสร้างอำนาจแบบกลุ่มในสังคมไทยเห็นได้จากงานของ ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2526) ซึ่งได้ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะ โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของกลุ่มการเมือง ในสองหมู่บ้านของจังหวัดเชียงใหม่ที่มีสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง แตกต่างกัน พบว่า การแข่งขันชิงผลประโยชน์ และเกียรติภูมิเป็นปัจจัยพื้นฐานของการเกิดขึ้นของกลุ่มการเมือง ของทั้งสองหมู่บ้าน โครงสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ประกอบด้วยผู้นำกับแกนนำของกลุ่ม มีทั้งลักษณะที่เท่าเทียมกัน โดยที่ผู้นำจะเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับผลประโยชน์ วางแนวทางกลยุทธ์ ของกลุ่มและสรรหาผู้ติดตามด้วยวิธีการหลาย ๆ แบบ ผลการศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นว่า การเข้าใจ กลุ่มทางการเมืองทำให้โครงสร้างทางการเมืองของหมู่บ้านมีลักษณะที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง มากกว่าหยุดนิ่ง ซึ่งลักษณะที่เคลื่อนไหวนี้ เกิดจากการที่กลุ่มซึ่งอำนาจน้อยกว่าพยายามแสวงหา อำนาจเพิ่มขึ้น และทำลายกลุ่มที่เข้มแข็งกว่า

พิชโย รัตนศิริกุล ณ ภูเก็ต (2533) พบว่า บทบาทของกลุ่มการเมืองในสังคมชนบท โดยเฉพาะสังคมไทยนั้น เป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ เพราะว่าลักษณะ ของกลุ่มการเมืองที่เกิดขึ้นนั้น มักจะมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเป็นแบบอุปถัมภ์ อย่างไรก็ดีตามนอกระบบนี้แล้วการเกิดขึ้นของกลุ่มการเมืองในชนบทอาจจะเกิดขึ้นจากความผูกพัน ในเรื่องผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มที่มาจากอาชีพเดียวกัน หรือมีฉะนั้นก็อาจจะมาจากสังกัดชน ชั้นเดียวกันก็ได้ อย่างเช่น การช่วงชิงผลประโยชน์ระหว่างชนชั้นนำกลุ่มเก่าซึ่งเป็นผู้มีอำนาจอยู่ใน ชุมชน กับคนที่ยากจนในหมู่บ้าน โครงสร้างอำนาจของชุมชนชนบทไทยในอนาคตแม้ว่าถูกผูกพัน อยู่กับระบบอุปถัมภ์ ในแทบทุกแบบหรืออาจจะถือได้ว่าความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์นี้เป็นแกนกลาง ในการกำหนดโครงสร้างอำนาจภายในหมู่บ้าน แต่เราก็ไม่สามารถที่จะละเลยการก่อตัวของลักษณะ กลุ่มฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นได้ และมีแนวโน้มว่าจะกลายเป็น โครงสร้างที่มีเพิ่มขึ้นทุกขณะภายใต้การแย่ง ชิงผลประโยชน์ที่นับวันจะมีมากขึ้นในชนบท

วรินทร์ สุวรรณบุหะ (2535) ศึกษาถึงลักษณะของการรักษาอำนาจของกลุ่มการเมืองในระบบการเมืองท้องถิ่นไทย ภายใต้เงื่อนไข ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของสังคมไทย การจัดสรรผลประโยชน์ของสมาชิกภายในกลุ่มการเมืองท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มการเมืองท้องถิ่นกับพรรคการเมืองระดับชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มการเมืองท้องถิ่นกับระบบราชการ ผลการศึกษาพบว่า การได้มาและรักษาไว้ซึ่งอำนาจของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของสังคมไทย กับการจัดสรรผลประโยชน์ของสมาชิกภายในกลุ่มการเมืองท้องถิ่น โดยหัวหน้ากลุ่มการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการจัดสรรผลประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว ตามลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของสังคมไทยเป็นหลัก จนเป็นที่ยอมรับแก่สมาชิกภายในกลุ่มการเมืองท้องถิ่น ตลอดจนกลุ่มผู้สนับสนุนทำให้สามารถรักษาอำนาจทางการเมืองไว้ได้อย่างเหนียวแน่น การศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มการเมืองในหมู่บ้านไทยส่วนใหญ่ มักจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของกลุ่มการเมือง ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง หรือการเกิดขึ้นของกลุ่มการเมือง

การศึกษาของ Keyes (1970) ชี้ให้เห็นว่า ปรากฏการณ์ของกลุ่มการเมืองเป็นไปอย่างแพร่หลายในหมู่บ้านภาคอีสาน นอกจากนี้เขายังเชื่อว่าข้อพิพาทระหว่างกลุ่มการเมือง มักจะไม่ทำให้เกิดการแบ่งแยก (Division) ภายในหมู่บ้านไทย เพราะกลุ่มการเมืองในหมู่บ้านก็เหมือนกับกลุ่มการเมืองในระดับประเทศ ที่ไม่เคยเกาะกลุ่มกันแน่นนอน เนื่องจากแต่ละบุคคลมักจะแปรพักตร์เมื่อพบว่าการกระทำดังกล่าวจะทำให้เขาได้รับผลประโยชน์ส่วนตัวดีขึ้น ยิ่งกว่านั้นค่านิยมทางวัฒนธรรมที่จะรักษาดุลยภาพเป็นสิ่งป้องกันการประจันหน้าอย่างเปิดเผย

จากงานวิจัยข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การแย่งชิงผลประโยชน์และเกียรติภูมิเป็นพื้นฐานของการเกิดกลุ่ม แต่ละกลุ่มจะผูกพันกันด้วยผลประโยชน์ จะมีการแปรเปลี่ยนกลุ่มเมื่อพบว่าการกระทำดังกล่าวทำให้เขาได้รับผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่า การรักษาไว้ซึ่งอำนาจของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของระหว่างผู้นำกลุ่มกับสมาชิก และการจัดสรรผลประโยชน์ของสมาชิกภายในกลุ่ม สะท้อนให้เห็นว่าโครงสร้างอำนาจในสังคมไทยนั้นมีได้รวมศูนย์แบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่อำนาจนั้นกระจายอยู่กับกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นอำนาจหลายศูนย์

การวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจแนวมาร์กซิสต์

โครงสร้างอำนาจแบบนี้มีพื้นฐานมาจากแนวคิด Marxism, Neo Marxism ดังนั้นการที่จะเข้าใจการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจดังกล่าวจำเป็นต้องทำความเข้าใจแนวคิดของ 2 นักคิดที่สำคัญ กล่าวคือ Marx และ Gramsci ซึ่งเป็นนักทฤษฎีที่สำคัญที่สุด

1. แนวคิดของ Marx มีประเด็นรายละเอียดที่สำคัญ ดังนี้

1.1 วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism)

ฐานคติที่สำคัญที่สุดของหลักการอันนี้ก็คือ กิจกรรมทางสังคมได้รับอิทธิพลอย่างมากจากปัญหาทางด้านวัตถุที่เกี่ยวกับทางด้านผลิตอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นการจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ นับตั้งแต่สังคมมนุษย์ยุคแรกเริ่ม (สังคมเผ่า) ปัญหาเหล่านี้ได้นำไปสู่การกระทำกิจกรรมทางสังคม วิธีการในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการผลิตหาวัตถุดิบเหล่านี้แตกต่างกันออกไปทางยุคสมัยประวัติศาสตร์ยุคหนึ่ง (และรูปแบบของสังคมที่สอดคล้องกัน) ไปสู่ยุคสมัยหนึ่ง ในสังคม (ทุนนิยม) สมัยใหม่ ปริมาณผลของการทำงานและการจัดระเบียบสังคมในรูปแบบของการแบ่งงานกันทำสามารถตอบสนองความต้องการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่เพียงแต่ความจำเป็นพื้นฐานอย่างเช่น อาหารเครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่สินค้าและบริการอื่น ๆ ที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ได้ถูกผลิตขึ้นมาในระบบเศรษฐกิจที่มีความก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี ในการเน้นความสำคัญของปัญหาด้านวัตถุดิบเอง Marx ได้กลับหาจุดเน้นในงานเขียนของนักเศรษฐศาสตร์และปรัชญาสังคมร่วมสมัยกับเขา Marx เชื่อว่า นักทฤษฎีเหล่านั้นให้ความสำคัญมากเกินไปกับความคิดและการเมือง รวมถึงจริยธรรมและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ในขณะที่รวบรวมว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีลักษณะที่บริสุทธิ์และแยกออกมาต่างหากจากความเป็นจริงในการดำรงชีวิตทางวัตถุยิ่งกว่านั้นการให้ความสำคัญกับความคิดมากกว่าปัจจัยทางด้านวัตถุทำให้นักทฤษฎีเหล่านั้นมองเห็นความยุติธรรมและความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดจากการจัดระเบียบสังคมทุนนิยมว่าเป็นเรื่องถูกต้องสมเหตุสมผล แน่นอนว่าสิ่งที่ Marx ต้องการเห็นก็คือการถอนรากถอนโคน เส้นแบ่งทางความคิดที่จอมปลอม ดังกล่าว โดย Marx เสนอว่าจริง ๆ แล้วความคิดเหล่านั้น มีพื้นฐานมาจากปัญหาพื้นฐาน ของการผลิตและการทำงานในสังคมทุนนิยม ถ้าหากเราต้องการทำความเข้าใจความคิดและรูปแบบของความคิดที่ดำรงอยู่ในแต่ละยุคแต่ละสมัยทางประวัติศาสตร์เราจะต้องทำความเข้าใจ การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจที่เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมก่อนในแง่หนึ่งที่ทำให้พื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของสังคมกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการทำความเข้าใจการทำหน้าที่ทั้งหมดและ โดยเฉพาะการวิเคราะห์สังคม

1.2 พัฒนาการของสังคม มุมมองของอันหนึ่งของวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ก็คือ

ความคิดที่ว่าสังคมสมัยใหม่ปรากฏตัวขึ้นมาจากรูปแบบของสังคมก่อนหน้านั้น Marx มองเห็นขบวนการที่ก้าวหน้าของสังคมยุคสมัยแรกๆ ผ่านสังคมโบราณอย่างเช่น กรีกและโรมัน ไปสู่สังคมฟิวดัลในยุคกลาง จนมาถึงรูปแบบของสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ในที่สุด ซึ่ง Marx เรียก สังคมรูปแบบนี้ว่าสังคม กระฎุมพี (Bourgeois Society) เนื่องจากบทบาทที่ครอบงำของชนชั้นกระฎุมพีหรือชนชั้นกลางที่เป็นที่ป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม ในความคิดของ Marx ขั้นตอนสุดท้ายของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ก็คือการ โค่นล้มระบบทุนนิยม ด้วยการลุกฮือ

ขึ้นมาปฏิวัติของชนชั้นผู้ใช้แรงงาน และสถาปนาสังคมคอมมิวนิสต์ (Communist Society) ขึ้นมา แทนที่ ปัญหาเรื่องความถูกต้องและความเป็นไปได้ในความคิดของ Marx เกี่ยวกับการพัฒนาการทางสังคมเกี่ยวกับการตั้งประเด็นที่มีความซับซ้อนซึ่งได้กลายเป็นหัวข้อวิวาทะของทฤษฎีสังคม (Hindess & Hirst, 1975; Giddens, 1981) ประเด็นที่ต้องการชี้ให้เห็นก็คือ Marx เป็นผู้เสนอแนวความคิดเรื่องความก้าวหน้าทางประวัติศาสตร์และชี้ให้เห็นว่าสังคมต้องพัฒนาการตามกระบวนการดังกล่าวนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

1.3 สังคมในฐานะเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ (Societies as Historical Products)

ทั้งสองประเด็นที่กล่าวถึงข้างต้นสะท้อนให้เห็นความสำคัญของมิติด้าน

ประวัติศาสตร์ที่มีต่อการวิเคราะห์สังคม Marx เชื่อว่าท่าทีผ่านมามีผลสืบไปว่ารูปแบบของสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ครอบงำเป็นผลผลิตของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของมนุษย์โดยเฉพาะปริมาณทางเศรษฐกิจ ในแง่นี้เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจในสังคมทุนนิยมในบริบทของสังคม และความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นก่อนหน้ารูปแบบต่าง ๆ ของความไม่เท่าเทียมกันทางชนชั้นความสัมพันธ์ทางอำนาจจะต้องถูกมองว่าเป็นผลผลิตที่มีลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยไม่ได้เป็นสภาวะการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเปลี่ยนแปลงไม่ได้ Marx เน้นว่าการจัดระเบียบทางสังคมก็เป็นผลผลิตของมนุษย์ด้วยเช่นกันประวัติศาสตร์ไม่ได้เป็นกระบวนการที่ไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งถูกขับเคลื่อนด้วยความคิดหรือเป้าหมายทางการเมืองอย่างไรก็ตาม Marx ก็ยังเน้นอีกด้วยว่าเราจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าประวัติศาสตร์ในที่นี้ก็คือประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะชนชั้นทางสังคม เพื่อสถาปนาครอบงำในปริมาณของการผลิต (เศรษฐกิจ) และการเมือง

1.4 ความสำคัญของพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Economic Base)

กรอบความคิดของ Marx ส่วนใหญ่วางอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่าสถาบันทางเศรษฐกิจมีความสำคัญเป็นอันดับแรกทางสังคมคนที่เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าและบริการ ชนชั้นกลางเป็นผู้ที่มีอำนาจพวกเขาได้รับผลประโยชน์จากการขูดรีดชนชั้นกรรมกรที่ทำงานอยู่ในสถานประกอบการของพวกเขา ตามความคิดของ Marx ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่อยู่ในลักษณะของการขูดรีดนี้เป็นรากฐานของสังคมทุนนิยม สถาบันการเมือง กฎหมาย ศาสนา ล้วนก่อตัวขึ้นมาจากพื้นฐานนี้ และทำหน้าที่รองรับความถูกต้องชอบธรรมและปิดบังความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ฝังรากลึกอยู่ในระบบเศรษฐกิจ Marx ต้องการชี้ให้เห็นระหว่างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โครงสร้างส่วนล่าง (Infrastructure) และสถาบันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โครงสร้างส่วนบน (Superstructure)

เราต้องย้อนกลับไปดูความแตกต่างในประเด็นดังกล่าวนี้ในความคิดของ Parsons ตามที่ Lockwood (1956) ได้วิพากษ์วิจารณ์ Parsons ว่าให้ความสำคัญมากเกินไปกับวิถีทางที่พฤติกรรมได้รับอิทธิพลจากค่านิยมและปทัสถานหลักของสังคม Lockwood ชี้ให้เห็นว่าในแง่ Parsons ละเลยที่จะพูดถึงอิทธิพลของปัจจัยและประโยชน์ทางวัตถุซึ่งก็คือสิ่งเดียวกันกับข้อสังเกตของ Marx ในเรื่องพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Economic Infra-structure) Marx แตกต่างจาก Parsons ตรงที่ Marx ให้ความสำคัญอย่างมากของอิทธิพลของพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ขณะที่ Parsons ให้ความสำคัญกับความชอบธรรมของปทัสถานและค่านิยม (Gouldner, 1970)

1.5 การแบ่งแยกทางชนชั้น (Class Divisions)

นอกจาก Marx ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างโครงสร้างส่วนกลางและโครงสร้างส่วนบนแล้ว Marx ยังได้ชี้ให้เห็นถึงการแบ่งแยกชนชั้นที่เกิดขึ้นภายในสังคมด้วย ตัวแบบพื้นฐานของชนชั้นของ Marx ในสังคมสมัยใหม่ทั้งหลายประกอบด้วยสองชนชั้น โดยชนชั้นที่เป็นปัจจัยเจ้าของการผลิต ที่เรียกว่าชนชั้นกรรมกรจะสำแดงอำนาจเหนือชนชั้นกรรมกรไร้สมบัติ ส่วนบรรดากลุ่มที่อยู่กึ่งกลาง (Intermediate Groups) จะถูกดึงเข้ามาอยู่กับชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งในชนชั้นหลักทั้งสองชนชั้น การแบ่งแยกชนชั้นวางพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ที่เป็นลักษณะขูดรีดโดยที่ชนชั้นเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจะดูดซับเอามูลค่าที่ชนชั้นกรรมกรผลิตได้ในรูปแบบของผลกำไรมากกว่าที่จะตอบแทนในรูปของค่าจ้างที่เป็นธรรมชาติความสัมพันธ์ของการครอบงำนี้สามารถดำรงอยู่ได้เนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันของทรัพยากรอำนาจ ชนชั้นที่เป็นปัจจัยการผลิตมีเงิน (ทุน) ทรัพย์สินที่ถือหางฝ่ายตนอยู่ในมือ ขณะที่บรรดากรรมกรมีแค่เพียงพลังแรงงาน (Labour Force) ติดตัวเท่านั้น ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จึงวางพื้นฐานอยู่บนความขัดแย้งด้านผลประโยชน์และพร้อมที่จะประทุเป็นความขัดแย้งที่เป็นปฏิกิริยากัน ภายใต้งานไขดังกล่าวนี้ Marx คาดการณ์ว่าในที่สุดชนชั้นกรรมกรจะตระหนักถึงลักษณะที่แท้จริงของสถานที่ถูกขูดรีดของพวกเขาและลุกฮือขึ้นมาโค่นล้มระบบที่กดขี่และกักขังพวกเขาไว้ในกรงขัง ขันมาปฏิวัตินี้ ชนชั้นกรรมกร จะสถาปนาสังคมคอมมิวนิสต์ (Communist Society) ที่คนในสังคมมีความเท่าเทียมกันเข้ามาแทนที่สังคม กรรมกร

สิ่งที่ควรนำมาพิจารณาในที่นี้ก็คือ Marx ทำให้เราหันมาให้ความสนใจประเด็นสำคัญๆ หลายประเด็น เช่น ประเด็นแรกคือ ให้ความสำคัญกับเรื่องของผลประโยชน์ของชนชั้นซึ่งทำให้มองเห็นความเป็นไปได้ที่จะเกิดความขัดแย้งทางสังคมอันเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของสังคมสมัยใหม่ ประเด็นที่สองก็คือ Marx ทำให้เราหันมาให้ความสนใจกับการวิเคราะห์เรื่องของอำนาจ และการครอบงำในฐานะเป็นเครื่องมือในการสร้างหลักประกันให้บูรณาการทางสังคมโดยรวม และการยอมรับของชนชั้นที่อยู่ใต้อำนาจเฉพาะประเด็นเหล่านี้ยังคง

มีบทบาทสำคัญต่อการตีความที่หลากหลายและต่อสำนักคิดต่าง ๆ ที่ว่าพื้นฐานอยู่บนแนวคิด Marxism โดยเฉพาะสำนัก Structural Marxism ของ Althusser

1.6 ความแปลกแยก (Alienation)

ภายใต้ระบบทุนนิยม Marx ได้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบทางด้านจิตวิทยาที่เกิดขึ้นจากการมีชีวิตอยู่ในโลกที่มีความขัดแย้งด้านผลประโยชน์และอำนาจอย่างรุนแรง โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มที่ตกเป็นเบี้ยล่างนั้นปัญหาที่เกิดจากการถูกทำให้ไร้อำนาจเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก “ความแปลกแยก” เป็นคำที่ Marx ใช้เพื่อให้เห็นถึงสถานะทางด้านจิตวิทยาที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคลและกลุ่มทั้งหลายที่ไม่สามารถควบคุมเงื่อนไขในการดำรงชีวิตสภาพการทำงานและอนาคตของพวกเขาได้ อย่างไรก็ตาม ในความคิดของ Marx ภายใต้ระบบทุนนิยมนี้ความแปลกแยกสามารถไปสู่ระบบพลังในการโค่นล้มได้ และนี่คือสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในประวัติศาสตร์

สภาพการทำงานที่ผู้ใช้แรงงานถูกทำให้ไร้ความเป็นมนุษย์และสภาพการดำรงชีวิตที่เสื่อมทรุดเกิดขึ้นภายใต้ระบบตลาดเสรีที่มุ่งผลกำไรของทุนนิยมในระบบเช่นนี้ มนุษย์ถูกตีราคาจากมูลค่าแรงงานที่พวกเขาสร้าง กล่าวคือ พวกเขาสามารถสร้างผลกำไรให้กับนายจ้างด้วยพลังแรงงาน ทั้งแรงงานกายและแรงงานสมอง อันเป็นสมบัติเพียงอย่างเดียวที่พวกเขามีติดตัว การสูญเสียความเป็นมนุษย์เกิดขึ้นด้วยเหตุเช่นนี้ และมนุษย์เกิดความรู้สึกว่าพวกเขาถูกทำให้ตัดขาดจากตัวตนที่แท้จริงหรือจากคนอื่น ๆ

1.7 การวิเคราะห์อุดมการณ์

ประเด็นสุดท้ายของกรอบความคิดของ Marx ที่จะนำมาพิจารณากันก็คือ การวิเคราะห์บทบาทการทำหน้าที่ของอุดมการณ์ในสังคมสมัยใหม่จริง ๆ แล้ว อุดมการณ์อีกด้านหนึ่งของเหรียญตามความคิดของ Parsons เกี่ยวกับในเรื่องความเห็นพ้องในเรื่องค่านิยมและปทัสถาน มุมมองของ Marx ก็คือ ค่านิยมและปทัสถาน เป็นการแสดงออกซึ่งเจตจำนงของเสียงข้างมากที่มีลักษณะเป็นกลาง และบริสุทธิ์แต่ค่านิยมและปทัสถานมีลักษณะเป็นอุดมการณ์ในแง่ที่สะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์และค่านิยมขอชนชั้นกระฎุมพี ที่ปกครองอย่างใดก็ตาม องค์ประกอบของอุดมการณ์อย่างเช่น ศาสนา การเมือง และศีลธรรม ก็มีหน้าที่ทำให้ชนชั้นกรรมกรตกเป็นเบี้ยล่างให้การยอมรับด้วยการปิดบังว่าองค์ประกอบขององค์การเหล่านี้เป็นเรื่องของค่านิยมและผลประโยชน์ที่เป็นสากล หรือเป็นของทั้งสังคม ดังนั้น สำหรับ Marx แล้วค่านิยมเป็นปทัสถานที่ครอบงำ เป็นอุดมการณ์ในแง่ที่ว่ามันทำหน้าที่รองรับความถูกต้องให้อำนาจของชนชั้นปกครอง

อุดมการณ์ทำหน้าที่ดังกล่าวได้ด้วยซ้ำให้เห็นว่าความไม่เท่าเทียมกันในสังคมเป็นเรื่องธรรมชาติ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และเป็นสากล ดังนั้น การจัดระเบียบอำนาจที่เป็นอยู่ขณะนั้นจึงไม่ได้

ถูกมองว่าเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ที่เกิดจากการต่อสู้เพื่อแย่งอำนาจระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมและไม่สามารถเปลี่ยนแปลงกันด้วยการต่อสู้ อุดมการณ์จึงทำหน้าที่ปิดบังความสัมพันธ์ทางอำนาจและทำให้ชนชั้นที่ตกเป็นเบี้ยล่างไม่สามารถตระหนักถึงผลประโยชน์ที่แท้จริงของตนได้ ข้อสังเกตเรื่องอุดมการณ์ของ Marx ได้ทำให้เรามองเห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นอย่างจริงและสิ่งที่จอมปลอมในปริณิณของความคิด

2. แนวคิดของ Gramsci ได้เสนอทฤษฎีใหม่ โดย Gramsci (1971, p. 12) ได้แยกโครงสร้างส่วนบนออกเป็นสองระดับด้วยกัน คือ ส่วนที่เป็นสังคมการเมือง กับส่วนที่อยู่นอกสังคมการเมือง โดยโครงสร้างส่วนบนนี้เกี่ยวข้องกับการครอบงำสังคม และจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้อำนาจรัฐ ดังนั้นความคิดของ Gramsci จึงส่วนต่างกับแนวคิดของ Marx ตรงที่โครงสร้างส่วนล่างมิได้เป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบนเสมอไป ทฤษฎีของ Gramsci จึงเป็นการอธิบายถึงการใช้อุดมการณ์ของชนชั้นปกครองในการครอบงำสังคม (Hegemony) Gramsci ได้ใช้เหตุผลอันนี้ในการอธิบายว่าทำไมนายทุนจึงมีอำนาจในการครอบงำสังคมได้ เพราะอำนาจจริง ๆ ของระบบทุนนิยมมันมิใช่อำนาจที่ใช้ความรุนแรง หรือการใช้กลไกรัฐเข้าบังคับสังคม แต่เป็นการยอมรับของฝ่ายถูกปกครองเองในแนวคิด หรือจิตสำนึกในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งชนชั้นปกครองเป็นผู้กำหนดจิตสำนึกดังกล่าว จนกลายเป็นสามัญสำนึกของมวลชน เป็นทักษะหลักของมวลชนในการมองสังคม การยอมรับเรื่องระบบศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและพฤติกรรมในสังคม เป็นประเด็นที่ Gramsci มุ่งเน้นศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ กล่าวคือ ชนชั้นปกครองทำอะไรจึงทำให้ชนชั้นผู้ถูกปกครองต่างเห็นพ้องยอมรับในอุดมการณ์และวิถีชีวิตเช่นนั้น การที่นักทฤษฎีมาร์กซิสต์คลาสสิกมุ่งเน้นการศึกษากลไกรัฐที่เป็นทางการก็เพราะมีความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าโครงสร้างล่าง คือ ระบบการผลิตเป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบน แต่ Gramsci ได้ชี้ให้เห็นว่าอันที่จริงแล้วโครงสร้างส่วนบนที่เป็นอุดมการณ์นั้นก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ระบบทุนนิยมดำรงอยู่และสืบทอดระบบได้ จนอาจกล่าวได้ว่าหล่อเลี้ยงโครงสร้างส่วนล่างเสียด้วยซ้ำ ในมุมมองของ Gramsci โครงสร้างส่วนบนจึงเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญที่ผลักดันให้เกิดพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ได้มากกว่าโครงสร้างส่วนล่าง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์และวัฒนธรรม ความรู้สึกลึกซึ้งทางจิตใจ และการใช้ปัญญาของกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมจึงเป็นเรื่องสำคัญในการทำความเข้าใจระบบทุนนิยม

Gramsci มีความคิดต่างไปจากพวกมาร์กซิสต์รุ่นเก่าที่เห็นเชื่อว่าทุนและการสะสมทุนควรเป็นหน่วยในการวิเคราะห์สังคมแบบทุนนิยม โดย Gramsci มีความเห็นว่าอำนาจของจิตสำนึก (Consciousness) และอุดมการณ์เป็นจุดสำคัญในการทำความเข้าใจเรื่องอำนาจครอบงำ (Hegemony) เพราะอำนาจครอบงำนี้เป็นตัวก่อให้เกิดพฤติกรรมที่ยอมทำตามด้วยความเต็มใจ

และสมัครใจ มิใช่เพียงแต่การถูกบังคับ แนวความคิดของ Gramsci เกี่ยวกับอำนาจครอบงำ มีนัยสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก อำนาจครอบงำ หมายถึง กระบวนการในสังคมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นปกครองที่ควบคุมผ่านทางความเป็นผู้นำทางศีลธรรมและปัญญาต่อส่วนอื่น ๆ ของชนชั้นปกครองที่เป็นพันธมิตรกัน ส่วนนำที่กล่าวถึงนี้มีอำนาจและความสามารถในการเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของส่วนอื่น ๆ ส่วนที่นำนี้ไม่ได้นำมาบังคับส่วนอื่น ๆ แต่นำมาเป็นอุดมการณ์ของตนเอง แต่ใช้ในการกล่อมเกลாதทางการศึกษาและทางการเมือง โดยเสนอหลักการที่เป็นอุดมการณ์ร่วมในลักษณะที่ดึงเอาโลกทัศน์และผลประโยชน์ของกลุ่มพันธมิตรเข้ามาไว้ในอุดมการณ์ร่วมนี้ด้วย ประการที่สอง อำนาจครอบงำ ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นที่ถูกปกครอง เป็นความพยายามของชนชั้นปกครองที่จะสร้างความสำเร็จในการใช้ความเป็นผู้นำทางการเมือง ศีลธรรมและปัญญาไปกำหนดโลกทัศน์ของชนชั้นถูกปกครองและชนชั้นปกครองด้วยกัน โดยให้เป็นโลกทัศน์ที่ทุกฝ่ายยอมรับนับถือ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ของชนชั้นปกครอง

การมีอำนาจครอบงำเป็นเงื่อนไขสำหรับการขยายความสามารถในการสืบทอดอำนาจในการควบคุมพัฒนาการของสังคม Gramsci จึงมองว่าความคิดของคนเราเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ดังนั้น Gramsci จึงสนใจต่อการวิเคราะห์รัฐบาลของปัญญาชน และศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพื่อแสวงหาลู่ทางในการเปลี่ยนแปลงระบุนายทุนให้เป็นรัฐของชนชั้นกรรมาชีพมีอำนาจสูงสุด ดังนั้นรัฐในฐานะโครงสร้างส่วนบนจึงเป็นตัวแปรที่สำคัญในการวิเคราะห์สังคมทุนนิยม ตามความคิดของ Gramsci แล้วรัฐเป็นทั้งเครื่องมือที่สำคัญสำหรับการขยายอำนาจของชนชั้นปกครอง และสามารถเป็นกำลังในการบังคับในขณะเดียวกัน โดยลักษณะสองด้านของรัฐดังกล่าวทำให้กลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจอรัฐมีความอ่อนแอรวมกัน ไม่ดีด ลักษณะทั้งสองด้านของรัฐเป็นเครื่องมือที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน การมีอำนาจครอบงำสังคมก็อาศัยกำลังปกป้องอยู่ และการมีกองกำลังบังคับสังคมก็จำเป็นต้องมีอำนาจครอบงำส่วนต่าง ๆ ของสังคมไว้ด้วย

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น นำไปสู่การศึกษาโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นซึ่งนักทฤษฎีในกลุ่มนี้มีความเชื่อร่วมว่าโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้น (Class Structure) เป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่ชนชั้นที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เนื่องจากชนชั้นที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ (Economically Dominant Class) สามารถแปรความร่ำรวยและสถานภาพที่อยู่ในระดับสูงทางเศรษฐกิจให้กลายเป็นอำนาจทางการเมืองได้ ดังนั้น ชนชั้นที่ผูกขาดอำนาจดังกล่าวจึงเรียกว่าชนชั้นผู้ปกครอง (Ruling Class) ภายใต้โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้น จึงพบว่า การกระจุกตัวของรายได้ทรัพย์สินและความมั่งคั่ง ก็จะนำไปสู่การกระจุกตัวของอำนาจ เนื่องจากชนชั้นที่มี

อำนาจทางเศรษฐกิจจำเป็นต้องใช้อำนาจทางการเมือง เพื่อปกป้องและผลิตซ้ำกระบวนการสะสมทุนที่ดำรงอยู่ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2552; Bottomore, 1964, p. 431) การนำตัวแบบการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นมาใช้ในการศึกษาโครงสร้างอำนาจในสังคมไทยประกอบไปด้วย

สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (2537) ได้ศึกษาเรื่องเจ้าพ่อและธุรกิจท้องถิ่น: อำนาจนอกระบบ การคอร์รัปชันและประโยชน์ประชาชนโดย ผาสุกและสังคีตได้อธิบายลักษณะของเจ้าพ่อไว้ว่า เจ้าพ่อจะเกี่ยวพันกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ผิดกฎหมาย และมักจะเป็นบุคคลที่ร่ำรวยมาจากกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย ตลอดจนการใช้อิทธิพลนอกระบบ เพื่อให้ตนอยู่เหนือกฎหมาย นอกจากนี้เจ้าพ่ออาจจะมีลักษณะในแง่ดีของนักเลงบางลักษณะ คือ มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประเภทใจป้ำหรือใจกว้าง แต่ในขณะเดียวกันเจ้าพ่อก็จะสะสมทุนด้วยวิธีการที่ไม่สุจริต มีพฤติกรรมเหมือนพวกผู้ร้ายและมักจะจ้างนักเลงมาเป็นลูกสมุนของตนเอง เจ้าพ่อจะแตกต่างจากนักเลง ในประเด็นที่ว่า นักเลงจะมีอิทธิพลในระดับท้องถิ่นเท่านั้น แต่เจ้าพ่อในปัจจุบันอาจขยายอิทธิพลของตนครอบคลุมไปในหลายจังหวัดและเข้าไปมีบทบาทในการเมืองระดับชาติ

พัฒนาการของเจ้าพ่อนั้นเกิดขึ้นมาจากนักธุรกิจท้องถิ่นเชื้อสายจีน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจบริหารราชการทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับกระทรวงตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่สอง เจ้าพ่อในยุคนี้แตกต่างจากเจ้าพ่อยุคหลังปี พ.ศ. 2510 เพราะเจ้าพ่อในช่วงนี้มีลักษณะที่พยายามเข้าไปมีอิทธิพลเหนือกฎหมายมากขึ้นและที่สำคัญ คือ พยายามเข้าไปมีบทบาททั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ การก้าวเข้ามามีอิทธิพลของเจ้าพ่อในท้องถิ่นเป็นผลมาจากการอาศัยระบบอุปถัมภ์กับคนในท้องถิ่นและกับข้าราชการ จนสามารถสร้างอิทธิพลนอกระบบเข้ามาได้ การที่เจ้าพ่อเข้าไปมีบทบาทในทางการเมืองท้องถิ่นได้ทำให้เจ้าพ่อสามารถรักษาและขยายผลประโยชน์ของตนในท้องถิ่นไว้ได้ ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพ่อกับนักการเมืองและพรรคการเมืองก็เข้าไปในลักษณะการแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

Hewson and Maniemai (2000) ได้นำเสนอว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมรวมถึงการเมืองแบบเลือกตั้งในช่วงทศวรรษ 1980 และ 1990 ได้ทำให้ธุรกิจการเมืองขยายตัวขึ้นและมีปรากฏการณ์ของการศึกษาเรื่องเจ้าพ่อมากขึ้น แต่ผู้วิจัยเห็นว่าไม่ใช่ทุกธุรกิจทุกคนจะเป็นเจ้าพ่อและเป็นบทเจ้าพ่อที่มากขึ้นเพื่อช่วยทำให้บทบาทของชนชั้นนายทุนต่างจังหวัดมีความสำคัญมากขึ้นด้วย ชนชั้นนายทุนต่างจังหวัดเป็นผู้ประกอบการที่พัฒนารูปแบบชีวิตที่มักจะขัดแย้งกับข้าราชการในท้องถิ่น ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างนักธุรกิจและข้าราชการ

ที่แตกต่างจากระบบอุปถัมภ์ไทยในอดีต ที่ทั้งสองฝ่ายจะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การที่นายทุนท้องถิ่นมีรากฐานอยู่ในท้องถิ่นทั้งด้านสังคมและการค้าทำให้ชนบทเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางการเมืองมากขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของระบบผู้แทนแบบรัฐสภาทำให้ท้องถิ่นกลายมาเป็นฐานหลักของนักการเมืองระดับชาติ ในขณะเดียวกันนายทุนท้องถิ่นก็ต้องแสวงหาอำนาจทางการเมืองสำหรับตนเองมากขึ้นในการประกอบช่วยการประกอบการธุรกิจ จากการวิจัยเชิงสำรวจในจังหวัดขอนแก่นผู้วิจัย พบว่า ในปัจจุบันขอนแก่นได้เกิดมีนักธุรกิจท้องถิ่นรุ่นใหม่ขึ้นมาแต่เกือบทั้งหมดกลับไม่ประกอบการในเชิงอุตสาหกรรมการผลิต (Manufacturing) เนื่องจากยังสะสมทุนอยู่ในภาคบริการและกิจการบันเทิงเป็นหลัก นายทุนท้องถิ่นของขอนแก่นในปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์กับข้าราชการที่แต่เดิมจะต้องขึ้นอยู่กับการขอใบอนุญาตประกอบการ ข้าราชการไปสู่การเป็นนักการเมืองโดยตรง และไม่ได้แสดงบทบาทแบบเจ้าพ่อซึ่งใช้อิทธิพลที่ไม่เป็นทางการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าในการพัฒนาเศรษฐกิจต่างจังหวัดนั้นการใช้อำนาจในเชิงอิทธิพลจะลดลงเรื่อย ๆ รวมถึงบทบาทของข้าราชการในประกอบธุรกิจจะมีความสัมพันธ์น้อยลงอย่างเห็นได้ชัด

จากการศึกษาของผาสุก พงษ์ไพจิตร และสังคีต พิริยะรังสรรค์ (2537) และ Hewsion and Maniemai (2000) สรุปได้ว่า พัฒนาการของธุรกิจการเมืองของท้องถิ่นไทย เริ่มต้นจากการที่พ่อค้าชาวจีนเข้าไปมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับข้าราชการในท้องถิ่น จากนั้นก็พัฒนาไปสู่การเป็นนายทุนอภิสีทธิ และเมื่อสะสมความมั่งคั่งได้ในระดับหนึ่งก็พัฒนาตัวเองขึ้นเป็นผู้อุปถัมภ์ข้าราชการและปราชญ์ในท้องถิ่น ในขณะเดียวกันระบบประชาธิปไตยแบบการเลือกตั้งได้รับการยอมรับมากขึ้นในสังคมไทย ส่งผลให้นายทุนท้องถิ่นเข้าไปสร้างสายสัมพันธ์กับนักการเมืองในระดับชาติ และพรรคการเมืองสถาปนาตนเองขึ้นเป็นชนชั้นที่ถือครองอำนาจในท้องถิ่นและมีข่ายใยเชื่อมโยงกับโครงสร้างอำนาจในระดับชาติ หลังจากนั้นจะเห็นได้ว่านายทุนท้องถิ่นได้สถาปนาตัวเป็นชนชั้นปกครองที่ครอบครองทรัพยากรที่มีค่าเกือบทั้งหมดในชุมชน ไม่จะเป็นอำนาจด้านเศรษฐกิจ เกียรติยศ เงินตรา การเข้าถึงโอกาสทางการเมืองและอำนาจรัฐ จึงทำให้มีอำนาจเหนือกว่าชาวบ้านซึ่งเป็นชนชั้นถูกปกครองซึ่งมีแต่กำลังแรงงานและคะแนนเสียงเลือกตั้งซึ่งขาดอำนาจในการต่อรอง

การศึกษาของเทอร์ทัน แอนดรูว์ (2533) เกี่ยวกับอำนาจท้องถิ่นและความแตกต่างทางชนชั้นในชนบท พบว่า หมู่บ้านส่วนใหญ่จะมีครัวเรือนส่วนน้อยที่มีความมั่งคั่งมีอำนาจควบคุมทรัพยากรและมืออภิสีทธิ ซึ่งทำให้พวกเขาแยกต่างออกไปจากคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน และถือเป็นคนระดับนำในหมู่บ้านในปัจจุบันเป็นจำนวนมากทีเดียวที่มีความสามารถมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับในการสืบทอดลักษณะทางสังคมของกลุ่มคนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นนายทุนในท้องถิ่น

ภายในหมู่บ้านคนกลุ่มนี้สามารถเข้าไปควบคุมหรือผูกขาดอย่างได้ผลในคณะกรรมการชุดต่าง ๆ สมาคมหรือกลุ่มต่าง ๆ และโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่รัฐริเริ่มขึ้นและคนกลุ่มนี้สามารถเสริมฐานะเด่นของตนทางการเมืองและเศรษฐกิจให้แข็งแกร่ง โดยการอุปถัมภ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ใช่เศรษฐกิจทำให้คนกลุ่มนี้ได้รับประโยชน์จากการเชื่อมโยงและความสัมพันธ์และความชอบธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิมและมีรากฐานอยู่กับสังคมหมู่บ้าน

ความมั่งคั่งที่สะสมด้วยวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้จะมีการแปลงรูปให้เป็นอำนาจ ซึ่งนำไปใช้ในลักษณะอื่นเพิ่มเติม ลักษณะที่มีอยู่มาก ได้แก่ การผสมกันระหว่างการลงทุนกับการสะสมที่เป็นแบบทุนนิยมอย่างชัดเจนกับการใช้จ่ายและลงทุนที่ไม่สู้จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการสืบทอดของคนเหล่านี้ในรูปแบบชนชั้นที่เป็นนายทุนอย่างเห็นได้ชัด หรืออาจใช้จ่ายเพื่อการเข้าสังคม เช่น งานเลี้ยง งานบุญ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้มักมุ่งที่จะสร้างและสืบทอดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้มีฐานะเหนือกว่ากับผู้มีฐานะด้อยกว่าเพื่อที่จะได้เสริมฐานะทางการเมืองและเศรษฐกิจ หรือเพื่อที่จะได้มาซึ่งตำแหน่งหรือสัญญาที่มีผลประโยชน์ รวมไปถึงเพื่อที่จะสร้างเครือข่ายผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ

บุญมา นครินทร์ (2516) ศึกษาโครงสร้างสังคมชนบท เพื่อพิสูจน์ทฤษฎีว่าด้วยการแบ่งชั้นทางสังคมในหมู่บ้านแบบขยาย อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาปรากฏว่า ลักษณะการจัดลำดับชั้นทางสังคม มีความสอดคล้องเฉพาะในกลุ่มที่จัดอยู่ในลำดับชั้นสูง และลำดับชั้นกลางตามดัชนีลำดับชั้นทางเศรษฐกิจสังคม ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ที่สุดของชุมชนจะได้รับการจัดลำดับให้อยู่ชั้นสูงสุด ส่วนตัวแปรการศึกษาอาชีพ และความประพฤติดของบุคคลมีความคลุมเครือเกินกว่าจะถือเป็นหลักเกณฑ์ในการจัดลำดับชั้นทางสังคมได้ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ ต่อทฤษฎีแบ่งชั้นทางสังคม และ โครงสร้างอำนาจก็ คือ อาจเป็นตัวชี้ว่าดัชนีตำแหน่งทางราชการและความมั่งคั่งเป็นเกณฑ์ใช้ได้ในการจัดลำดับชั้นของผู้นำในชุมชน การระบุใครเป็นชนชั้นสูงโดยเกณฑ์ดังกล่าว ย่อมจะเชื่อได้ว่าตรงความจริง

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2527) ศึกษาเรื่องการใช้ที่ดิน: พื้นฐานของความขัดแย้งในหมู่บ้านภาคเหนือ พบว่า ในชนบทภาคเหนือภายหลังปี พ.ศ. 2503 ความแตกต่างของชนชั้นในสังคมชาวนามีความแตกต่างกันเป็นอย่างมากมีทั้งชาวนาจนและชาวนารวยซึ่งแบ่งชั้นได้อย่างเด่นชัด ความแตกต่างระหว่างชาวนาดังกล่าวก่อตัวขึ้นและพัฒนาท่ามกลางความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตต่าง ๆ และความแตกต่าง ๆ ดังกล่าวก่อให้เกิดการเหลื่อมล้ำ กล่าวคือ ทำให้ชนชั้นชั้นที่คุมบังจยการผลิตขึ้นมาใช้อำนาจและอภิสิทธิเหนือกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม

นอกจากนั้น อานันท์ กาญจนพันธ์ ยังได้แบ่งชาวนาในชนบทออกเป็น 5 ชั้น กล่าวคือ

1. ชาวนารับจ้างซึ่งเป็นพวกที่ไม่มีที่ดินและมีรายได้ส่วนใหญ่มาจากการรับจ้าง
2. ชาวนาจนเป็นชาวนาที่มีที่ดินไม่พอต่อการยังชีพมีรายได้จากที่ดินเล็กน้อยซึ่งอาจไม่เพียงพอต่อการยังชีพ อาจต้องเช่าที่นาหรือรับจ้างเสริมเพื่อให้เพียงพอต่อการยังชีพ
3. ชาวนากลางเป็นชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเองหรืออาจเช่าบ้างมีรายได้พอแก่การยังชีพสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งชาวนาลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะใช้แรงงานในครัวเรือนหรือการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในชุมชน
4. ชาวนารวยเป็นชาวนาที่มีที่ดินให้ผู้อื่นเช่าบ้าง หรือจ้างผู้อื่นในการทำนาบ้างรายได้ส่วนใหญ่มาจากอาชีพทางการเกษตร
5. นายทุนเจ้าของที่ดิน กล่าวคือมีที่ดินให้คนอื่นเช่า ปล่อยเงินกู้ และอาจประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกเหนือจากอาชีพด้านการเกษตรโดยตรง เช่น การเป็นพ่อค้าคนกลาง

การศึกษาของ Kaufman (1960) ได้ชี้ให้เห็นลักษณะของความแตกต่างทางชนชั้นในสังคมชนบทที่มีส่วนในการอธิบายถึงโครงสร้างอำนาจนั้น Kaufman มีความเห็นว่าในชุมชนความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมีความสำคัญมาก เพราะชาวนาที่มีเงินหรือมีที่ดินจะอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบคือ อยู่ในฐานะที่สามารถบังคับชาวานอื่น ๆ ได้ และอีกด้านหนึ่งของชาวนาไร้ที่ดินคนเหล่านี้รู้สึกได้รับการกดขี่ทางเศรษฐกิจอยู่เสมอ และต้องไปขอความเมตตาจากเจ้าของที่ดินรายใหญ่ทุก ๆ ปี

การศึกษาของ Potter (1976) ก็พบว่า การแบ่งชนชั้นในชนบทไทยอาศัยความแตกต่างในการถือครองที่ดินเป็นฐาน ยิ่งไปกว่านั้น ชนชั้นที่มีที่ดินนั้นแหละที่ควบคุมอำนาจทางการเมืองและผู้นำของหมู่บ้านมักถูกเลือกมาจากชนชั้นนี้ การเป็นเจ้าของที่ดินทำให้ครอบครัวมีอำนาจเหนือครอบครัวอื่น ๆ อีกหลายครอบครัวที่มีที่ดินไม่เพียงพอสำหรับการเลี้ยงชีพ และดำเนินชีวิตด้วยการเป็นลูกจ้างแรงงานเพาะปลูกหรือเช่าที่จากจากคนที่มียี่ที่ดิน พวกชาวนาที่ขาดที่ดินเหล่านั้นจะเป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาอาศัยของเจ้าของที่ดินในฐานะที่เป็นแหล่งประกอบอาชีพเพื่อดำเนินชีวิต และมีความโน้มเอียงที่จะช่วยเหลือเจ้าของที่ดินเมื่อมีข้อพิพาทในหมู่บ้าน และเป็นส่วนหนึ่งในสมักรพรรคพวกของเจ้าของที่ดิน ส่วนใหญ่เจ้าของที่ดินรายใหญ่มักจะเป็นผู้ให้เงินกู้ด้วย

จากการศึกษาของ เทอร์ทัน แอนดรูว์ (2533); บุญมา นครินทร์ (2516); อานันท์ กาญจนพันธ์ (2527); Kaufman (1960); Potter (1976) สรุปได้ว่า ในชนบทไทยมีชนชั้นอยู่จริง โดยมีคนจำนวนน้อยที่มีความมั่งคั่งทางธุรกิจเป็นผู้ที่มีอำนาจในการควบคุมทรัพยากรเกือบทั้งหมดของท้องถิ่น คนพวกนี้จะมีการสะสมทุนในหลายลักษณะนับตั้งแต่การทำมาค้าขายไปจนถึงการแสวงหาประโยชน์จากโครงการพัฒนาของภาครัฐ หลังจากนั้นจะมีการแปลงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจไปสู่อำนาจแล้วก็นำอำนาจมาเป็นฐานในการสะสมทุนอีกครั้งหนึ่ง ชนชั้นนายทุนท้องถิ่นเหล่านี้จะมีการสืบทอดลักษณะทางชนชั้นของตนโดยการตั้งกลุ่ม สมาคมเพื่อเข้าไปผูกขาดอำนาจและการต่อรองในลักษณะต่าง ๆ รวมไปถึงการเข้าไปสร้างสายสัมพันธ์ในลักษณะการอุปถัมภ์

ทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองกับกลุ่มคนด้อยกว่า กิจกรรมที่นายทุนท้องถิ่นกระทำความมุ่งที่จะสร้างและสืบทอดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้มีฐานะเหนือกว่ากับผู้มีฐานะด้อยกว่า เพื่อที่จะได้เสริมฐานะทางการเมืองและเศรษฐกิจ หรือเพื่อที่จะได้มาซึ่งตำแหน่งและอำนาจในการควบคุมทรัพยากรของท้องถิ่น

อย่างไรก็ตามยังมีนักวิจัยโครงอำนาจในชนบทไทยที่มีความเห็นแตกต่างจากข้อสรุปดังกล่าว เช่น งานของ Wijeyewardene (1967) กลับมีความเห็นที่แตกต่างไป โดย Wijeyewardene มีความเห็นว่าโดยทั่วไปไม่ได้มีการแบ่งชนชั้นมากนักในชนบทไทย บุคคลที่ได้รับการเคารพและมีสถานะสูงขึ้นโดยอาศัยความมั่งมี อายุ การศึกษา ความศรัทธาในศาสนาอย่างแรงกล้าและอาชีพ แต่ไม่มีการแบ่งชั้นในหมู่บ้าน ซึ่งระบบการจัดลำดับแบบดั้งเดิมไม่ปรากฏความแตกต่างกันในสถานภาพในหมู่บ้านเลย และแม้ว่าในปัจจุบันจะมีวีแววของพวกชั้นสูงที่อาศัยความมั่งคั่งเป็นฐานเกิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลางก็ตาม หมู่บ้านไทยทั้งหลายก็ยังคงต้องจัดว่าอยู่ในลักษณะที่มีความเท่าเทียมกันทางอำนาจ

การวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์

ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบอุปถัมภ์ เป็นระบบที่เกิดขึ้นอย่างยาวนานในสังคมไทย ซึ่งเห็นได้จากในสังคมศักดินาซึ่งมีการจัดชั้นทางสังคมซึ่งเริ่มจากกษัตริย์มีศักดินาสูงสุดและลดหลั่นไปเรื่อยจนถึงไพร่ซึ่งมีศักดินาต่ำสุดแค่เพียงห้าไร่ งานของอกิน เรื่องสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2416) ได้ชี้ให้เห็นว่าการควบคุมทรัพยากรในสังคมศักดินากษัตริย์จะเป็นผู้จัดลำดับชั้นแห่งอำนาจ และเป็นผู้แจกจ่ายไพร่พลให้แก่เจ้านายและขุนนางในตำแหน่งต่าง ๆ และโดยลักษณะการแจกจ่ายไพร่พลของกษัตริย์ให้แก่เจ้านายและขุนนางในตำแหน่งต่าง ๆ นั้นเองได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบอุปถัมภ์ระหว่างกษัตริย์กับเจ้านายและขุนนางขึ้น (อกิน ระพีพัฒน์, 2527)

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบอุปถัมภ์ (อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์, 2543, หน้า 47-53) เป็นลักษณะของความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ เป็นรากฐานและการปฏิบัติการของการแลกเปลี่ยนโดยส่วนตัว เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคน 2 คน ที่เป็นกลไกของความสัมพันธ์ (Instrumental Relationship) ในลักษณะที่บุคคลหนึ่งจะมี สถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่จะใช้อิทธิพลและทรัพยากรของตนในการช่วยปกป้องคุ้มครองหรือให้ผลประโยชน์หรือทั้งสองอย่างแก่บุคคลที่มีสถานภาพต่ำกว่า ผู้เป็นผู้ที่ซึ่งจะต้องตอบแทนโดยการให้การสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนการให้บริการแก่ผู้อุปถัมภ์ในสภาวะของการตอบแทนซึ่งกันและกัน แต่ละฝ่ายต่างเสนอบริการที่มีค่าต่อกันและกัน แม้ว่าผู้อุปถัมภ์จะได้ประโยชน์มากกว่าในความสัมพันธ์แบบนี้ และจากคุณสมบัตินี้เองที่ พาวเวลล์ (Powell) ได้ชี้ให้เห็นว่าควร

แยกคู่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์ออกจากความสัมพันธ์ของผู้ที่ใช้อำนาจบังคับอย่างแท้จริง (Pure Coercive) หรือออกจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เป็นการที่เชื่อมโยงบุคคลที่มีสถานภาพต่างกันด้วยเช่นกัน (Powell, 1970, p. 412) ผู้อุปถัมภ์อาจมีอำนาจในการบังคับบัญชา และอาจมีอำนาจตามตำแหน่งทางราชการด้วยก็ได้ แต่ถ้าอำนาจหรือฉันทานุมัติ (Sanction) ที่เขาสามารถสั่งการได้เพียงพอในอันที่จะให้เกิดการเชื่อฟัง ความจำเป็นที่จะต้องมีผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ที่ต้องการตอบแทนซึ่งกันและกันและกันก็หมดไป ดังนั้นโดยลักษณะนี้ ผู้อุปถัมภ์จะดำเนินการในสถานการณ์ที่บรรทัดฐานของชุมชน และ ฉันทานุมัติ เรียกร้องให้มีการต่อรองและการตอบแทนซึ่งกันและกันในระดับหนึ่ง ๆ นั่นคือระบบอุปถัมภ์จะเกิดขึ้นเมื่อมีความไม่สมดุลในอำนาจ

ลักษณะพื้นฐาน 3 ประการสำคัญที่บ่งบอกถึงลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบอุปถัมภ์ คือ

ประการแรก ความไม่สมดุลกันในการแลกเปลี่ยนระหว่างคู่สัมพันธ์ 2 ฝ่าย ที่แสดงสะท้อนให้เห็นความไม่เท่าเทียมกันในแง่ของทรัพย์สิน อำนาจ และสถานภาพ ผู้รับอุปถัมภ์ในความหมายนี้คือ ใครก็ตามที่เข้าไปมีส่วนในการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่ากัน ที่ผู้รับอุปถัมภ์ไม่สามารถตอบแทนได้เต็มที่ การติดหนี้บุญคุณ ได้ผูกมัดเขาไว้กับผู้อุปถัมภ์ (Lynch, 1964) Blau เสนอในงานของเขาเรื่อง Exchange and Power in Social Life (Blau, 1964, pp.21-22) โดยอธิบายถึงการไม่สมดุลของการตอบแทน ผู้อุปถัมภ์อยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือในด้านสินค้าและบริการซึ่งผู้รับอุปถัมภ์และครอบครัวต้องการเพื่อยังชีพและเพื่อความกินดีอยู่ดี ตัวอย่างเช่น บ่อยครั้งเจ้าที่ดินรายใหญ่ในท้องถิ่น คือผู้ให้การปกป้องคุ้มครอง ให้ความมั่นคง ให้งานทำ ให้การติดต่อสื่อสารคมนาคม หรือให้การศึกษาและอาหารการกินในยามยาก บริการเหล่านี้มีความสำคัญมาก ทำให้ผู้เช่านาหรือลูกไร่ต้องพึ่งพาผู้อุปถัมภ์เป็นอย่างมาก นั่นคือ การเพิ่มขึ้นของราคาจะไม่มีผลให้การพึ่งพาลดลง การเป็นผู้ผูกขาดในการควบคุมสิ่งที่จำเป็นในการยังชีพ ทำให้ผู้อุปถัมภ์คือผู้ที่อยู่ในฐานะที่จะเรียกร้องความร่วมมือจากผู้รับอุปถัมภ์ได้อย่างเต็มที่ เมื่อต้องเผชิญกับบุคคลที่สามารถให้หรือกีดกันเขาจากความต้องการพื้นฐาน ในแง่ทฤษฎีผู้รับอุปถัมภ์มีทางเลือกได้ 4 ทางในการเข้าเป็นผู้รับอุปถัมภ์

กรณีที่หนึ่ง เขาสามารถตอบแทนด้วยบริการที่ผู้อุปถัมภ์ต้องการ มากจนถึงระดับที่เขาสามารถดึงดูดสถานการณ์กลับเป็นการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกัน

กรณีที่สองในกรณีพิเศษ เช่น ความเชี่ยวชาญทางด้านศาสนา การแพทย์ หรือในการสู้รบ การตอบแทนอาจเป็นสิ่งเป็นไปได้ แต่ทรัพยากรของผู้รับอุปถัมภ์ที่มีฐานะต่ำ มักจะไม่เพียงพอที่จะ

สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นได้ ผู้รับอุปถัมภ์อาจจะพยายามพึ่งพิงแหล่งอื่น ถ้าความจำเป็นที่จะมีผู้รับอุปถัมภ์มีมาก และหากมีการแข่งขันกันมากระหว่างผู้อุปถัมภ์หลายคน ชื่อเรียกร้องของผู้อุปถัมภ์ก็จะลดลง

กรณีที่สามในสังคมเกษตรกรรม ส่วนใหญ่แล้วทรัพยากรทางอำนาจเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้มีการผูกขาดอำนาจท้องถิ่น ซึ่งอยู่ในมือของเจ้าหน้าที่รัฐหรือเจ้าของที่นา แต่ผู้รับอุปถัมภ์ก็อาจมีอำนาจต่อรอง และสามารถบังคับผู้อุปถัมภ์ในให้บริการต่าง ๆ แม้ว่าในท้ายที่สุดผู้รับอุปถัมภ์ก็จะหันเข้าหาผู้อุปถัมภ์

กรณีสุดท้าย ในแง่ทฤษฎี ผู้รับอุปถัมภ์อาจไม่ต้องการการช่วยเหลือจากผู้อุปถัมภ์เลยก็ได้ ทางเลือกทางนี้ จะห่างไกล โดยเหตุที่ผู้อุปถัมภ์คือ ผู้ครอบครองทรัพยากรที่สำคัญ เช่น การคุ้มครอง การเป็นเจ้าของที่ดิน การตัดสินใจต่าง ๆ และการมีงานทำของคนในท้องถิ่น

การเข้าเป็นพรรคพวกของผู้อุปถัมภ์ไม่ใช่การบีบบังคับโดยสิ้นเชิง ทั้งไม่ใช่ผลของทางเลือกที่มีจำกัด การที่ระบบความสัมพันธ์คู่แบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์จะตกอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งของความต่อเนื่อง (Continuum) จะขึ้นอยู่กับทางเลือกทั้ง 4 ทางที่กล่าวถึงแล้ว ถ้าผู้รับอุปถัมภ์มีสินค้าหรือบริการที่มีค่าซึ่งจะตอบแทน หรือถ้าเขาสามารถเลือกผู้อุปถัมภ์ที่แข่งขันกันอยู่ได้ หรือถ้าเขามีอำนาจหรือเขาสามารถจัดการเรื่องราวได้โดยไม่ต้องพึ่งอุปถัมภ์ ในกรณีเหล่านี้สภาพสมดุลจะเกิดขึ้นเกือบเท่ากัน แต่ดังที่ปรากฏในกรณีทั่วไป ผู้รับอุปถัมภ์มีอำนาจน้อยหรือมีทรัพยากรที่จะแลกเปลี่ยน เมื่อเทียบกับการผูกขาดโดยผู้อุปถัมภ์ที่เป็นบริการของเขาเป็นที่ต้องการของผู้รับอุปถัมภ์มาก ความสัมพันธ์คู่จะอยู่ในลักษณะเกือบเป็นการบังคับ ระดับที่ผู้รับอุปถัมภ์ยอมต่อผู้อุปถัมภ์นั้นเป็นผลโดยตรงของระดับความไม่สมดุลในความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Blau, 1964, pp. 119-120) นั่นคือการที่ผู้รับอุปถัมภ์พึ่งพาบริการของผู้อุปถัมภ์ มากหรือน้อยเป็นตัวสร้างความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณหรือ ข้อผูกพันในส่วนของผู้รับอุปถัมภ์ トラบเท่าที่เขาจะต้องพึ่งพาอยู่ และในแง่ของผู้อุปถัมภ์ข้อผูกพันนับเป็นการสะสมคุณค่านี้ทางสังคม (Store of Value) ที่ผู้อุปถัมภ์สามารถเรียกใช้ได้คราวต่อไป (Blau, 1964, p. 269) การควบคุมบริการที่จำเป็นของผู้อุปถัมภ์ช่วยให้เขาสามารถสะสมความเคารพนับถือ และการที่ผู้รับอุปถัมภ์ยอมต่อผู้ถือเป็นการขยายสถานภาพและความสามารถ ในอันที่ผู้อุปถัมภ์จะระดมกลุ่มคนที่ให้การสนับสนุนมากขึ้นในยามที่เขาต้องการ ยิ่งผู้รับอุปถัมภ์ที่ต้องพึ่งพาเขามีมากเท่าไรก็เท่ากับว่าเขามีความสามารถที่จะชักจูงกลุ่มได้ในรูปแบบสังคมเกษตรที่ขึ้นกับระบบอุปถัมภ์ความสามารถที่จะระดมผู้ติดตามมีความสำคัญในการแข่งขันระหว่าง ผู้อุปถัมภ์ในระดับภูมิภาคที่สูงขึ้นไป ดังที่บลาว (Blau) เสนอไว้ว่า สมาชิกที่มีสถานภาพสูงจะจัดหากลไกความช่วยเหลือให้แก่ผู้ที่อยู่ในสถานภาพที่ต่ำกว่า

เพื่อแลกเปลี่ยนกับการนับถือยกย่องและการยินยอม ซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยเหลือผู้มีฐานะในการแข่งขัน เพื่อตำแหน่งที่สำคัญ (Blau, 1964, p. 127)

ประการที่สอง ลักษณะความสัมพันธ์ของผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ คือ ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างผู้ที่เห็นหน้ากันอยู่เสมอ ๆ การสืบทอดของรูปแบบของการตอบแทนกันช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์แนบแน่นขึ้น โดยเฉพาะช่วยสร้างความไว้วางใจและรักใคร่ระหว่างคู่สัมพันธ์ทั้งสอง เมื่อผู้รับอุปถัมภ์ต้องการกู้ยืมเงินหรือต้องการใครสักคนที่จะช่วยไกล่เกลี่ยระหว่างเขาและผู้มีอำนาจคนอื่น เขารู้ว่าเขาต้องพึ่งพาอาศัยผู้อุปถัมภ์ของเขา ผู้อุปถัมภ์รู้เช่นเดียวกันว่าคนของเขาจะช่วยเหลือเขาในเรื่องที่เขาต้องการเมื่อยามจำเป็น ยิ่งไปกว่านั้น ความคาดหวังต่อกันและกันของผู้สัมพันธ์จะได้รับการสนับสนุนจากค่านิยม และพิธีกรรมประเพณีของชุมชน โดยบริบทต่าง ๆ ความรักใคร่และความผูกพันที่มีอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่ไม่ใช่ญาติจะแสดงออกโดยการใช้สรรพนามที่เรียกขานกันในหมู่ญาติสนิทระหว่างคู่สัมพันธ์ทั้งสอง ตามประเพณีของการเลือกพ่อทูนหัว หรือแม่ทูนหัวในหมู่คาทอลิก ครอบครัวจะเลือกพ่อทูนหัวเพื่อสร้างความผูกพันระหว่างญาติสมมติ (Fictive Kinship) กับอุปถัมภ์พ่อทูนหัวจะกลายเป็นเสมือนพี่ชายของพ่อ (Wolf, 1966, pp. 425-437) ไม่ว่ารูปแบบของข้อผูกพันจะเป็นเหมือนพ่อกับลูกชาย ลูกกับหลาน หรือพี่ชายกับน้องชาย จุดประสงค์ก็เหมือนกัน คือ การสร้างข้อผูกพันเชิงรักใคร่และจงรักภักดีที่เป็นเหมือนกับการเป็นญาติที่สนิทโดยเหตุนี้ ในขณะที่ผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์มีความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ที่หวังผลจากการเข้าร่วมสัมพันธ์ ความสัมพันธ์นั้น ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นทางการแต่อย่างใด แต่ความสัมพันธ์มักจะยืนยงและจริงจังด้วยกันทั้งสองฝ่ายที่สามารถผ่านการทดสอบอย่างจริงจัง ความสัมพันธ์แบบซึ่งหน้า (Face to Face) ที่เป็นคุณสมบัติของความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์รวมทั้งขนาดของทรัพยากรของผู้อุปถัมภ์ จะช่วยกำหนดคนที่ความผูกพันใกล้ชิดที่ผู้อุปถัมภ์พึงจะมีได้ (Lende, 1970, p. 6) แม้ว่าเราจะมีทรัพยากรมากก็ตาม ความสัมพันธ์ส่วนตัวและมีมิตรภาพที่มีอยู่ในความสัมพันธ์ทำให้เป็นไปได้ยากที่ผู้อุปถัมภ์คนหนึ่งจะมีผู้รับอุปถัมภ์คนเดียวหรือทอดเดียว ผู้รับอุปถัมภ์จะเชื่อมต่อกับผู้อุปถัมภ์โดยผ่านคนกลางมาแล้วทอดหนึ่ง โดยที่เราจะพิจารณาความสัมพันธ์ทางจิตใจ และอารมณ์ การคำนวณขั้นของความรักใคร่กันย่อมแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามผู้นำคนหนึ่งและบริวารของเขาจะมีขนาดไม่ใหญ่มาก

ประการที่สามของคุณสมบัติของความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ สะท้อนให้เห็นถึงความรักใคร่ที่ทำให้ลักษณะของความสัมพันธ์แบบไม่เจาะจงเฉพาะบางเรื่อง แต่จะยอมรับบุคคลทั้งตัวตนมากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์เฉพาะบางส่วน และขาดความเป็นกันเอง ตัวอย่างเช่น เจ้าที่นาอาจมีผู้อุปถัมภ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ กับเขาทั้งในด้านการเป็นผู้เช่า

เป็นเพื่อนที่เคยบริการแลกเปลี่ยนกันมาความสัมพันธ์ของระหว่างพ่อของทั้งสองฝ่ายในอดีตและการรับเป็นพ่อทูนหัว เป็นต้น ความสัมพันธ์ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Multiplex Relationship) ดังที่เอเดรียน แมเยอร์ (Adrian Mayer) กล่าวไว้ว่าสามารถครอบคลุมการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง (Mayer, 1916, pp. 97-122) ผู้อุปถัมภ์อาจของร้องให้ผู้รับอุปถัมภ์ช่วยในการเตรียมการหมั้น ในการรณรงค์หาเสียงการเลือกตั้ง หรือคอยสอดส่องคู่แข่งกันว่าต้องการอะไร ผู้รับอุปถัมภ์อาจติดต่อผู้อุปถัมภ์ให้ช่วยส่งเสริม การเรียนของลูกชาย ช่วยกรองข้อมูลให้กับทางการ หรือให้อาหารและยา รักษาโรคเมื่อเขาถึงคราวประสบกับความลำบาก ดังนั้นสายสัมพันธ์จึงมีความยืดหยุ่นมากในแง่ที่ว่าความต้องการ และทรัพยากรของผู้สัมพันธ์รวมไปถึงลักษณะของการแลกเปลี่ยนอาจจะแตกต่างกันมากในเวลาที่แตกต่างกันแตกต่างไป จากความสัมพันธ์ตามสัญญา (Explicit Contractual Relations) สายสัมพันธ์ แบบไม่เจาะจงระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์นี้เองช่วยให้มันดำรงอยู่ได้แม้ว่าจะอยู่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วก็ตามความสัมพันธ์จะคงอยู่ ตราบเท่าที่ทั้งสองฝ่ายสามารถที่จะให้การตอบแทนซึ่งกันและกันได้ เช่นเดียวกับที่พี่น้องจะช่วยเหลือกัน และกันในหลาย ๆ ทางด้วยจุดประสงค์ต่าง ๆ กัน ความแตกต่างที่สำคัญของทั้งสองอยู่ที่การคิดคำนึงถึงผลที่ได้ และความไม่เท่าเทียมกัน อันเป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยน แบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์

จากพื้นฐานแนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การศึกษาโครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีความเชื่อที่ว่าโครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์เป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่ผู้นำ โครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์ตั้งอยู่บนเครือข่ายความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองบุคคล (Dyadic) ที่มีการแลกเปลี่ยนกันอย่างไม่เท่าเทียมกัน (Unequal Exchange) เครือข่ายอุปถัมภ์จึงประกอบด้วยบุคคลสองประเภท คือ ผู้นำที่อาจมีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น ผู้อุปถัมภ์ ลูกพี่ เจ้านาย หรือผู้ใหญ่แล้วแต่บริบท การเป็นผู้อุปถัมภ์จะมีฐานทรัพยากรที่สำคัญ คือ อำนาจรัฐ ตำแหน่งหน้าที่ สถานภาพทางสังคม หรือทักษะความรู้ต่าง ๆ ผู้นำจะต้องแสดงบทบาทที่สำคัญ คือ การให้ความคุ้มครอง รวมถึงให้ความก้าวหน้าแก่ผู้ตาม ดังนั้นผู้นำอุปถัมภ์อาจใช้วิธีการทั้งพระคุณ ในลักษณะของนักบุญ หรือพระเดชในแบบเจ้าพ่อก็ได้ ส่วนบุคคลอีกประเภท คือ ผู้ตามซึ่งอาจจะมีชื่อเรียกต่างตามบริบทว่า ผู้ใต้อุปถัมภ์ ลูกน้อง บริวารหรือผู้น้อย ผู้ใต้อุปถัมภ์จะขาดฐานทางทรัพยากรยกเว้นการมีแรงงานของตนเอง เพื่อการรับใช้ลูกพี่ผู้อุปถัมภ์ ดังนั้นผู้ใต้อุปถัมภ์จะต้องมีค่านิยมที่สำคัญ คือ แนวคิดเรื่องบุญคุณ การรู้จักตัณญา หรือข้อสัตย์จงรักภักดี (Scot, 1972; Kemp, 1980; Bechstedt, 1987 อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธ์, 2543)

การใช้แนวคิดระบบอุปถัมภ์มาวิเคราะห์สังคมไทย เริ่มต้นจากนักสังคมวิทยาที่ชื่อ

ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ ที่ศึกษาเรื่องระบบอุปถัมภ์และโครงสร้างชนชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และ The Rise and Fall of Bangkok Slum ต่อมาได้มีการศึกษาวิจัยโดยใช้แนวคิดอุปถัมภ์มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจของสังคมไทยมากขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย ซึ่งประกอบไปด้วย

Ockey (1993) เรื่อง Chaopho Capital Accumulation and Social Welfare in Thailand ในบทความนี้ของ Ockey พยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงจุดกำเนิดของเจ้าพ่อ บทบาทในการให้บริการสังคม และวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของบทบาทเจ้าพ่อในสังคมไทยในความเห็นของ Ockey เห็นว่ารากฐานที่มาของเจ้าพ่อในสังคมไทยนั้นมาจากประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับคน 2 กลุ่ม คือ นักเลง (วัฒนธรรมไทยแท้) กับเสี้ย (วัฒนธรรมชาวไทยเชื้อสายจีน) กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนผ่านจากเสี้ยและนักเลงมาสู่เจ้าพ่อ คือ กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้ลักษณะแบบเสี้ยและนักเลงสถาปนาตัวเองเป็นเจ้าพ่อได้ การที่นักเลงและเสี้ยได้สะสมทุนมาสู่ผู้นำทางธุรกิจ ขยายขอบเขตของการให้การคุ้มครองในหมู่บ้าน มาสู่การเป็นผู้ให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปและเข้าไปมีบทบาทในการกำหนดการเลือกตั้งได้ทำให้สายสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ของเจ้าพ่อมีความซับซ้อนขึ้น ซึ่งทำให้มีทั้งผู้ที่ยอมรับและผู้ปฏิเสธเจ้าพ่อ

Ockey สรุปว่าจะมีปัจจัยบางประการที่ทำให้ฐานการสนับสนุนเจ้าพ่ออ่อนแอลง ทั้งนี้เพราะหากเศรษฐกิจพัฒนาไปถึงจุดที่บุคคลสำคัญกว่าชุมชนแล้ว บทบาทในการปกป้องชุมชนของเจ้าพ่อก็จะไม่มีความหมาย ประการต่อมาธุรกิจที่ผิดกฎหมายที่เป็นฐานของเจ้าพ่อจำนวนมากกำลังหมดความหมายไป ประการสุดท้ายฐานทางธุรกิจที่เจ้าพ่อสร้างมาได้สร้างโอกาสให้กับเจ้าพ่อในการสร้างความชอบธรรมให้กับตัวเองและลูกหลาน ด้วยการลงทุนในธุรกิจที่ถูกกฎหมายมากขึ้น

สมหญิง สุนทรวงษ์ (2532) ได้ศึกษาเรื่อง ระบบอุปถัมภ์กับการกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนาชนบท กรณีศึกษาหมู่บ้านในเขตชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ผลการศึกษาพบว่า การก่อกำเนิดของระบบอุปถัมภ์นั้นเป็นผลมาจากแบบแผนการผลิตแบบเกษตรกรรมเพื่อการพาณิชย์และระบบราชการเป็นสำคัญ และมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้ถูกอุปถัมภ์นั้นอยู่เป็นฐานของการแลกเปลี่ยนตอบแทน เมื่อแบบแผนของการพัฒนาเข้าสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรม ลักษณะความสัมพันธ์ของผู้อุปถัมภ์กับผู้ถูกอุปถัมภ์มีลักษณะที่แคบลง โดยตั้งอยู่บนการแลกเปลี่ยนเชิงเศรษฐกิจเป็นหลักและความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายไม่ได้ถาวรยาวนานนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย และความสัมพันธ์ในระดับหมู่บ้านนั้นไม่สามารถเป็นอิสระจากระบบอุปถัมภ์ภายนอกได้ ความสัมพันธ์ระหว่างระบบอุปถัมภ์นั้นมีเครือข่ายและโยงใยถึงระดับพรรคการเมืองและผลประโยชน์ในส่วนนี้เป็นอุปสรรคต่อการกระจายผลประโยชน์ในการ

พัฒนา นอกจากนี้แล้วระบบอุปถัมภ์ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการดูดซับเอาทรัพยากร ทั้งภายในและภายนอก รวมถึงผลประโยชน์จากงานพัฒนา ทั้งในด้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไปสู่กลุ่มของตนเอง และมีการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่ม ตามระดับผู้ใกล้ชิด ผู้อุปถัมภ์ นอกจากนี้ยังได้มีเงื่อนไขสำคัญที่สนับสนุนให้ระบบอุปถัมภ์แย่งเอาผลประโยชน์จากการพัฒนาชนบทไปจากประชาชน อันเป็นผลให้การกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนาชนบท ไม่สามารถถึงประชาชนผู้ยากจนได้ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ได้แก่นโยบายรัฐ แนวคิดของรัฐ เจ้าหน้าที่ และผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

จากข้อค้นพบของ Ockey และสมหญิง สุนทรวงษ์ สรุปได้ว่า ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย มีรากฐานมาจากระบบวัฒนธรรมไทยที่ยอมรับอำนาจในลักษณะลักษณะเจ้าพ่อ ซึ่งเจ้าพ่อก่อรูปขึ้นมาจากกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ มีการสะสมทุนเบื้องต้นจากการประกอบธุรกิจที่ถูกกฎหมายและไม่ชอบด้วยกฎหมาย หลังจากนั้นก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการเลือกตั้ง และสร้างเครือข่ายอำนาจกับนักการเมืองระดับชาติ เพื่อหาช่องทางในการเอื้อประโยชน์ทางธุรกิจ การเข้าสู่อำนาจผ่านกระบวนการเลือกตั้งโดยอาศัยฐานทางธุรกิจ มีการซื้อเสียงติดสินบนเจ้าหน้าที่ บังคับหรือใช้อิทธิพล หลังจากนั้นก็สถาปนาตัวขึ้นเป็นผู้อุปถัมภ์ สร้างเครือข่ายอุปถัมภ์โดยให้การช่วยเหลือและปกป้องคนในสังกัด ให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงเข้าไปทำลายและข่มขู่คู่แข่งให้ยอมเข้ามาอยู่ในระบบอุปถัมภ์ของตน และเครือข่ายอุปถัมภ์ดังกล่าวเสื่อมลงได้ เนื่องจากการที่เศรษฐกิจพัฒนาไปถึงระดับที่ตัวบุคคลสำคัญกว่าชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้ผู้อุปถัมภ์หมดบทบาทในการปกป้องชุมชน และเกิดจากการประกอบธุรกิจนอกกฎหมายเริ่มเสี่ยงต่อการยอมรับจากประชาชน นอกจากนี้ยังเกิดจากการแทรกแซงจากภายนอกหลายกลุ่ม เช่น พรรคการเมือง ระบบราชการ การแข่งขันระหว่างกลุ่มธุรกิจที่แย่งกันเข้ามาสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์ใหม่ ๆ

สมเกียรติ วันทะนะ (2535) ได้ศึกษาเรื่อง ชนชั้นนำกับประชาธิปไตย และได้เรียกมาตรการทางการเมืองที่ชนชั้นนำทางการเมืองสมัยใหม่ของไทย ใช้ในการกรุยทางสู่อำนาจ และรักษาอำนาจของตนหรือหมู่คณะของตนว่า ปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practice) ปฏิบัติการทางวาทกรรม คือการใช้ วาทะ สร้างหรือยืนยันอำนาจ และความถูกต้องเหมาะสมชอบธรรมให้กับตนเอง ซึ่งในขณะเดียวกันย่อมหมายถึงการบ่อนทำลาย ก่อทวนและกวาดล้างอำนาจ ความถูกต้องเหมาะสม และความชอบธรรมของฝ่ายอื่น ๆ รวมทั้งการกำราบสิ่งที่พอจะรวมเข้ามาเป็นบริวารของตนเข้าไว้ด้วย ปฏิบัติการทางวาทกรรมจึงเป็นกิจกรรมที่อยู่ระหว่างการใช้อำนาจหรือกำลังทางกายภาพบังคับกันดิบ ๆ กับการประกาศทางกฎหมายที่ปรากฏชัดเป็นลายลักษณ์อักษร

ข้อมูลที่สมเกียรติ วันทะนะ นำมาวิเคราะห์ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1. ประกาศต่าง ๆ

ซึ่งผู้เขียนเรียกว่าประกาศแห่งอำนาจ ประกาศเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นประกาศของคณะผู้ยึดอำนาจ การปกครองได้สำเร็จจำนวน 11 ฉบับ นับตั้งแต่ประกาศของคณะราษฎร ลงวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จนถึงแถลงการณ์ของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 2. คำอธิบายหรือคำปรารภของรัฐธรรมนูญ หรือรัฐธรรมนูญการปกครองทั้ง 15 ฉบับ ซึ่งผู้เขียนเรียกว่า กติกาแห่งอำนาจคำปรารภเหล่านี้คือการให้อรรถาธิบายถึงที่มาของกติกาดังกล่าว (รัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ) ว่ามีความจำเป็นเหตุผลและความมุ่งหมายอย่างไร และ 3. นโยบายของรัฐบาลทั้ง 50 ชุด (2475-2535) ซึ่งผู้เขียนเรียกว่า นโยบายแห่งการใช้อำนาจ

สมเกียรติ วันทะนะ เชื่อว่าเมื่อดูประกาศแห่งอำนาจ กติกาแห่งอำนาจ และนโยบาย แห่งการใช้อำนาจอย่างละเอียดรอบคอบแล้วทำให้ทราบได้ว่า ชนชั้นนำทางการเมืองไทยคิด อย่างไร หรืออยากให้คนอื่น ๆ เข้าใจและเชื่อว่าตนคิดอย่างไร ผลการศึกษาสรุปได้ว่าประชาธิปไตย ที่ชนชั้นนำพยายามกล่าวถึงอยู่เสมอเป็นสิ่งที่ผู้เขียนเรียกว่า ประชาธิปไตยแบบอุปถัมภ์ ภายใต้อิทธิพลของประชาธิปไตยแบบอุปถัมภ์นี้ ชนชั้นนำตระหนักและพร้อมที่จะยืนยันให้ผู้อื่น ตระหนักอยู่เสมอว่าในสังคมไทยนั้นอำนาจต้องมาจากที่สูง อำนาจไม่เคยมาจากเบื้องล่าง ชนชั้นนำทางการเมืองไทยส่วนใหญ่ติดทัศนคติของการเป็นผู้อุปการคุณแก่ประชาชนอย่างหนาแน่น ในระยะแรกชนชั้นนำส่วนใหญ่มองว่าประชาชนขาดการศึกษา เพราะฉะนั้นจึงไม่มีความรู้ ความคิดอ่านที่จะปกครองตนเอง หรือใช้วิจารณญาณที่ถูกต้องได้ ในระยะหลังแม้ระดับการศึกษา ของประชาชนไทยโดยทั่วไปจะดีขึ้นมาก แต่ชนชั้นนำส่วนใหญ่ยังมองว่า ประชาชนยังมองไม่เห็น คุณค่าของระบอบประชาธิปไตย ยังไม่รู้จักใช้สิทธิเสรีภาพอย่างถูกต้องเหมาะสม และรวมทั้งอาจ เป็นเหยื่อของการซื้อเสียงของนักการเมืองด้วย ประชาธิปไตยในวาทกรรมกระแสหลักของชนชั้นนำทางการเมืองไทย จึงเป็นประชาธิปไตยที่ต้องมีชนชั้นนำเป็น ผู้อุปถัมภ์ให้ทุกขั้นตอนนโยบาย ของรัฐบาลหลายต่อหลายชุดต่างมุ่งหมายคล้ายคลึงกัน และพูดคล้ายคลึงกันว่า จะปลูกฝัง อบรม สั่งสอน ปลูกเร้า ฯลฯ ให้ประชาชนตระหนักเข้าใจ และเห็นคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย แบบที่ชนชั้นนำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการเห็นตลอดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2475

อย่างไรก็ดี ในงานศึกษาดังกล่าวสมเกียรติ วันทะนะ ได้อ้างถึงข้อสังเกตที่ตนเองเคยตั้ง ไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ว่า ประชาธิปไตยแบบอุปถัมภ์ กำลังถูกท้าทายมากขึ้นทุกขณะจาก ประชาธิปไตยแบบตลาดในประชาธิปไตยแบบตลาดจะเน้นเสียงเป็นสินค้าชนิดหนึ่ง ที่การซื้อขาย เป็นไปตามกลไกของตลาดนักการเมืองคนไหนให้ราคาดีที่สุจริตก็ซื้อสินค้าดังกล่าวไปได้ ข้าราชการ ซึ่งไม่เคยต้องซื้อสินค้าดังกล่าวเพราะปกติใช้การบังคับเอาจึงรู้สึกว่ ฐานะการเป็นผู้อุปถัมภ์ ประชาชนของตนถูกท้าทายอย่างหนัก

สมบัติ จันทรวงศ์ (2535) ได้เขียนบทความเรื่อง บทบาทของเจ้าพ่อท้องถิ่นในเศรษฐกิจและการเมืองไทย บทความชิ้นนี้พยายามที่จะเสนอพัฒนาการของเจ้าพ่อ โดยสมบัติอธิบายการเกิดขึ้นของเจ้าพ่อว่ามีความเกี่ยวข้องกับนักเลงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น หากนักเลงเหล่านั้นสามารถที่จะใช้อิทธิพลของตนเหนือผู้ถือกฎหมายหรือเหนือกลไกแห่งอำนาจรัฐได้ ก็จะกลายเป็นเจ้าพ่อ การที่เจ้าพ่อมีอิทธิพลเหนือเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ เพราะอาศัยฐานทางเศรษฐกิจ โดยใช้เงินเกื้อหนุนเจ้าหน้าที่รัฐในระดับที่สูงกว่าที่จะทำได้ ฐานทางเศรษฐกิจของเจ้าพ่อมีทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ประเด็นของเจ้าพ่อกับประชาธิปไตยสมบัติเห็นว่ากระบวนการทางการเมืองในระดับรัฐบาลเป็นช่องทางที่สำคัญที่ทำให้ผู้ที่มีฐานทางธุรกิจในแต่ละจังหวัดได้มีโอกาสทางสังคมและการเมือง ซึ่งก็เป็นการเปิดโอกาสทำให้เจ้าพ่อเข้ามามีบทบาทในการเมืองด้วยและการเลือกตั้งที่มีความต่อเนื่องก็ทำให้เจ้าพ่อมีความสำคัญทางการเมืองมากขึ้น

สมบัติ จันทรวงศ์ พยายามคาดการณ์อนาคตของเจ้าพ่อว่าถ้าเงื่อนไขทางการเมืองเปิดกว้างต่อเนื่อง บรรดาการทางการเมืองจะไปเสริมฐานทางเศรษฐกิจที่ถูกกฎหมายมากขึ้น เจ้าพ่อจะต้องจำกัดฐานทางเศรษฐกิจของตนและจะต้องมีการปรับตัวทางด้านธุรกิจ แต่ตราบดีที่กลไกอำนาจรัฐยังยอมให้ละเมิดอิทธิพลของเจ้าพ่อ เจ้าพ่อยังคงอิทธิพลของตนในการเมืองอยู่ ดังนั้นพัฒนาการในยุคต่อไปของเจ้าพ่อก็อาจจะมียุคที่บทบาทมากขึ้นแต่มีภาพพจน์ที่ดีจนแยกไม่ออกจากใครคือเจ้าพ่อ

รังสรรค์ ธีระพรพันธุ์ (2535) ได้ศึกษาวัฒนธรรมประชาธิปไตยอุปถัมภ์ และได้จำแนกรูปแบบของวัฒนธรรมในสังคมไทยออกเป็น 4 ตัวแบบใหญ่ ๆ คือ 1. วัฒนธรรมอำนาจนิยมอุปถัมภ์ 2. วัฒนธรรมประชาธิปไตยอุปถัมภ์ 3. วัฒนธรรมทุนนิยมอภิสิทธิ์และ 4. วัฒนธรรมทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย

วัฒนธรรมอำนาจนิยมอุปถัมภ์เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมไทย ซึ่งในแง่การเมืองเป็นการยกย่องเชิดชูผู้มีอำนาจ และในแง่เศรษฐกิจหรือความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (Patron-client Relationship)

วัฒนธรรมประชาธิปไตยอุปถัมภ์เกิดจากการอัดฉีดวัฒนธรรมประชาธิปไตยเข้าสู่สังคมไทยหลายระลอก แต่ยังไม่สามารถสลایความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ลงไปได้ จึงเกิดจากการผสมผสานในลักษณะห้วม้งกัทำม้งกร

วัฒนธรรมทุนนิยมอภิสิทธิ์ เกิดจากการขยายตัวของพลังเศรษฐกิจทุนนิยมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่กลุ่มพ่อค่านายทุนต้องกันเข้าสวมักัดผู้นำทางการเมืองกลุ่มต่าง ๆ ภายใ้ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ พ่อค่านายทุนต้องส่งส่วยให้ผู้มีอำนาจและผู้มีอำนาจได้ให้อภิสิทธิ์และอำนาจผูกขาดในการประกอบการทางเศรษฐกิจแก่พ่อค่านายทุน

วัฒนธรรมทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย เป็นแรงผลักดันจากกลุ่มผู้ประกอบการสมัยใหม่ ซึ่งต้องการการแข่งขันที่เสรีทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมประชาธิปไตยทางด้านการเมืองด้วย ในปัจจุบันวัฒนธรรมประชาธิปไตยอุปถัมภ์คือวัฒนธรรมที่อยู่ในฐานะครอบงำสังคมการเมืองไทย และ ยังไม่มีวิวัฒนาการที่วัฒนธรรมทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย จะเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมประชาธิปไตยอุปถัมภ์

วัฒนธรรมประชาธิปไตยอุปถัมภ์นี้คือ รากฐานของพฤติกรรมการณ์การซื้อเสียงในการเลือกตั้งของไทย ธรรมชาติของการอธิบายของรังสรรค์พอจะลำดับได้ดังนี้

ประการแรก การรัฐประหารหลายครั้ง ทำให้พนักงานการเมืองเป็นอาชีพที่ไม่มีควมจีรังยั่งยืน ดังนั้น การรัฐประหารจึงเพิ่มความแน่ใจแก่คนดี นอกวงจการเมืองมิให้ก้าวเข้าสู่วงการการเมืองอีกด้วย ผู้ที่ก้าวเข้าสู่วงการการเมืองจึงมีแต่ผู้นำท้องถิ่นที่ทรงอิทธิพล เจ้าพ่อ นายทุนท้องถิ่น และนายทุนระดับชาติ

ประการที่ 2 รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตยมักมีอายุสั้น และพรรคการเมืองไม่สามารถดำเนินงานทางการเมืองได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นผู้สมัครรับเลือกตั้งจึงไม่มีนโยบายหรือผลผลิตเป็นของดีที่เสนอขาย ด้วยเหตุนี้ จึงต้องเสนอขายเงินเพื่อให้ได้มาซึ่งคะแนนเสียงเลือกตั้ง

ประการที่ 3 นโยบายไม่สามารถพัฒนาเป็นสินค้าในตลาดการเมืองไทยได้ เพราะกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตยตั้งแต่ปี 2475 เป็นต้นมา พยายามสงวนอำนาจในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ไว้ในระบบราชการยิ่งกว่านั้นภาวะที่ต้องมีรัฐบาลผสมทำให้ ส.ส. ต้องผลิตสัญญาที่ให้ไว้กับประชาชนบ่อย ๆ ทั้ง ๆ ที่มีได้เจตนาจะผลิตสัญญา เพราะลำพังการผลักดันนโยบายภายในพรรคที่สังกัดก็เป็นเรื่องลำบากอยู่แล้ว การที่จะให้รัฐบาลผสมเห็นด้วยกับนโยบายหนึ่งนโยบายใดก็ยิ่งยากเย็นแสนเข็ญมากขึ้น

ประการที่ 4 เมื่อนโยบายไม่เป็นสินค้าที่น่าเชื่อถือ ประชาชนย่อมมีแนวโน้มที่จะไม่แสวงหาสารสนเทศเพื่อประกอบการตัดสินใจในการเลือกตั้ง เพราะมองไม่เห็นอานิสงส์ที่จะทำเช่นนั้น การตัดสินใจของประชาชนจึงเป็น อวิชชาที่สมเหตุสมผล (Rational Voter Ignorance) เพราะการได้มาซึ่งข้อมูลข่าวสารเป็นเรื่องยุ่งยาก และอาจเสียต้นทุนสูงเกินกว่าประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการตัดสินใจดังกล่าวเท่ากับเป็นการยอมเฝ้า คิวว่าเสียเงินเพื่อซื้อความฉลาด เพราะไม่แน่ใจว่าเมื่อเสียเงินไปแล้วจะได้ความฉลาดจริง

ประการที่ 5 การที่ประชาชนในชนบทถูกทอดทิ้งจากทางราชการและรัฐบาลมาเป็นเวลานานทำให้ประชาชนคาดหวังว่า ส.ส. จะอำนวยความสะดวกส่วนบุคคล และบริการสาธารณะให้

ประการที่ 6 การเติบโตทางเศรษฐกิจไม่เพียงพอแต่ทำให้มีการใช้เงินเป็นสื่อกลางใน

การแลกเปลี่ยนมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังทำให้ประชาชนเรียนรู้ด้วยว่า การเลือกตั้งเป็นทรัพย์สินที่สามารถซื้อขายได้อีกด้วย ราษฎรที่มีเหตุผลยอมไม่ฝากชะตาชีวิตไว้กับคำสัญญาลม ๆ แล้ง ๆ ของ ส.ส. ทำให้ราษฎรจำนวนไม่น้อยตัดสินใจแลกคะแนนเสียงกับเงิน ซึ่งเป็นผลประโยชน์เฉพาะหน้าที่มีความแน่นอนมากกว่า การแลกคะแนนเสียงกับเงินจึงพฤติกรรมที่สมเหตุสมผล รั้งสรรค์ให้ความเห็นเสริมด้วยว่า ระบบราชการเป็นตลาดการซื้อขายเสียงที่ใหญ่ที่สุดตลาดแห่งหนึ่งในสังคมไทย เพราะข้าราชการระดับล่างจำเป็นต้องขายความสวามิภักดิ์แก่ข้าราชการระดับบน เพื่อแลกกับเงินเดือนตำแหน่ง และความก้าวหน้าในอาชีพ ถ้าข้าราชการผู้ฉลาดกว่าและทรงเกียรติว่ายังสามารถขายเสียงได้ ทำไมประชาชนจะเลียนแบบพฤติกรรมของผู้เจริญกว่าบ้างไม่ได้เล่า

ธีรยุทธ บุญมี (2535) ได้ศึกษาเรื่องสังคมเข้มแข็ง ซึ่งเป็นการเสนอแนววิเคราะห์เพื่อก่อให้เกิดการปฏิรูปประชาธิปไตยไทย หลังเหตุการณ์นองเลือดเดือนพฤษภาคม 2535 จากการตั้งข้อสังเกตพื้นฐานว่า สังคมไทยปัจจุบันมีลักษณะ ถือพรกรถือพวก โดยในชนบทมีระบบอุปถัมภ์รองรับส่วนในเมืองมีระบบลูกพี่ลูกน้องรองรับ แต่ละกลุ่มมีลักษณะ ไม่มีใครฟังใคร โครงสร้างของสังคมอ่อนแอ ดังนั้นทุกฝ่ายต่างพยายามจะดึงเอาสถาบันเดียวที่ทุกฝ่ายเชื่อฟัง คือสถาบันพระมหากษัตริย์เข้ามารับแรงเสียดทานทางการเมืองมากขึ้น ภายใต้เงื่อนไขสถานการณ์ดังกล่าวนี้โดยเสนอให้มีการปฏิรูปสถาบันสำคัญของบ้านเมือง 3 ด้าน คือ 1. กองทัพ 2. การปกครองท้องถิ่น และ 3. การสร้างสังคมเข้มแข็ง

สำหรับการปฏิรูปกองทัพเป้าหมายคือ การพัฒนากองทัพไปสู่การเป็นทหารอาชีพ ซึ่งไม่เข้าแทรกแซงการเมืองด้วยการทำรัฐประหาร ธีรยุทธเห็นว่าถ้าจะกระทำการปฏิรูปได้จุดสำคัญคือต้องปฏิรูปอุดมการณ์ของกองทัพจากอุดมการณ์เพื่อชาติ เป็นเพื่อสังคม การที่ทหารและข้าราชการพลเรือนยังคิดว่า ไม่ควรมีการปฏิรูประบบราชการและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอย่างจริงจัง เพราะจะทำให้บ้านเมืองขาดเอกภาพ และเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ การอ้างภารกิจของกองทัพในการรักษาความมั่นคงภายในนั้น ทำให้นายทหารเพียงไม่กี่คนที่กุมชะตากรรมของประเทศ ทำให้กองทัพเข้าไปแทรกแซงในกิจการด้านต่าง ๆ ที่มีใช้หน้าที่ของตน ส่งผลให้สมรรถนะในการป้องกันประเทศด้อยลง และทำให้ทหารถือตนเองว่าเป็นองค์กรที่สูงกว่าองค์กรอื่นในสังคม จนทำให้แนวความคิดเรื่องความเสมอภาค และความร่วมมือตามระบอบประชาธิปไตยพัฒนาขึ้นมาได้ลำบาก ดังนั้นการรักษาสิทธิของกองทัพควรเน้นเฉพาะที่ประเด็นเอกราชของชาติเท่านั้น ส่วนความมั่นคงภายในชาตินั้นควรปรับเปลี่ยนมาเป็นอุดมการณ์เพื่อความก้าวหน้าของสังคม

สำหรับการปฏิรูปอำนาจการปกครองท้องถิ่นนั้น วัตถุประสงค์คือ เพื่อแก้ปัญหา ระบบอุปถัมภ์ซึ่งเป็นต้นตอของการซื้อเสียง ธีรยุทธ บุญมี มองว่าระบบอุปถัมภ์ที่มีมานานแล้วนั้น แต่เดิม

มีลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยน้ำใจดีใจอย่างผู้ใหญ่น้อย แต่ปัจจุบันระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เปลี่ยนแปลงไปมาก กล่าวคือ ผู้อุปถัมภ์ที่มีช่องทางสัมพันธ์กับอำนาจทางการเมืองหรือระบบราชการ สามารถผันให้ระบบอุปถัมภ์กลายเป็นระบบอิทธิพลไปได้ในตัว และเกิดพัฒนาการของผู้อุปถัมภ์เฉพาะเรื่องในกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ความผูกพันดำเนินไปด้วยประโยชน์เชิงวัตถุหรือเงินตราล้วน ๆ วิธีแก้ปัญหานี้ในทัศนะของธีรยุทธมิใช่การเลิกล้มระบบอุปถัมภ์ ซึ่งคงทำไม่ได้ระยะสั้นหรือทำไม่ได้เลย แต่อยู่ที่การเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับชาวบ้าน เพื่อลดความสำคัญของระบบอุปถัมภ์ลงในทางเศรษฐกิจ ทางสังคม วัฒนธรรม และทางอำนาจอิทธิพล

การสร้างสังคมเข้มแข็ง หรือ Civil Society เกิดจากประสบการณ์ของประเทศด้อยพัฒนาต่าง ๆ ว่า การโค่นล้มและยุติระบบเผด็จการนั้น เป็นผลงานของกลุ่มพลังทางสังคมอันหลากหลายมากกว่าเป็นบทบาทของพรรคการเมือง กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันทางการเมืองเช่นพรรคการเมืองนั้น บางทีมิได้นำไปสู่การสร้างระบอบประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพโดยอัตโนมัติ ในกรณีของไทย พรรคการเมืองมีฐานอยู่กับทุนอิทธิพลและระบบอุปถัมภ์ท้องถิ่น ดังนั้น การสร้างความเติบโตใหญ่ให้กับพรรคการเมือง จึงไม่สามารถจัดเงื่อนไขเรื่องการซื้อเสียงและการคอร์รัปชัน ที่ทหารอ้างเอาไปทำรัฐประหารได้ การทำให้สังคมเข้มแข็งไม่ใช่การสร้างขบวนการประชาชน (Popular Movement) ขนาดใหญ่ที่ต้องมีการจัดองค์กรรวมศูนย์ขนาดใหญ่ไปด้วย เพราะขบวนการประเภทดังกล่าวจะมีแนวโน้มพัฒนาไปสู่ความสุดโต่ง รวมศูนย์ขนาดใหญ่ไปด้วย เพราะขบวนการประเภทดังกล่าวจะมีแนวโน้มพัฒนาไปสู่ความสุดโต่ง (Extreme) และในที่สุดจะโค่นเคียวจากคนส่วนใหญ่ในสังคม การสร้างสังคมเข้มแข็งจึงเน้นการปลดปล่อยและกระตุ้นให้เกิดพลังงานสังคมที่กระจายไปในทุก ๆ ส่วน ทุกวิชาชีพ ทุกระดับรายได้และทุกภูมิภาค ในทางปฏิบัติธีรยุทธ บุญมี แยกแยะขั้นตอนของการเกิดสังคมเข้มแข็งเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การเกิดจิตสำนึกสังคม
2. การเกิดองค์กรสังคม
3. การเกิดอุดมการณ์ร่วมของสังคม และ
4. การตกผลึกเป็นสถาบันของอุดมการณ์และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ

สองขั้นตอนแรกเกิดขึ้นจากผลพวงของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2500 ปัจจุบันสังคมไทยกำลังก่อรูปอุดมการณ์ร่วมของสังคม ซึ่งธีรยุทธ บุญมี เห็นว่ามีองค์ประกอบสำคัญ ๆ ทั้งในแง่ของคุณธรรม ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ความยุติธรรมทางสังคม ความเป็นประชาธิปไตย เป็นสังคมเปิดและมีความงดงามทั้งทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม ตัวแบบของสังคมไทยในอนาคตจึงควรเป็นสังคมที่เกิดความสมดุลใน 3 องค์ประกอบใหญ่นั้นคือ สังคมจะต้องเข้มแข็ง พรรคการเมืองจะต้องเป็นสถาบันกองทัพ และระบบราชการจะต้องลดอำนาจลงขณะเดียวกับเพิ่มประสิทธิภาพให้มากขึ้น

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ได้ศึกษาวัฒนธรรมคนชั้นกลางไทย โดยนำเหตุการณ์การชุมนุมประท้วงรัฐบาลในเดือนเมษายน และพฤษภาคม 2535 ที่ยุติลงด้วยการนองเลือด ยังผลให้รัฐบาลของ พลเอก สุจินดา คราประยูร ต้องลาออก ได้สร้างสิ่งใหม่ขึ้นประการหนึ่งในวงการเมืองไทย นั่นคือในการชุมนุมประท้วงในปี 2516 และ 2519 ผู้ชุมนุมส่วนใหญ่เป็นนิสิตนักศึกษา แต่การชุมนุมประท้วงในปี 2535 ผู้เข้าร่วมชุมนุมจำนวนมากมาด้วยรถยนต์ส่วนบุคคลพร้อมกับโทรศัพท์มือถือ เป็นที่มาของการรายงานข่าวที่เรียกขานกันว่า มือบรกดงและมือบมือถือ คำถามสำคัญประการหนึ่งในทางไทยศึกษาจึงอยู่ที่ว่า ชนชั้นกลางจะเป็นพลังที่ก้าวหน้าในการผลักดันให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ได้มากน้อยหรือไม่เพียงใด ถ้ามองในภาพรวม ๆ จากประสบการณ์ของประเทศประชาธิปไตยตะวันตกชนชั้นกลางมีความสำนึกในปัจเจกชนนิยม มีโลกทัศน์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ในตลาด ให้คุณค่ากับการศึกษาอย่างสูง และแสวงหาคุณค่าที่มีมาตรฐานสากล ดังนั้น ภาพของชนชั้นกลางจึงเป็นภาพของคนที่กระตือรือร้น มอง ไปข้างหน้าเรียกหาเสรีภาพ และการแข่งขันที่ตัดสินกันด้วยความสามารถส่วนบุคคล ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ชนชั้นกลางเองมีความพึงพอใจ ชนชั้นกลางจึงมีภาพเป็นผู้รุกรายและผู้สนับสนุนที่สำคัญของระบอบเสรีประชาธิปไตย

นิธิ เอียวศรีวงศ์ เห็นว่าคนชั้นกลางไทยมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่เป็นสากล ร่วมกับชนชั้นกลางในสังคมอื่น ๆ ดังที่กล่าวข้างต้นนี้ แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่งที่มีลักษณะค่อนข้างเฉพาะเนื่องจากเกิดขึ้นในพัฒนาการภายในของสังคมไทยเอง ลักษณะที่ค่อนข้างเฉพาะของวัฒนธรรมคนชั้นกลางไทยมี 3 ประการ คือ

1. วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย มีความสืบเนื่องกับวัฒนธรรมของผู้ปกครองอย่างสูง เนื่องจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคนสองกลุ่ม โดยมีวัฒนธรรมของกลุ่มผู้ปกครองเป็นแหล่งบันดาลใจ
2. เป็นค่าน้ำในการต้อนรับและติดตามวัฒนธรรมกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization)
3. ในขณะที่ยอมรับมาตรฐานและระบบค่านิยมของผู้ปกครองดังที่กล่าวแล้วในข้อหนึ่ง คนชั้นกลางไทยจะไม่ค่อยเข้าใจ หรือไม่ยอมรับในวัฒนธรรมของชาวนา
4. นิยมการใช้ชีวิตที่แสดงความมั่งคั่งหรูหราอย่างเห็นได้ชัด เพราะชีวิตที่หรูหราเป็นเครื่องพิสูจน์บารมีและอำนาจอันเป็นคติดั้งเดิมในสังคมไทย
5. มีอุดมคติว่าการปกครองเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างบารมี เพราะฉะนั้น รัฐบาลในอุดมคติคือรัฐบาลที่มีเมตตาแต่แทรกแซงเข้าไปในชีวิตของพลเมืองมาก ๆ
6. พันธะของคนชั้นกลางไทยต่อประชาธิปไตยนั้นเบาบาง เพราะขาดโลกทรรศน์ที่จะเป็นรากฐานให้แก่อุดมการณ์ประชาธิปไตยได้ เช่น ความเชื่อในการเท่าเทียมกันของมนุษย์

ความเชื่อในเสรีภาพส่วนบุคคล ความเชื่อในระบอบการปกครองด้วยกฎหมาย ความเชื่อในสิทธิเสมอภาคของชนกลุ่มน้อยและผู้ด้อยโอกาส ฯลฯ

7. คนชั้นกลางไทยเชื่อในเรื่องของการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งดีขึ้นเฉพาะเรื่องทางเศรษฐกิจอย่างเดียว

8. คนชั้นกลางไทย มิได้พัฒนาระบบความสัมพันธ์ระหว่างเอกบุคคลขึ้นอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นจึงใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามแบบจารีตประเพณีเดิม เช่น บุญคุณการฝากเนื้อฝากตัว

9. คนชั้นกลางไทยมิได้ผลิตนักคิดของตนเอง ดังนั้น จึงไม่มีรากฐานทางปรัชญาสำหรับจรรดลงทรัพย์สินและอำนาจของตนได้อย่างแข็งแกร่ง

สรุป ตรงไปตรงมาที่เป็นดังนี้ วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทยจะต้องเป็นวัฒนธรรมพึ่งพาตลอดไป และอาจไม่ได้มีอิทธิพลในสังคมไทยมากอย่างที่ปรากฏภายนอกก็เป็นได้

สมบัติ จันทรวงศ์ (2536) ได้ศึกษาเรื่องการเลือกตั้งวิกฤต การศึกษาเรื่องการเลือกตั้งทั่วไปในประเทศไทยที่สมบูรณ์และเป็นระบบมากที่สุด คืองานของสมบัติ จันทรวงศ์ ซึ่งศึกษาการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 ผู้วิจัยมองการเลือกตั้งว่าเป็นผลพวงขั้นสุดท้ายของกระบวนการทางการเมืองของสังคมนั้น ๆ ทั้งกระบวนการ กล่าวอีกนัยหนึ่งพฤติกรรม การเลือกตั้งของผู้คนจะเป็นเช่นไร มิใช่สิ่งที่เริ่มต้น และจบสิ้นในกระบวนการเลือกตั้งนั้น ๆ พฤติกรรม การเลือกตั้งเป็นผลลัพธ์ที่สะท้อนภาพว่าสังคมการเมืองมีลักษณะเช่นไร มีการกล่าวถึงและวิพากษ์วิจารณ์ถึงพฤติกรรม การเลือกตั้งของไทย ในช่วง 1-2 ทศวรรษที่ผ่านมา คงหนีไม่พ้นเรื่องการซื้อขายเสียง ผู้วิจัยเรียกพฤติกรรมดังกล่าวว่าเป็น พฤติกรรมเบี่ยงเบนในการเลือกตั้ง เพราะเป็นกระบวนการหาเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้ง และสมัครพรรคพวกที่ขัดต่อข้อห้ามในกฎหมายเลือกตั้ง ปัญหาที่เป็นหัวใจของการวิจัยจึงอยู่ที่ว่า ทำไมจึงเกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนในการหาเสียงเลือกตั้ง ทั้ง ๆ ที่พฤติกรรมดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันอยู่ว่าผิดกฎหมาย

ผู้วิจัยสรุปสาเหตุในการหาเสียงเลือกตั้ง ทั้ง ๆ ที่พฤติกรรมดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันอยู่ว่าผิดกฎหมาย

1. ความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจสังคม ระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบท
2. วัฒนธรรมและทัศนคติของผู้เลือกตั้ง
3. ความไม่เหมาะสมของกฎหมายเลือกตั้งบางส่วน และความย่อหย่อนในการบังคับใช้
4. เขตเลือกตั้งที่ใหญ่จนเกินไป
5. ความอ่อนแอและด้อยพัฒนาของระบบพรรคการเมือง
6. ระบบการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเรียงเบอร์

7. บทบาทของนักธุรกิจการเมือง

สาเหตุปัจจัยที่กล่าวมาทั้ง 7 ประการนี้ ล้วนมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามเหตุปัจจัยในข้อ 1 นั้น เป็นที่รู้จักกันดีและมีการนำเสนอในไทยศึกษามาอย่างต่อเนื่องแล้วเหตุปัจจัยข้อ 3 4 5 และ 6 เป็นเรื่องของกรอบหรือกติกาที่รัฐพยายามสร้างขึ้น เพื่อให้การเลือกตั้งของผู้ลงสมัครรับเลือกตั้ง และหลักเสรีภาพของผู้เลือกตั้ง โดยให้ความสนใจเป็นพิเศษว่า เหตุปัจจัยข้อที่ 2 และ 7 มีบทบาทอย่างไรในการทำให้เกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนในการเลือกตั้ง ซึ่งมีแนวโน้มหนักหน่วงรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือในบทความนี้ต้องการมองว่า วัฒนธรรมของผู้เลือกตั้งหรือชาวบ้านมาต่อเชื่อมเข้ากับพฤติกรรมของนักธุรกิจการเมืองในลักษณะใด จึงก่อให้เกิดพฤติกรรม เบี่ยงเบนในการเลือกตั้ง และควรตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า ที่เรียกว่า เบี่ยงเบนในทัศนะของรัฐหรือกฎหมายนั้น ชาวบ้านหรือผู้เลือกตั้งส่วนใหญ่ในชนบทเห็นว่าเป็นการ เบี่ยงเบนด้วยหรือไม่ เมื่อมองผลงานวิจัยดังกล่าวในแง่ข้อค้นที่เป็นรูปธรรมหลายประการของ สมบัติ จันทรวงศ์ จึงน่าสนใจอย่างยิ่ง และสอดคล้องกับการคาดคะเนเชิงทฤษฎีของ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2535) และธีรยุทธ บุญมี (2535)

ข้อสรุปประการแรกที่น่าสนใจมากก็คือ วิธีการหาเสียงที่เริ่มเบี่ยงเบนออกไปจากมาตรฐานที่ทางราชการกำหนดไว้โดยตรงนั้น จะสังเกตเห็นได้ว่าล้วนแล้วแต่เป็นรูปแบบวิธีการหาเสียงที่มีส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นของทุกภาคของประเทศไทย การแจกของมีพื้นฐานอยู่บนขนบธรรมเนียม ประเพณีของคนไทยที่นิยมซื้อของฝากหรือนำของไปเยี่ยมญาติสนิทมิตรสหายต่าง ๆ

ข้อสรุปอีกประการหนึ่ง เป็นทัศนะต่อคุณสมบัติของผู้แทนราษฎรที่ดี ที่แตกต่างกันระหว่างทางราชการกับชาวบ้าน ทางราชการระบุว่าผู้แทนราษฎรที่ดี จะต้องซื่อสัตย์สุจริต ไม่ทอดทิ้งประชาชน ไม่ดูถูกประชาชน โดยเอาเงินไปซื้อเสียง หรือจ้างประชาชนให้ไปเลือกตั้ง ตนเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม แต่ประชาชนหรือชาวบ้านในกรณีศึกษา จะกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้สมัคร ส.ส. ที่เขาชื่นชอบคือ การช่วยเหลือท้องถิ่น ตำบล และหมู่บ้าน ความเป็นกันเองไม่ถือตัว การทำประโยชน์และซื้อเสียงให้แก่จังหวัด การศึกษาสูง โอกาสที่จะได้เป็นรัฐมนตรี ฐานะทางเศรษฐกิจสูง ความเป็นนักพูดและหน้าตาที่ดีตามลำดับ

ข้อสรุปสำคัญประการสุดท้ายคือ เรื่องของเครือข่ายและวัฒนธรรมของ ระบบอุปถัมภ์ สมบัติสรุปว่า ประชาชนผู้เลือกตั้ง มีแนวโน้มที่จะมองบทบาทของ ส.ส. ว่าเป็นผู้อุปถัมภ์ เป็นผู้ที่จะต้องคอยดูแลเอาใจใส่ความอยู่ดีกินดีของประชาชนอีกด้วย การเกิดของงบบัณฑิตจังหวัด และแนวโน้มของงบนี้นี้ที่จะใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ แสดงให้เห็นว่า นักการเมืองเองก็ยอมรับบทบาทตามคาดหวังของประชาชนดังกล่าว และตอบสนองหรือเตรียมการสำหรับบทบาทเช่นนั้นอย่างเต็ม

กำลังเช่นกัน ดังนั้นการที่ผู้สมัครจะต้องสร้างสาธารณประโยชน์ หรือให้ทรัพย์สินเงินทองเพิ่มเติมแก่ประชาชนในฤดูกาลหาเสียง จึงไม่ใช่เรื่องที่ผิดประหลาดแต่อย่างใด โดยนัยเดียวกันการแสดงออกของน้ำใจในระดับที่เล็กน้อยกว่านั้น เช่นการเลี้ยงดูปู่เฒ่าตามวัฒนธรรมไทยชนบทหรือมีมหรสพประกอบการหาเสียง ก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะมีอะไรผิดเช่นกัน

ระบบอุปถัมภ์ในบริบทใหม่นี้ทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ประโยชน์กล่าวคือ เห็นได้ง่ายว่าการที่ผู้สมัครจะลงทุนซื้อหรือสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่ประชาชน เพื่อแลกกับคะแนนเสียงในการเลือกตั้งย่อมเป็นการลงทุนในระยะยาว และเป็นการสร้างบุญคุณที่ยากจะปฏิเสธสำหรับประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าได้มีการเจรจาตกลงกันในลักษณะที่การสร้างสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ นั้น เป็นไปตามข้อตกลงประชุมร่วมกันของชาวบ้าน ที่นำเสนอต่อผู้สมัครซึ่งทำให้ชุมชนหรือชาวบ้านได้รับสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ ส่วนหัวคะแนนหรือผู้นำชุมชนได้รับเงินหรือของตอบแทนเป็นส่วนตัวในขณะที่ผู้สมัครได้รับคะแนนเสียง ถือเป็นข้อตกลงที่ทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ประโยชน์

จากการศึกษาของรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2535) ชีรยุทธ บุญมี (2535) สมบัติ จันทรวงศ์ (2535) สมเกียรติ วันทนะ (2535) นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) สรุปได้ว่าสังคมไทยยังเป็นสังคมที่มีความเชื่อว่าอำนาจมาจากที่สูง อำนาจไม่ได้มาจากข้างล่าง และลักษณะสังคมเป็นแบบอุปถัมภ์ส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมผู้ใหญ่ผู้น้อยมีลักษณะการพึ่งพาสูง ประชาชนมองว่าผู้นำที่ดีต้องเป็นผู้นำที่อุปถัมภ์และดูแลเอาใจใส่ประชาชน ช่วยเหลือท้องถิ่น ทำประโยชน์ให้กับท้องถิ่นมีการเลี้ยงดูปู่เฒ่า ร่วมงานพิธีสำคัญต่าง ๆ บริจาคเงินจำนวนมาก ๆ ซึ่งผู้อุปถัมภ์ที่เป็นนักการเมืองดูเหมือนจะยอมรับวัฒนธรรมดังกล่าวเช่นกัน และใช้จารีตดังกล่าวในการสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์ รวมไปถึงการใช้ความเชื่อและขนบธรรมเนียมแบบอุปถัมภ์ที่มีอยู่ในสังคมไทยมาเพื่อรักษาอำนาจในเครือข่ายอุปถัมภ์ของตน

อนек เหล่าธรรมทัศน์ (2537) ได้ศึกษาเรื่องสองนคราประชาธิปไตย ซึ่งผลงานของอนек เหล่าธรรมทัศน์ คือ การขยายความคำกล่าวของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ว่าชาวชนบทเป็นฐานเสียงมิใช่ฐานนโยบายของพรรคการเมือง ดังนั้นรากเหง้าที่แท้จริงของปัญหาประชาธิปไตยในประเทศไทย จึงอยู่ที่ความขัดแย้งที่ยังแก้ไขไม่ตกระหว่างชาวไร่ชาวนาในชนบทที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ กับชนชั้นกลางในเมืองที่เป็นคนส่วนข้างน้อย ความขัดแย้งดังกล่าวคือ ชาวไร่ชาวนาซึ่งเป็นฐานเสียงอันท่วมท้นในการเลือกตั้งนั้นเป็นผู้ตั้งรัฐบาล แต่มิใช่ผู้เป็นฐานในการกำหนดนโยบายของรัฐบาล ส่วนชนชั้นกลางในเมืองเป็นฐานนโยบายของรัฐบาล และมักเป็นผู้ล้มรัฐบาล ด้วยการก่อกระแสกดดัน ประท้วง ขับไล่รัฐบาลโดยประสานหรือสอดคล้องกับสื่อมวลชนและ

การกดดันของคณะกรรมการ ชนชั้นกลางแม้เป็นฐานนโยบายและมีบทบาทสำคัญในการล้มรัฐบาลได้ แต่ก็ไม่สามารถเป็นฐานเสียงในการจัดตั้งรัฐบาลได้

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ มีความเชื่อมั่นพื้นฐานอยู่ 3 ประการ คือ 1. เชื่อว่าการสร้างรากฐานให้กับประชาธิปไตยนั้นขึ้นอยู่กับผู้ตามมากกว่าการที่จะฝากความหวังไว้กับผู้นำ 2. เชื่อว่ากลไกติกาของสถาบันทางการเมืองนั้นมีความสำคัญต่อความสำเร็จของประชาธิปไตย มากกว่าการใช้มาตรการปลูกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองด้วยการศึกษา และ 3. เชื่อว่าความสำเร็จของประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับคุณอำนาจที่เป็นจริงและวัฒนธรรมเดิม มากกว่าการเน้นรูปแบบหรือมาตรการทางกฎหมาย

ข้อเสนออันเป็นแนวทางปฏิรูปการเมืองและเศรษฐกิจเพื่อประชาธิปไตย มีสาระสำคัญอยู่ที่การทำ 2 อย่างควบคู่กันไป คือ ขยายฐานเสียงให้กับชนชั้นกลาง และขยายฐานนโยบายให้กับชนชนบท วิธีดำเนินการปฏิรูปทั้งการเมืองและเศรษฐกิจ เพื่อพัฒนาประชาธิปไตยดังกล่าวนี้ แยกพิจารณาได้ 2 มิติ คือ การปฏิรูปกลไกติกาของสถาบันการเมืองประการหนึ่ง กับการปฏิรูปเศรษฐกิจอีกประการหนึ่ง แต่ละวิธีมีจุดมุ่งหมายและสาระสำคัญที่พอจะสรุปได้ ดังนี้

1. การปฏิรูปกลไกติกาสถาบันทางการเมือง หัวใจสำคัญของการปฏิรูปกลไกติกาสถาบันการเมืองคือการปรับปรุงระบบการเลือกตั้ง ระบบการเลือกตั้งที่ผู้วิจัยเห็นว่าเหมาะสมแก่การแก้ปัญหามหาชนเมืองไทยมากที่สุดคือ ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วน (Proportional Representation) โดยใช้ประเทศหรือภูมิภาคเป็นเขตเลือกตั้งได้ และมีหลักการว่าพรรคการเมืองใดที่ได้รับคะแนนเสียงรวม 5 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป จะได้ที่นั่งในรัฐสภาตามสัดส่วนของคะแนนเสียงที่ได้รับทั้งหมดโดยประมาณ เป้าหมายของระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนนี้ จะทำให้เกิดพรรคการเมืองที่มุ่งจะตลาดของชนชั้นกลาง โดยเฉพาะขึ้นมาและในขณะเดียวกันก็จะเปิดโอกาสให้พรรคที่เสนอนโยบายเกี่ยวกับชนบทใหม่ ๆ มีโอกาสได้รับที่นั่งเพิ่มขึ้น นอกจากนี้การซื้อเสียงจะกระทำได้น้อยลง เพราะเขตเลือกตั้งมีขนาดใหญ่เกินกว่าจะกระทำการดังกล่าวได้ และถือเป็นการตัดรากเหง้าของระบบอุปถัมภ์โดยปริยาย อนึ่งหากความกลัวเรื่องความยุ่งยากจะทำให้มีผู้เห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าวน้อย เอนกก็ยังมีความการระคับรองลงไปอีก เช่น ให้ผสมระบบการเลือกตั้งแบบให้มี ส.ส. เขตละ 1 คน กึ่งหนึ่ง กับอีกกึ่งหนึ่งเป็นการเลือกตั้งระบบสัดส่วนโดยใช้เขตประเทศหรือภูมิภาค ส่วนข้อเสนอสุดท้ายก็คือใช้วิธีเลือกตั้งแบบดั้งเดิม แต่ให้มี ส.ส. เขตละเพียง 1 คน เหมือนกันหมดทั่วประเทศ ซึ่งวิธีนี้จะทำให้เขตเทศบาลอีกจำนวนมากได้ ส.ส. ที่ถูกใจชนชั้นกลางมากขึ้น

2. การปฏิรูปเศรษฐกิจ เป้าหมายของการปฏิรูปทางเศรษฐกิจที่จะเอื้ออำนวยต่อการสร้างประชาธิปไตยให้เข้มแข็งคือ ต้องลดขนาดของชนบทลง โดยเพิ่มสัดส่วนของเมืองในภูมิภาคให้

มากขึ้น ทั้งนี้โดยหวังที่จะเห็นสัดส่วนของชุมชนเมืองและชุมชนชนบทของไทย มีขนาดที่ได้คู่กันมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันในแง่ของการปฏิบัติ หมายถึง การเปลี่ยนชุมชนหมู่บ้านให้เป็นเมืองขนาดเล็ก และขนาดกลางอย่างแพร่หลาย

แนวทางปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อประชาธิปไตยดังกล่าว เกิดจากความเชื่อหรือสมมติฐานของผู้วิจัยว่าชนบทจะเป็นประชาธิปไตยได้ ชาวชนบทที่ทันสมัยและมีความเป็นธรรมเท่านั้น จึงจะสร้างเกษตรกรที่เป็นอิสระ และเป็นรากฐานอันมั่นคงแน่นหนาให้แก่ประชาธิปไตยได้ มองในแง่นี้อเนก เหล่าชนบทชน จึงได้เถียงอย่างเปิดเผยว่า ตน ไม่เชื่อในเรื่องคำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน อเนกไม่เชื่อว่าชนบทหรือชุมชนหมู่บ้านจะมีแต่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แต่เห็นวาระบบอุปถัมภ์ที่ผู้น้อยต้องพึ่งพิงผู้ใหญ่ต่างหาก ที่เป็นด้านหลักอยู่ในชุมชนหมู่บ้านส่วนใหญ่ ในปัจจุบัน อเนก เหล่าชนบทชน ถึงขั้นสรุปว่า พัฒนาการจากระบบอุปถัมภ์ของผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นทั้งหลาย นั้นเป็นอุปสรรคขัดขวางพัฒนาการของประชาธิปไตยไม่น้อยกว่านักรัฐประหาร และพวกเผด็จการอำนาจนิยมทั้งหลายเลย เป้าหมายของการพัฒนาประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นด้วยการปฏิรูปการเมืองหรือปฏิรูปเศรษฐกิจกล่าวให้ถึงที่สุดแล้วอยู่ที่การทำลายความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ เพื่อปลดปล่อยให้ชาวบ้านเป็นปัจเจกชนเยี่ยงชาวเมืองและชนชั้นสมัยใหม่อื่น ๆ ปัจเจกชนจึงจะเข้าร่วมกลุ่ม ชุมรรมสมาคม อย่างสมัครใจ มีสิทธิเสมอภาคในการสร้างสรรค์ ประชาสังคม ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ขาดไม่ได้ของประชาธิปไตย

เวียงรัฐ เนติโพธิ์ (2542) เขียนบทความเรื่อง จักรกลการเมืองในอเมริกาบทเรียน เพื่อความเข้าใจอิทธิพลในการเมืองท้องถิ่นไทย ในบทความชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการเมืองแบบจักรกลเป็นลักษณะเฉพาะของการเมืองของนครหลายนครในสหรัฐอเมริกา การเมืองแบบนี้ใช้องค์กรที่เรียกว่า จักรกลการเมือง (Political Machine) ในการหาคะแนนเสียงและรักษาสถานะเสียงของนักการเมือง ซึ่งระบบดังกล่าวเปรียบเทียบกับระบบห้วคะแนนของไทย กล่าวได้ว่าจักรกลทางการเมืองในนครของอเมริกา แม้ว่าจะมีโครงสร้างที่ชัดเจนแต่ก็ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวสูง กล่าวคือ จักรกลการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของพรรคการเมืองที่ทำหน้าที่หาคะแนนเสียงให้กับนักการเมืองของตนเพื่อได้รับเลือกตั้งเข้าไปบริหารการปกครองท้องถิ่น นักการเมืองเหล่านี้ก็จะใช้ตำแหน่งของตนให้การตอบแทนกับผู้ออกเสียงลงคะแนนที่จงรักภักดี โดยใช้จักรกลการเมืองเป็นตัวส่งผ่านการตอบแทนนี้ ซึ่งการตอบแทนที่นี้อาจจะเป็นการให้งานทำ การให้บริการสาธารณะหรือได้ทำสัญญาธุรกิจกับรัฐบาลท้องถิ่นหรือรูปแบบต่าง ๆ อย่างไรก็ดีแต่การเมืองแบบจักรกลในอเมริกาก็ต้องเสื่อมลง ทั้งนี้เพราะการต่อต้านโดยมติมหาชนที่ต้องการเห็นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ประกอบกับรัฐบาลท้องถิ่นเน้นให้สวัสดิการกับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ

อย่างได้สัดส่วนมากขึ้นและระบบการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งที่ใช้สื่อมวลชนก็ทำให้บทบาทของจักรกลการเมืองหมดความหมายไปในที่สุด ขณะเดียวกันคนส่วนใหญ่ในสังคมอเมริกันก็ไม่เห็นด้วยกับระบบดังกล่าวอีกต่อไป

สุมาลี พันยุรา (2543) ได้ศึกษาเรื่องพัฒนาการของอำนาจท้องถิ่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก พ.ศ. 2440-2516 ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในบริเวณลุ่มน้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก มีการดำรงอยู่ด้วยการปรับตัวให้สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจอยู่ตลอดเวลา ต่อมากลุ่มอำนาจท้องถิ่นเหล่านี้ได้พัฒนาศักยภาพทางอำนาจและเศรษฐกิจสู่ความเป็นเจ้าพ่อตะวันออก ในงานวิจัยฉบับนี้ สุมาลี พันยุรา ได้นิยามความหมายของเจ้าพ่อตะวันออกไว้ว่า หมายถึง บุคคลที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจที่สามารถเข้าไปผูกขาดธุรกิจบางประเภทในท้องถิ่นหรือสามารถขยายผูกขาดธุรกิจไปสู่ระดับภูมิภาคและอาศัยความรุนแรงด้วยการพึ่งพาอาวุธและมือปืนเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สุมาลี พันยุรา สรุปไว้ว่า อำนาจท้องถิ่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกที่ดำรงอยู่ได้โดยเฉพาะในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ก็เพราะกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเหล่านี้ได้สร้างเครือข่ายทางการเมืองในลักษณะเข้าไปมีความสัมพันธ์กับอำนาจทางการเมืองในระดับประเทศและเป็นฐานเสียงหรือห้วกะแนนให้แก่การเมือง รวมถึงการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรภายใต้การเมืองที่พัฒนาขึ้นในระบบการเลือกตั้ง โดยอำนาจท้องถิ่นสามารถนำอำนาจเหล่านี้มาเกื้อหนุนฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของตนได้สำเร็จ

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และจุฑามาศ ไชยรบ (2545) ได้ศึกษาเรื่องวิถีชีวิตของผู้ประกอบการรายย่อยชายหาดบางแสน: วิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ในแง่ทางเศรษฐกิจกลุ่มหาบเร่ชายหาดส่วนใหญ่มีลักษณะไม่จนแต่ไม่รวย ประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มหาบเร่มีหนี้สินเป็นหลักหมื่น การกู้เงินกู้ส่วนจะเป็นการกู้นอกระบบ และเสียดอกเบี้ยถึงร้อยละ 10-20 บาทต่อเดือน และผ่านเป็นรายวัน สาเหตุของการติดหนี้ส่วนใหญ่มาจากการส่งลูกเรียน การพนัน การเล่นหวยหรือเจ็บป่วยหนัก

ในแง่ความยากจนทางการศึกษากลุ่มหาบเร่ถึงร้อยละ 83 จบการศึกษาเพียงระดับประถมหรือระดับมัธยม ในแง่ความยากจนในโอกาสทางสังคม พบว่า ส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐได้ เช่น สินเชื่อประมาณ 15,000 บาท ของโครงการธนาคารประชาชนและเงินสงเคราะห์จังหวัด กลุ่มหาบเร่ไม่สามารถเข้าถึงได้เนื่องจากขาดข้อมูลและไม่สามารถหาหลักค้ำประกันตามเกณฑ์ที่ทางราชการตั้งไว้

ในแง่ของความยากจนทางอำนาจ พบว่า กลุ่มผู้หาบเร่ไม่มีการรวมกลุ่มในรูปแบบชมรมหรือสมาคม เนื่องจากมีกลไกที่สำคัญ คือ การจัดตั้งของเทศบาลภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของกำนันเป๊าะ กล่าวคือ กลุ่มหาบเร่ขายหาถูกจัดตั้งโดยเทศบาลตามอำนาจหน้าที่ทางการ คือ การกำหนดระเบียบในการขายของ การควบคุมราคาให้เป็นธรรมต่อนักท่องเที่ยว การควบคุมความสะอาด รวมถึงการอบรมกลุ่มหาบเร่ ส่วนกลไกในการบังคับใช้ระเบียบที่สำคัญ คือ เจ้าหน้าที่เทศกิจมีอำนาจในการจับปรับพ่อค้าแม่ค้าที่ฝ่าฝืน อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ที่เป็นทางการระหว่างเทศบาลกับพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่นั้น ไม่ใช่ความสัมพันธ์ด้านหลักบนขายหาบางส่วน แต่มีความสัมพันธ์ที่อยู่เบื้องหลัง คือ ความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการแบบระบบอุปถัมภ์ กำนันเป๊าะแม้จะมีบทบาททางการเมืองเป็นนายกเทศมนตรีเมืองแสนสุข แต่บทบาทในฐานะผู้อุปถัมภ์กับมีความสำคัญมากกว่า ดังนั้นกำนันเป๊าะจึงเป็นผู้มีบุญคุณในสายตาของกลุ่มหาบเร่ ในขณะเดียวกันกลุ่มหาบเร่ก็เป็นฐานเสียงที่เข้มแข็งให้แก่กำนันเป๊าะ ความสัมพันธ์ระหว่างกำนันเป๊าะและกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่ยังเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนสองต่อสอง (Dyad) ในลักษณะที่เป็นแนวตั้ง (Vertical Relationship) มากกว่าจะเป็นปัจเจกชนกับกลุ่มพ่อค้าแม่ค้า อย่างไรก็ตามแล้วแต่ลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในงานของชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และจุฑามาศ ไชยรบ พบว่าเป็นรูปแบบของลักษณะอุปถัมภ์ในรูปแบบเก่า (Traditional Form) มากกว่ารูปแบบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสร้างความทันสมัย คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์นั้นมีมิติความสัมพันธ์ที่หลากหลายในชีวิตประจำวันและมีความผูกพันทางจิตใจมากกว่าวัตถุ

สนธิ ลิ้มทองกุล (2549) เขียนหนังสือเรื่องเจ้าพ่อ ซึ่งงานชิ้นนี้ได้อธิบายจุดกำเนิดของเจ้าพ่อในภูมิภาคว่าเกิดมาจากพ่อค้าชาวจีน แม้ในช่วงแรกช่วงแรกชาวจีนเหล่านี้จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับผู้มีอำนาจ ทั้งนี้เพราะความยากจนประกอบกับการที่ต้องยอมให้กับข้าราชการที่มีอำนาจทำให้ชาวจีนเหล่านี้ต้องทำมาหากินอย่างสงบ แต่เมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจขยายตัวไปยังต่างจังหวัดมากขึ้นทำให้คนเหล่านี้ต้องเข้าไปสัมพันธ์กับพวกข้าราชการเพื่อผลประโยชน์ของตนและความใกล้ชิดกับข้าราชการก็เป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการธุรกิจที่ผิดกฎหมาย ดังนั้นเมื่อการทำธุรกิจที่ทั้งถูกและกฎหมายก็นำไปสู่การแข่งขันและนำมาซึ่งการกำจัดคู่แข่งด้วยวิธีการต่าง ๆ การกระทำดังกล่าวจึงเป็นเสมือนบันไดในการเป็นเจ้าพ่อ การที่กลุ่มคนเหล่านี้เข้าไปเกี่ยวพันกับกลุ่มข้าราชการก่อให้เกิดระบบอุปถัมภ์ ซึ่งลักษณะอุปถัมภ์เช่นนี้มีให้เห็นกันอยู่ทั่วไป ในขณะที่เจ้าพ่อภูมิภาคเหล่านี้เจริญเติบโต ก็จะมีการก่อตัวขึ้นของเจ้าพ่อสายใหม่ ๆ ขึ้นมาอย่างเงียบ ๆ ในเชิงอุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน ขณะเดียวกันในการทำงานทั้งในและนอกกฎหมายนั้นบรรดาเจ้าพ่อทั้งหลายต้องอาศัยลูกน้อง ไม่ว่าจะเป็นหัวหน้าคู่มือคนจรด ผู้จัดการร้าน มือปืน ตลอดจนถึงนักเลงหัวไม้

ซึ่งบุคคลเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นบริวารที่คอยรับการอุปถัมภ์ค้ำจุนจากเจ้าพ่อทั้งสิ้น พวกที่จงรักภักดีต่อเจ้าพ่อมาก ๆ ก็จะได้รับผลประโยชน์แบ่งปันจากเจ้าพ่อ โดยเฉพาะธุรกิจที่เจ้าพ่อไม่สนใจอีกต่อไป เช่น ช่างไสยเวทย์ บ่อนการพนัน สถานบันเทิง คีรติ ฯลฯ ต่อมาเมื่อระบอบเผด็จการอ่อนกำลังลง ระบอบชนาธิปไตยที่เงินกลายเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง จึงเป็นผลให้เจ้าพ่อเหล่านี้ผันตัวเองเข้าสู่การเมือง ฐานการเมืองของเจ้าพ่อเหล่านี้ ก็คือ ฐานที่ตัวเองมีอยู่ในท้องถิ่น โดยต้องอาศัยบรรดาเจ้าพ่อรุ่นใหม่เพื่อช่วยในการหาเสียง หากเจ้าพ่อเหล่านี้สามารถที่จะเข้าไปมีบทบาทในทางการเมืองได้ เจ้าพ่อรุ่นใหม่ก็จะได้รับผลประโยชน์และได้รับการคุ้มครอง

เวียงรัฐ เนติโพธิ์ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง การกระจายอำนาจกับแบบแผนใหม่ของเครือข่ายอำนาจ เพื่อสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระดับท้องถิ่นของไทยในรอบสิบปีที่ผ่านมา โดยใช้กรณีศึกษาจังหวัดหนึ่งในภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่า การกระจายอำนาจทำให้ผลประโยชน์ทางการเมืองที่เป็นรูปธรรมเห็นเด่นชัดในระดับรากหญ้า ดังนั้นเครือข่ายอิทธิพลที่ดำรงอยู่ตรงกลางระหว่างรัฐและสังคมมาโดยตลอด จึงต้องปรับตัวขนานใหญ่ ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านนี้ เครือข่ายที่สามารถอยู่รอดเป็นเครือข่ายนำได้ ก็คือ เครือข่ายที่สามารถใช้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ส่วนทิศทางการจะเป็นไปในการสร้างสถาบันของเครือข่ายผู้มีอิทธิพลให้เข้มแข็งมากขึ้น หรือจะเป็นในทิศทางที่เกิดการพัฒนาทางการเมืองที่เป็นสถาบันมากขึ้น ให้หลุดพ้นออกไปจากการใช้อำนาจอิทธิพลหรือไม่เป็นเรื่องทิศทางการเมืองไทยในระดับชาติ

จากข้อค้นพบของอเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2537) เวียงรัฐ เนติโพธิ์ (2542, 2550) สุมาลี พันยुरา (2543) ชัยยนต์ ประเสริฐศิลป์ และจุฑามาศ ไชยรบ (2545) สนธิ ลิ้มทองกุล (2549) สรุปได้ว่า ในยุคที่มีการยอมรับประชาธิปไตยแบบเลือกตั้ง และการกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเนื่องมาจากการพัฒนาได้ก่อให้เกิดเครือข่ายอำนาจแบบอุปถัมภ์ขึ้นมากมาย โดยเครือข่ายอำนาจแบบอุปถัมภ์ดังกล่าวส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของการเลือกตั้งในหลายระดับ มีการเชื่อมโยงเครือข่ายอำนาจระหว่างเครือข่ายอำนาจท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วยเจ้าพ่อหรือผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ กับเครือข่ายอำนาจในระดับชาติ ซึ่งประกอบไปด้วยนักการเมืองระดับชาติ กลุ่มทุนชาติ ข้าราชการระดับสูง หลังจากนั้นนักการเมืองดังกล่าวขณะเลือกตั้งเข้าสู่ตำแหน่งที่มีอำนาจแล้ว ก็จะใช้อำนาจดังกล่าวมาปกป้องหรือให้ประโยชน์ทางธุรกิจแก่คนในอุปถัมภ์ของกลุ่มตน ส่วนหวัคะแนนในระดับท้องถิ่นบางส่วนที่เป็นเจ้าพ่อก็จะใช้อำนาจดังกล่าวไปเพิ่มอิทธิพลหรือขยายเครือข่ายทางธุรกิจและเครือข่ายอุปถัมภ์ของตนต่อไป

การวิพากษ์แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจในบริบทสังคมไทย

เนื้อหาที่กล่าวถึงทั้งหมดเป็นการชี้ให้เห็นถึงแนวความคิดพื้นฐานของโครงสร้างอำนาจของแต่ละสำนัก นอกจากนั้นยังอธิบายถึงเนื้อหาทางทฤษฎีและงานวิจัยของโครงสร้างอำนาจของแต่ละสำนักมาปรับประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ซึ่งจากงานวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดของแนวคิดทฤษฎีของการศึกษาโครงสร้างอำนาจแต่ละสำนักในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นข้อจำกัดในการนำแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจของแต่ละสำนักมาอธิบายและทำนายแนวโน้มปรากฏการณ์ในสังคมไทย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การวิพากษ์แนวคิดโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำ

แนวคิดโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำ มีความเชื่อว่าลักษณะของโครงสร้างอำนาจดังกล่าวมีลักษณะเป็น โครงสร้างรูปแบบปิรามิด โดยแนวคิดดังกล่าวมีความเชื่อว่าชุมชนทุกชุมชนจะมีคนอยู่สองกลุ่มเสมอ กล่าวคือ คนจำนวนน้อยที่มีอำนาจในการตัดสินใจทางสังคม และเป็นผู้ควบคุมและจัดสรรทรัพยากรหรือสิ่งที่มีค่าทางสังคม และอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นคนหมู่มากแต่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจทางสังคมและไม่สามารถเข้าควบคุมและจัดสรรทรัพยากรของสังคม ซึ่งบุคคลจำนวนน้อยที่เรียกว่า ชนชั้นนำเหล่านี้จะมีลักษณะความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากคนหมู่มากในสังคม ทั้งทางด้านวิถีชีวิตประจำวัน ระดับการศึกษา วัฒนธรรม ซึ่งคนกลุ่มนี้จะครอบครองทรัพยากรที่สำคัญทั้งเกียรติยศชื่อเสียง อำนาจทางการเมือง และฐานะทางสังคม รวมไปถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจที่เหนือกว่า

ตามฐานคิดของแนวคิดโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำตามที่ได้อธิบายในตอนต้นว่า สำนักนี้ เชื่อว่าชุมชนทุกชุมชนจะต้องมีคนจำนวนน้อยซึ่งมีความสามารถในการควบคุมชุมชนเป็น ชนชั้นนำและคนกลุ่มนี้ก็เป็นกลุ่มคนที่ทุกชุมชนต้องมีสำนักชนชั้นนำเชื่อที่ว่ากลุ่มชนชั้นนำนั้นอาจเปลี่ยนแปลงได้แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยังคงสภาพของชนชั้นนำอยู่หมายความว่าแม้จะมีการเปลี่ยนแปลง ชนชั้นนำก็จะมีกลุ่มคนกลุ่มใหม่ขึ้นมาครองอำนาจจะเป็นชนชั้นนำใหม่

เมื่อพิจารณาแนวคิดชนชั้นนำนิยามจะเห็น ได้อย่างชัดเจนว่าโครงสร้างอำนาจในลักษณะดังกล่าวค่อนข้างจะมีลักษณะหยุดนิ่งแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงก็เปลี่ยนแปลงส่วนน้อยยังคงสภาพการมีอยู่ของชนชั้นนำไม่ว่าชุมชนนั้นจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ยังมีชนชั้นดำรงอยู่ในโครงสร้างแห่งอำนาจไม่ได้เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้แนวคิดชนชั้นนำยังมีความคล้ายกันกับทางพหุมาร্কซิสต์ โดยคิดว่าการเมืองคือการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ และโลกทางการเมืองจะเป็นสังคมแนวคิงที่มีการแบ่งเป็นช่วงชั้น (Political Stratification) และการแจกแจงอำนาจนั้นจะไปกระจุกตัวอยู่ในส่วนของชนชั้นที่เหนือกว่า อย่างไรก็ตามการอธิบายของแนวคิดชั้นนำให้ความสำคัญแก่ความสามารถ

ในการจัดตั้งองค์กรและความสามารถทางด้านจิตวิทยาของชนชั้นนำทางการเมืองมากกว่าการแบ่งชนชั้นทางเศรษฐกิจตามแบบทฤษฎีมาร์กซิสต์ โดยความสามารถของชนชั้นนำทางการเมืองในการจัดตั้งองค์กรนี้มาจากการมีบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในการทำหน้าที่ในองค์กรสมัยใหม่ที่มีลักษณะเป็นองค์กรที่มีความเป็นทางการสูง (Bureaucracy) ซึ่งองค์กรลักษณะนี้ก็จะมีความซับซ้อนในตัวสูงตามไปด้วย ดังนั้น ชนชั้นนำซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยจะได้เปรียบมวลชนที่ขาดความสามารถทางด้านนี้ ส่วนความสามารถทางด้านจิตวิทยานั้น กลุ่มที่ครอบงำในสังคมไม่ได้เป็นผลผลิตของพลังทางเศรษฐกิจหรือพลังทางสังคม แต่เกิดขึ้นจากตัวชนชั้นนำที่มีคุณสมบัติของมนุษย์ทางด้านความสามารถและสัญชาตญาณ ที่ทำให้อำนาจของชนชั้นนำนั้นเกิดมาจากความเหมาะสมของผู้ที่มีคุณภาพทางจิตวิทยาเอง

สำหรับแนวคิดชนชั้นนำสมัยใหม่แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 แนว คือ 1. แนวทางสถาบัน ที่ให้ความสำคัญแก่โครงสร้างทางสถาบันที่ทำให้ชนชั้นนำทางการเมืองมีตำแหน่งทางการเมืองและมีอำนาจเชิงสถาบันขึ้นมา 2. แนวทางชนชั้นนำที่เน้นความเป็นอิสระของชนชั้นปกครอง ในฐานะที่เป็นผู้จัดการทางอำนาจที่ใช้อำนาจเป็นเครื่องมือเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

แนวทางแรกนั้น Mills (1956) เสนอว่า ความเป็นชนชั้นนำนั้นถูกทำให้ฝังตัวอยู่ในโครงสร้างต่าง ๆ ทางสังคม และอำนาจของคนพวกนี้ถูกทำให้เป็นสถาบันขึ้นมา แม้ว่าพวกชนชั้นนำจะมีการสมคบกันและเห็นร่วมในสิ่งที่มีคุณค่าเหมือนกัน แต่อำนาจของคนกลุ่มนี้มาจากตำแหน่งที่ดำรงอยู่ที่ถูกเกื้อหนุนโดยสถาบันทางสังคม อำนาจของชนชั้นนำไม่ได้มาจากสถานภาพความมั่งคั่ง ความเป็นชนชั้นหรือความสามารถส่วนตัวของคนในกลุ่มนี้

ส่วนแนวทางที่สองนั้น ให้ความสำคัญแก่การแจกแจงอำนาจผ่านชนชั้นนำของรัฐที่มีต่อสังคม ดังนั้นรัฐตามแนวคิดนี้จะมีลักษณะเป็นตัวแสดงมากกว่าเป็นสถานที่ที่ผู้คนมาแสดงบทบาท และตัวแสดงนี้ก็คือชนชั้นทางการเมือง ที่มีฐานะเป็นผู้จัดการรัฐ ซึ่งสามารถใช้อำนาจเป็นอิสระจากพลังทางสังคม

ซึ่งเมื่อนำกรอบคิดการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจของสำนักชนชั้นนำนิยมมาอธิบายโครงสร้างอำนาจในสังคมไทยพบว่า มีข้อจำกัดหลายประการ ประการแรก การใช้กรอบคิดชนชั้นนำในการวิเคราะห์มักให้ความสำคัญกับชนชั้นนำมากเกินไปจนละเลยหรือมองไม่เห็นความสำคัญของมวลชน ซึ่งในความเป็นจริงทางสังคมไม่มีอำนาจใดที่สามารถครอบงำทางสังคมได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด และอาจกล่าวได้ว่าที่ไหนมีการครอบงำทางอำนาจที่นั่นจะมีการลุกขึ้นสู้ และจากการที่ให้ความสำคัญกับชนชั้นนำมากเกินไปดังกล่าวอาจนำไปสู่การละเลยการศึกษาการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ของประชาชนในกิจกรรมทางสังคม เช่น การมีส่วนร่วมทางการเมือง การมีส่วนร่วมใน

การพัฒนา ซึ่งละเลยที่จะศึกษาเรื่องดังกล่าวก็เท่ากับว่าเป็นการศึกษาในเรื่องประชาธิปไตยอาจมีจุดอ่อน ด้วยเหตุผลที่ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนทางการเมืองเป็นหัวใจอย่างหนึ่งในการศึกษาระบบประชาธิปไตย ประการที่สอง การศึกษาชนชั้นนำโดยการระบุตำแหน่งที่เป็นทางการ หรือเป็นผู้มีชื่อเสียง ก็เชื่อว่าบุคคลดังกล่าวจะมีอำนาจเสมอไป ด้วยเหตุผลที่ว่ามติดของอำนาจเชิงอิทธิพลในสังคมไทยก็เป็นปัจจัยสำคัญ ดังนั้นคนที่มีตำแหน่งทางการเมือง หรือมีชื่อเสียงอาจไม่มีอำนาจใด ๆ ก็ได้ ในทางกลับกันคนที่ไม่มีตำแหน่งใด ๆ กลับเป็นคนมีอำนาจที่ปฏิบัติการอยู่เบื้องหลัง

2. การวิพากษ์แนวคิดโครงสร้างอำนาจแนวกุ่ม

แนวคิดกลุ่มมีความเชื่อว่า อำนาจในชุมชนนั้นไม่ตายตัว เกิดแล้วสลายอยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับปัญหาที่ต้องตัดสินใจ และขึ้นกับว่าปัญหาค้างกล่าวไปกระทบผลประโยชน์ของกลุ่มใด โครงสร้างอำนาจขณะนั้นจะประกอบไปด้วยชนชั้นนำที่เป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าอำนาจกระจายไปตามกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

แนวคิดนี้เกิดขึ้นในสังคมอเมริกาซึ่งเป็นสังคมที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสูง สังคมอุตสาหกรรม และปัจเจกชนนิยม เป็นสังคมที่มีการแตกแยกย่อยของอาชีพมากมาย การรวมกลุ่มเพื่อสร้างกำลังต่อรองจึงเกิดขึ้นได้ แต่ในสังคมจารีตประเพณี สังคมประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยลักษณะอำนาจทางการเมืองยังไม่กระจายไปยังกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอำนาจต่อรอง แต่อำนาจจะไปผูกงายอยู่ที่กลุ่มธุรกิจ นายทุนท้องถิ่น ราชการระดับสูง อำนาจไม่ได้กระจายยังกลุ่มต่าง ๆ อย่างเท่าเทียม เช่น กลุ่มชาวนา ชาวสวน กลุ่มผู้ค้าขายโอกาสต่าง ๆ ในสังคม

ในความคิดที่ว่าไม่มีกลุ่มใดมีอำนาจครอบงำกลุ่มใดหรือสังคมและรัฐบาลเป็นกลางในการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาดัง ๆ นั้นอาจไม่เป็นความจริงเพราะว่ากลุ่มต่าง ๆ ในสังคมนั้นมีทรัพยากรทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน เช่น ธุรกิจขนาดใหญ่จะมีอำนาจมาก เพราะว่าเป็นที่มาของเงินภาษี สร้างงานให้แก่คนจำนวนมาก ความแข็งแกร่งของประเทศ รัฐจึงไม่กล้าที่จะตัดสินใจที่ก่อให้เกิดผลเสียแก่ธุรกิจขนาดใหญ่

ในขณะที่เวลานักสังคมวิทยาก็มีข้อวิจารณ์ที่มีต่อแนวคิดกลุ่มไว้อย่างสนใจว่า

1. การตกเป็นเหยื่อของความคิดกลุ่ม (Victims of Group Think) แนวคิดพหุนิยมไม่ได้นำเอาอำนาจของกลุ่มที่มีอิทธิพลเหนือสมาชิกกลุ่มมาพิจารณาประกอบ จากการที่นักคิดบอกว่ากลุ่มหลากหลายจะมีการคานอำนาจกันในความเป็นจริงนั้น อิทธิพลกลุ่มจะมีผลต่อการตัดสินใจของเราทำให้เสียความเป็นตัวของตัวเองหรือตกเป็นเหยื่อของกลุ่ม

2. ตัวแทนกลุ่มจะชักนำไปในทิศทางที่ผู้แทนกลุ่มต้องการได้ แนวคิดบอกว่าสมาชิกทุกคนของทุกกลุ่มมีเหตุผล ผู้แทนกลุ่มมีความรับผิดชอบต่อกลุ่มและสังคม จริงแล้วไม่เป็นเช่นนั้น

เพราะสมาชิกกลุ่มจะสนใจการเมืองในอัตราที่ไม่เท่ากัน ผู้นำกลุ่มจึงสามารถโน้มน้าวสมาชิกไปในทางที่เป็นประโยชน์กับตนได้

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้นยังมีจุดอ่อนที่สำคัญในการอธิบายโครงสร้างอำนาจในสังคมไทย สังคมไทยนั้นผู้ที่เข้าร่วมในการตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ อาจเป็นตัวแทนที่ถูกเชิญให้มาบ่งหน้า หรืออาจเป็นการจัดฉากของกลุ่มอำนาจกลุ่มเดียวก็ได้ ดังนั้นในการวิเคราะห์หากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งถ้านำกรอบคิดของสำนักพหุนิยมมาวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจก็จะมีจุดอ่อนที่สำคัญหลายประการ ดังนี้ ประการแรก การมองอำนาจที่เท่าเทียมว่ามีความเท่าเทียม ไม่มีการเลื่อมล้ำทางอำนาจเป็นข้อสมมุติที่เป็นไปไม่ได้ในสังคมยุคปัจจุบัน เพราะความเป็นจริงทางสังคมอำนาจมีอยู่อย่างไม่เท่าเทียม บางกลุ่มมีอำนาจมากเพราะมีความมั่งคั่งทางธุรกิจมาก เช่น กลุ่มนายทุนระดับชาติ กลุ่มนายทุนท้องถิ่น บางคนมีอำนาจมากเพราะมีตำแหน่งระดับสูงในองค์กร ความมากหรือน้อยของอำนาจยังขึ้นอยู่กับทรัพยากรทางอำนาจ และปัจจัยอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมทางอำนาจดังกล่าว ด้วยเหตุผลที่ว่าทรัพยากรที่มีค่าทางสังคมมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น มวลชนในสังคมจึงมีทรัพยากรไม่เท่ากัน ส่งผลให้มีอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยการแตกต่างกันเรื่องทรัพยากรทางอำนาจ ประการที่สอง การใช้กรอบพหุนิยมในการวิเคราะห์ ซึ่งเน้นการไม่เลื่อมล้ำทางอำนาจจะส่งผลให้มองไม่เห็นความเชื่อมโยงของกลุ่มอำนาจ เช่น การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มทางเศรษฐกิจกับกลุ่มทางการเมือง ซึ่งแบบจำลองดังกล่าวเป็นการแยกเศรษฐกิจออกจากการเมืองทำให้เรามองไม่เห็น ซึ่งค่อนข้างค้านกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทยประการสุดท้าย การที่มองว่าไม่มีความเลื่อมล้ำทางอำนาจทำให้มองไม่เห็นโครงสร้างทางอำนาจ ถ้ามองไม่เห็น โครงสร้างอำนาจแล้วก็จะส่งผลให้มองไม่เห็นความสัมพันธ์ทางอำนาจ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วก็เท่ากับว่าการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมเห็นจะไม่สอดคล้องความเป็นจริงมากนัก

อย่างไรก็ตามในสมัยต่อมา กลุ่มได้รับการมองที่ค่อนข้างเป็นไปในทางลบด้วย นักทฤษฎีบางคนได้ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มมีอิทธิพลส่วนใหญ่เป็นกลุ่มของคนชั้นสูงที่เข้าถึงและมีความสัมพันธ์กับผู้นำการเมือง การที่กลุ่มที่มีอิทธิพลเป็นกลุ่มของคนชั้นนี้ทำให้ผลประโยชน์ส่วนรวม หรือของคนส่วนใหญ่ไม่มีใครปกป้องเท่าที่ควร กลุ่มพ่อค้านักธุรกิจเป็นกลุ่มที่ได้เปรียบกลุ่มอื่น ๆ การที่กลุ่มผลประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มของคนชั้นสูงก็เพราะคนที่มีรายได้ การศึกษา และสถานภาพสูง นิยมรวมกลุ่มมากกว่าคนชั้นที่ต่ำกว่า มีนักทฤษฎีรุ่นใหม่หลายคนให้เห็นพ้องกับเขา

แนวความคิดของ Lowi (1964) เกี่ยวกับกลุ่ม Lowi ได้วิจารณ์ ลัทธิเสรีนิยมกลุ่มผลประโยชน์ (Interest-group Liberalism) ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้รัฐบาลเสียความชอบธรรมและอำนาจ

เพราะในขณะที่รัฐบาลขยายบทบาทเพิ่มขึ้นในสังคมนั้น กลับไปมอบอำนาจให้กลุ่มเป็นผู้นำทางนโยบายสาธารณะเสียทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยบิดเบือน รัฐบาลไร้อำนาจวางแผนอะไรไม่ได้เสียขวัญ ตลอดจนทำให้อำนาจของสถาบันรัฐอ่อนแอ เพราะหันไปเน้นการต่อรองอย่างอ่อนๆ เป็นทางการมากเกินไป แม้ว่าแนวความคิดของ Lowi จะได้ชื่อว่าเป็นแนวความคิดของฝ่ายอนุรักษ์แต่คนที่ไม่ชอบกลุ่มผลประโยชน์ทำนองเดียวกับเขาก็มีอยู่ในบรรดานักคิดซ้ายใหม่ด้วย

3. การวิพากษ์แนวคิด โครงสร้างอำนาจแบบมาร์กซิสต์

การศึกษาแนวคิด โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้น โดยอาศัยกรอบแนวคิดของมาร์กซ์ในการศึกษาเราสามารถพิจารณาสาระสำคัญในการศึกษาลักษณะ โครงสร้างอำนาจมีรูปแบบเหมือนกับโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำ กล่าวคือ โครงสร้างอำนาจแบบปิรามิดในส่วนของแหล่งที่ของอำนาจตามแนวคิด โครงสร้างอำนาจแบบมาร์กซ์อธิบายว่าอำนาจมาจากการถือครองปัจจัยการผลิตอันประกอบด้วย ทุน ที่ดิน แรงงาน และเทคโนโลยี รัฐเป็นเครื่องมือของชนชั้นนายทุน รัฐจะสร้างระบบกฎหมาย ประเพณี วัฒนธรรมที่สามารถเอื้อให้ชนชั้นนำหรือชนชั้นนายทุนดำรงอยู่ในอำนาจได้อย่างยาวนานพร้อมกับการทำภารกิจการขูดรีดต่อชนชั้นที่เสียเปรียบ ลักษณะโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นจะแบ่งสังคมออก 2 ชั้นหลัก คือ ชนชั้นนายทุน (Ruling Class) และชนชั้นกรรมชีพ (Labor Class) นอกจากอำนาจของชนชั้นนายทุนตามแนวคิด โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนี้ เน้นเรื่องแหล่งที่มาของอำนาจได้เปรียบในการถือครองปัจจัยการผลิตรวมไปถึงการครอบงำทางอุดมการณ์และเป็นผู้ควบคุมโครงสร้างส่วนบนของระบบการผลิต

สำหรับแนวคิด โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นบนฐานความคิดของมาร์กซ์ อธิบายว่า โครงสร้างอำนาจในสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามหลักวัตถุนิยมเชิงประวัติศาสตร์ กล่าวคือ สังคมมีวิธีการผลิตแบบใดก็จะมีโครงสร้างอำนาจของสังคมก็จะสอดคล้องกับวิธีการผลิตของสังคมนั้น เช่น ในสังคมศักดินามีวิธีการผลิตแบบเกษตรกรรม มีการใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก ชนชั้นศักดินาผู้ถือครองและควบคุมปัจจัยการผลิต จึงเป็นกลุ่มคนที่ได้เปรียบกลายเป็นชนชั้นที่ตัดสินใจทางสังคม สำหรับสังคมทุนนิยมมีวิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรมมีกรรมกรผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและโครงสร้างสังคมทุนนิยมจะมีชนชั้นแห่งอำนาจ เรียกว่า ชนชั้นนายทุนเป็นผู้ถือครองปัจจัยการผลิตและดำรงอยู่ในฐานะผู้ได้เปรียบในโครงสร้างอำนาจดังกล่าวจะเป็นผู้ปกครองและ ชนชั้นนำไปพร้อม ๆ กันสำหรับแนวคิดของมาร์กซ์เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงชนชั้นนำจะมีเกิดขึ้นและมี การเปลี่ยนแปลงอย่างแน่นอนอนโดยการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณเป็นเริ่มต้นและจะพัฒนาในเชิงคุณภาพในท้ายที่สุดกล่าวคือเมื่อสังคมมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากขึ้นสามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้น แต่มีการกระจายรายได้้อย่างไร้ความเป็นธรรม

สถานการณ์ดังกล่าวก็มีผลสัมพันธ์ต่อโครงสร้างอำนาจที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น ชนชั้นที่ถูกปกครองในฐานะชนชั้นผู้เสียเปรียบก็จะทำการปฏิวัติสังคมเปลี่ยนแปลงสังคม และสถาปนาโครงสร้างอำนาจใหม่ที่กลุ่มตนเองกลายเป็นชนชั้นที่ได้เปรียบ ระหว่างชนชั้นนำผู้ปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง ในทุกยุคของหน้าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติได้เคยผ่านสังคมชนชั้นที่เป็นปรปักษ์กันมาแล้ว 3 สังคม ได้แก่ สังคมทาส สังคมศักดินา และสังคมทุนนิยม ทั้ง 3 สังคมนี้มีชนชั้นพื้นฐานสำคัญที่เป็นปรปักษ์กันอยู่ 2 ชนชั้น กล่าวคือ สังคมทาส มีชนชั้นเจ้าทาสกับชนชั้นทาส สังคมศักดินา มีชนชั้นศักดินากับชนชั้นชาวนา จนถึงสังคมทุนนิยมที่มีชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมกร

แนวคิดของสำนักโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นอธิบายว่าในสังคมทุนนิยมจะมีความขัดแย้ง กันอย่างหนักระหว่างชนชั้นนายทุนผู้ซึ่งเป็นชนชั้นนำกับชนชั้นกรรมกรผู้ถูกขูดรีดเอาเปรียบจากชนชั้นนายทุนสถานการณ์ดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำไปสู่การปฏิวัติ สังคมของชนชั้นกรรมกรให้เป็นสังคมคอมมิวนิสต์ที่โครงสร้างอำนาจเปลี่ยนไปเป็นชนชั้นกรรมกรที่กลายเป็นชนชั้นนำและท้ายที่สุดจะก้าวไปสู่เป็นสังคมที่ปราศจากชนชั้น อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของแนวคิดนี้

การนำตัวแบบการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นมาวิเคราะห์สังคมไทยตรงที่การวิเคราะห์แนวนี้นับว่าอำนาจที่มาจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลักจนละเลยปัจจัยอื่น ๆ ซึ่งในสังคมไทยนั้นอำนาจมีที่มาจากหลายแหล่ง เช่น อำนาจของสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันทหาร สถาบันตุลาการ สถาบันกษัตริย์ อำนาจที่หาคำอธิบายไม่ได้ที่เรียกว่า อำนาจเหนือธรรมชาติ อำนาจที่เกิดจากความเชื่อ อำนาจที่เกิดจากประเพณี การมองอำนาจในลักษณะที่ผูกติดกับปัจจัยการผลิตเป็นด้านหลักนั้น จะส่งผลให้ละเลยอำนาจในลักษณะอื่น ๆ เป็นต้นเหตุให้มองความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่รอบด้าน นำไปสู่การวิเคราะห์ที่คับแคบซึ่งอาจอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงมากนัก

4. การวิพากษ์แนวคิดโครงสร้างอำนาจแนวอุปถัมภ์

แม้ว่าการศึกษาระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยของ อकिन รพีพัฒน์ ทำให้เห็นว่า ระบบอุปถัมภ์เป็นผลมาจากความเชื่อของคนไทยในเรื่องบุญกรรมและเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ทำให้คนไทยยอมรับความแตกต่างในฐานะตำแหน่งที่ลดหลั่นเป็นขั้น ๆ ว่าเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ รวมไปถึงยึดถือความสูงต่ำของฐานะตำแหน่ง นำเงื่อนไขดังกล่าวไปเป็นกลไกหลักในการจัดระเบียบทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ในช่วงต้นของสังคมไทยเป็นความสัมพันธ์ทางศีลธรรม แต่การขยายตัวทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ และการเข้าไปเกี่ยวข้องของอำนาจรัฐมีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางศีลธรรมเปลี่ยนแปลงไปเป็นความสัมพันธ์ที่มีการแข่งขันต่อรองกันมากขึ้น

ระบบอุปถัมภ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มักจะจำกัดกันอยู่ในระดับกลุ่มเล็ก ๆ หลาย ๆ กลุ่มที่อาจแข่งขันหรือร่วมมือกันก็ตาม แนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ช่วยให้เข้าใจลักษณะพลวัตของสังคมไทยในระดับย่อยที่เป็นที่สนใจและทำให้เกิดความเข้าใจลักษณะ โครงสร้างอำนาจของสังคมไทยที่ตกผลึกและทรงพลังจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยเราสามารถมองการเปลี่ยนแปลงของระบบอุปถัมภ์ได้ตั้งแต่ระดับรัฐชาติ สังคมแบบศักดินา รวมถึงในระดับหมู่บ้านที่มีวิถีการผลิตเกี่ยวข้องกับการเกษตรที่ยังไม่มีลักษณะทางชนชั้นและมีความความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนเป็นความสัมพันธ์ทางสายเลือดของเครือญาติ การจัดระเบียบทางสังคมเป็นไปตามระเบียบการปกครองของเครือญาติ มีระบบคิดที่ยึดถือความเสมอภาคในเครือญาติ ต่อมาเมื่อชุมชนหมู่บ้านไทยได้วิวัฒนาการเข้าสู่ระบบศักดินา เกิดรัฐหรือกษัตริย์ในฐานะตัวแทนชุมชนใหญ่ ครอบครองชุมชนหมู่บ้านจำนวนมากไว้ กษัตริย์ได้อำนาจตัวเองเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด จากนั้นหมู่บ้านก็ถูกคลุมด้วยอำนาจรัฐศักดินา ซึ่งต้องการควบคุมคนในอาณาจักรด้วยอำนาจเด็ดขาด

ดังนั้น ความจำเป็นที่จะต้องสร้างระบบคิดและระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่จะเป็นหนทางในการควบคุมและครอบงำ จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ถึงแม้ศักดินาไทย เข้าไปแทรกแซงหมู่บ้านเฉพาะต้องการเก็บส่วยและเกณฑ์แรงงาน โดยไม่เข้าไปเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของหมู่บ้านแต่ในด้านอุดมการณ์ความเชื่อ และความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น รัฐศักดินาเข้าไปลงมือในการผลิตซ้ำกันมาโดยตลอด รัฐศักดินาใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการในแง่ของศาสนาพุทธนั้น ใช้หลักเรื่องบุญกรรม ในการอธิบายความแตกต่างระหว่างเจ้านายกับไพร่ ได้สร้างความเชื่อต่อชาวบ้านว่าผู้ปกครองมีคุณสมบัติพิเศษบางประการที่เหนือบุคคลอื่นในสังคม และย้าอำนาจตลอดจนความศักดิ์สิทธิ์ของผู้ปกครองอยู่เสมอ และมีความเชื่อร่วมกันว่าระบบคิดแบบศักดินาเป็นรากฐานการกำเนิดระบบอุปถัมภ์นั้นได้เข้าไปจัดระเบียบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนใหม่ จากชุมชนเครือญาติซึ่งทุกคนมีความเสมอภาคกัน ไปสู่ชุมชนที่มีความสัมพันธ์เป็นลำดับชั้นและมีความไม่เท่าเทียมกัน

ต่อมาระบบอุปถัมภ์จึงเข้าไปประสานกับระบบเครือญาติดั้งเดิมภายในหมู่บ้าน และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของโครงสร้างอำนาจในชุมชนขึ้นมาจากระบบเครือญาติดั้งเดิม มาเป็นระบบอุปถัมภ์ อย่างไรก็ตามระบบเครือญาติดั้งเดิมหาได้ถูกทำลายจนหมดสิ้นไม่ โครงสร้างอำนาจในชุมชนอาจจะมีการผสมผสาน โครงสร้างทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน มีความเสมอภาคกันและอาจจะยกเครือญาติที่มีอาวุโสที่สุดในกลุ่ม เป็นผู้นำสูงสุดของชุมชน หรืออาจจะหมุนเวียนกันเป็นผู้นำก็ได้ ส่วนกลุ่มเครือญาติอื่นๆที่ไม่มีอิทธิพลในชุมชน ก็อาจจะอยู่ภายใต้สังกัดแบบกลุ่มอุปถัมภ์ของกลุ่มเครือญาติที่มีอิทธิพลในชุมชน

นับแต่มีการติดต่อกับประเทศตะวันตกและมีสนธิสัญญาเบาริงในปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ระบบเศรษฐกิจไทย ก็เปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าหรือระบบทุนนิยมมากขึ้น ระบบทุนนิยมได้เข้าไปกระทบและแทรกแซงความสัมพันธ์ทางสังคมของหมู่บ้านชนบทปริมณฑลที่กว้าง ในกรณีนี้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เข้าไปในหมู่บ้าน เป็นสาเหตุของความเสื่อมถอยของระบบอุปถัมภ์แบบดั้งเดิม ชาวชนบทได้เปลี่ยนการเพาะปลูกเพื่อการดำรงชีพเป็นการเพาะปลูกเพื่อการค้า การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับเมืองสะดวกขึ้น มีถนนเข้าไปในหมู่บ้าน พ่อค้าซึ่งมีอิทธิพลและอาจเงินเข้าไปถึงหมู่บ้าน และยังมีข้าราชการจำนวนมากจากหลายหน่วยงานเข้ามาในท้องที่ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงอำนาจรัฐเข้ามากระทบโดยตรงความรู้สึกนี้ไม่ได้เกิดเฉพาะแต่กับชาวบ้าน เท่านั้นผู้ใหญ่ก็มีความรู้สึกเช่นกัน กล่าวคือ ความรู้สึกที่ว่าความมั่นคงในฐานะตำแหน่งของตนนั้นขึ้นอยู่กับรัฐ และข้าราชการในท้องที่มากกว่าลูกบ้านของตน

ดังนั้นเท่านั้น ผู้ใหญ่บ้านส่วนมากจึงกลายเป็นนายหน้าหรือผู้แทนของรัฐ ไปในการปฏิบัติงาน แทนที่จะเป็นตัวแทนของชาวบ้านและหรือเป็นคนกลางระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ชาวบ้านซึ่งเคยพึ่งพากำนันผู้ใหญ่บ้านเมื่อเห็นว่าตนไม่สามารถพึ่งได้ ก็หันไปพึ่งพ่อค้าหรือชาวนารวยแทน ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้ใหญ่บ้านกับลูกบ้านจึงค่อย ๆ เสื่อมถอยไปในที่สุด กลุ่มพ่อค้าจะเข้ามาแทนที่ในระบบอุปถัมภ์

ระบบอุปถัมภ์ในชนบท ได้เริ่มจะมีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรูปแบบของตัวมันเอง โดยมีได้ถูกทำลายไปตามภาวะสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พัฒนาการที่สำคัญของระบบอุปถัมภ์ซึ่งเป็นสิ่งสืบทอดของความสัมพันธ์ภายใต้ระบบศักดินานี้คือการขยายตัวของระบบทุนนิยม และระบบราชการ การเข้าไปของรัฐและทุนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกลไกเศรษฐกิจ ส่งผลให้ชาวนาในชนบทต้องสูญเสียที่ดิน และกลายเป็นแรงงานอิสระหรือชาวนาเช่าไป และในส่วนของระบบราชการ อาศัยการพัฒนาเป็นอุดมการณ์และกิจกรรมในการลงไปจัดตั้ง ควบคุม และชี้นำ และปรับเปลี่ยนโครงสร้างในสังคมชนบทอย่างเป็นกระบวนการ และผลของการพัฒนาประการนี้เองทำให้เกิดช่องว่างระหว่างรายได้ของคนจนและคนรวยในชนบทมากขึ้น และทำให้หมู่บ้านในชนบทเกี่ยวข้องกับราชการมากขึ้น ชาวนาร่ำรวยจำนวนมากได้ติดต่อกับข้าราชการและพ่อค้าในจังหวัดและอำเภอและได้กลายเป็นผู้นำกลุ่มอุปถัมภ์ในหมู่บ้านต่าง ๆ พ่อค้าในจังหวัดและอำเภอจำนวนไม่น้อยที่มีกลุ่มอุปถัมภ์ของตนทั้งในหมู่บ้านและตำบล ในท้องที่หลายแห่งจะมีนักการเมืองเข้าไปมีกลุ่มอุปถัมภ์ด้วย

อย่างไรก็ตามเนื่องจากระบบอุปถัมภ์ มีลักษณะสองด้านที่ขัดแย้งกันอยู่ ด้านหนึ่งมีลักษณะปกป้องคุ้มครอง แต่อีกด้านหนึ่งมีลักษณะกดขี่ขูดรีด ดังนั้นระบบแลกเปลี่ยนแบบอุปถัมภ์จึงแสดงให้เห็นถึงการร่วมมือประสานผลประโยชน์กันระหว่างผู้นำหมู่บ้านกับข้าราชการ และผู้นำ

ทางการค้า เพื่อฉกฉวยทรัพยากรของหมู่บ้านและเอาเปรียบชาวบ้านที่ยากจน การกระทำเช่นนี้ช่วยสนับสนุนให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการควบคุมความมั่งคั่งและอำนาจในหมู่บ้าน และส่งผลให้ชาวบ้านเฉื่อยชาทางด้านการเมืองหรือยอมเป็นลูกน้องของผู้อุปถัมภ์เพื่อเป็นการแสวงหาความคุ้มครองให้กับตนเอง จากการศึกษาของ พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต (2533) พบว่า ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นถ้าจะแบ่งตามคู่ความสัมพันธ์อาจแบ่งได้อย่างน้อย 3 ลักษณะ คือ

1. ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างชาวบ้านกับนายทุนและหรือชาวนารวย ซึ่งมี การแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยมีพื้นฐานมาจากสถานะทางเศรษฐกิจ ผู้อุปถัมภ์ที่เป็นนายทุน จะมีชาวนาที่ยากจนเป็นลูกน้องรูปแบบที่เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ชนิดนี้ คือการเช่าที่ การกู้เงิน และการจ้างแรงงาน ซึ่งชาวนาที่ยากจนจะต้องมาพึ่งพิงนายทุนและชาวนารวย ในความสัมพันธ์แบบนี้ชาวบ้านที่ยากจนจะรู้สึกว่าเป็นหนี้บุญคุณของผู้อุปถัมภ์ เพราะนายทุนสามารถช่วยเหลือให้ตนมีชีวิตอยู่รอดได้ โดยมองข้ามการขูดรีดที่นายทุนกระทำต่อตนไป ผลจากการที่ชาวบ้านยากจนต้องพึ่งพิงเช่นนี้ ทำให้นายทุนและชาวนารวยมีอิทธิพลและอำนาจเหนือชาวบ้าน
2. ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำชุมชนที่มีตำแหน่ง สถานะของ การความสัมพันธ์อุปถัมภ์แบบนี้ อยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์และทรัพยากร จากภายนอกที่เข้ามาในหมู่บ้าน และหลักประกันความมั่นคง ปลอดภัย ตลอดจนการคุ้มครองและความยุติธรรมตามกฎหมาย ผู้อุปถัมภ์ซึ่งอาจจะได้แก่ผู้มีตำแหน่งต่าง ๆ ในหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้ที่ติดต่อกับระบบราชการ ทำให้พวกเขาได้รับอภิสิทธิ์จากระบบราชการ และอภิสิทธิ์เหล่านี้เองที่เป็น สิ่งดึงดูดให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นลูกน้อง เนื่องจากการคาดหวังว่าตนเองจะได้รับผลประโยชน์ เหล่านั้นบ้าง กรณีนี้เห็นชัดจากโครงสร้างการพัฒนาต่าง ๆ ที่ผู้นำชุมชนรับจากภายนอก และนำ แบ่งสรรผลประโยชน์ให้แก่ลูกน้องภายใต้สังกัดของตน ส่วนลูกน้องก็จะตอบแทนโดยการแสดงความจงรักภักดี และสนับสนุนลูกพี่ของตนเมื่อมีการขัดแย้งกันภายในหมู่บ้าน

3. ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างกลุ่มผู้นำชุมชนกับข้าราชการ นักการเมือง และพ่อค้าที่อยู่ภายนอกชุมชน โดยที่กลุ่มที่มาจากภายนอกเหล่านั้นเป็นผู้อุปถัมภ์ ส่วนผู้นำชุมชนเป็นลูกน้อง ลักษณะความสัมพันธ์คือ พวกผู้นำชุมชนอาจจะได้รับผลประโยชน์จากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทรัพย์สิน หรือตำแหน่ง เพราะผู้อุปถัมภ์จากภายนอกเป็นผู้คอยช่วยเหลือ และให้การสนับสนุนคำขอ ส่วนกลุ่มผู้นำชุมชน ก็จะให้การสนับสนุนผู้อุปถัมภ์ของตนในเรื่องของ ผลงานในระบบราชการ เป็นตัวแทนในการนำนโยบายจากเบื้องบนลงไป ปฏิบัติ หรือเป็นตัวแทน ในการไปเก็บหนี้สิน หรือเป็นหัวคะแนนในการหาเสียงให้

รูปแบบของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่กล่าว ก่อให้เกิดโครงสร้างอำนาจในชุมชน

มีลักษณะของการขึ้นต่อกันเป็นชั้น และผู้นำกลุ่มอุปถัมภ์แต่ละกลุ่ม ก็กลายเป็นชนชั้นนำในหมู่บ้าน ซึ่งคอยควบคุม ความมั่งคั่ง อำนาจ ภายในหมู่บ้านเอาไว้

แม้ว่าการอธิบายโครงสร้างอำนาจในสังคมไทยผ่านแว่นตาแบบโครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์จะมีความใกล้เคียงกว่าตัวแบบในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจแบบอื่น ๆ แต่ก็มีข้อจำกัดให้เห็นอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ ประการแรก ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์นั้นส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายใต้บริบทความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวเป็นเพียงเสี้ยวส่วนหนึ่งของระบบความสัมพันธ์ทั้งหมด ถ้านำมาพิจารณาเป็นบริบทหลักโดยไม่อิงแอบความสัมพันธ์ทางสังคมชุดอื่น ๆ ควบคู่ไปด้วย ก็เท่ากับว่ามองบริบททางความสัมพันธ์ทางอำนาจของสังคมไทยในบริบทที่คับเกินไป ประการที่สอง ในสังคมไทยนั้นยังมีสถาบันอื่น ๆ ที่สำคัญที่มีผลต่อการจัดระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจ เช่น สถาบันศาล สถาบันทหาร สถาบันกษัตริย์ รวมไปถึงสถาบันศาสนา ซึ่งสถาบันเหล่านี้มีการจัดคู่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในหลายลักษณะ กล่าวคือในบางครั้งบริบททางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ บ้างครั้งความเชื่อเป็นตัวกำหนด สถานะทางสังคมก็มีผลในการกำหนดความสัมพันธ์ รวมไปถึงกองกำลังและการจัดองค์กรก็เป็นผลต่อการกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งสิ้น

เมื่อพิจารณาถึงแต่ละตัวแบบที่กล่าวมาทั้งหมดตั้งแต่ต้น ก็จะพบว่า แนวคิดทฤษฎีในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจในแต่ละสำนักจะมีจุดเด่นจุดด้อยในการวิเคราะห์และข้อจำกัดในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมของไทย จากประเด็นที่กล่าวข้างต้นนำไปสู่การค้นหาแนวคิดทฤษฎีในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจของสังคมไทยที่มีความสอดคล้องกับบริบทประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของชุมชนภายใต้ผลกระทบที่กระแสโลกาภิวัตน์ที่จู่โจมชุมชนท้องถิ่นไทยอย่างหนักหน่วง เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นให้ใกล้เคียงความเป็นจริงที่ปรากฏมากที่สุด ดังนั้นผู้วิจัยจึงจำลองตัวแบบในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นจังหวัดราชบุรีโดยผ่านการวิเคราะห์เครือข่ายอำนาจก็เป็นทางเลือกใหม่ที่มีความสำคัญ ซึ่งสามารถปิดจุดอ่อนในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจของแต่ละสำนักได้ในระดับหนึ่งซึ่งมีรายละเอียดดังที่จะกล่าวต่อไป

แนวคิดการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นจังหวัดราชบุรี

ตัวแบบที่ผู้วิจัยเสนอเพื่อวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นจังหวัดราชบุรีนั้น สามารถปิดจุดอ่อนของแนวคิดในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจในช่วงที่ผ่านมาดังนี้

1. การวิเคราะห์โดยใช้ตัวแบบเครือข่ายอำนาจนั้น จะฉายภาพความสัมพันธ์ทางอำนาจของสังคมทั้งสองด้าน กล่าวคือ ด้านที่เป็นทางการและด้านไม่เป็นทางการ ส่งผลให้เกิดศึกษาโดย

ใช้ตัวแบบนี้มีความโดดเด่นในการอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลในชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

2. การวิเคราะห์เครือข่ายอำนาจนั้นเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่มคน กลุ่มกับกลุ่ม หรือกับสถาบันต่าง ๆ การวิเคราะห์ในลักษณะนี้จะเป็นการวิเคราะห์ที่เห็นการเคลื่อนไหวของสังคม ซึ่งแตกต่างจากการวิเคราะห์ของตัวแบบที่กล่าวมาข้างต้นที่มองสังคมหยุดนิ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการวิเคราะห์ในลักษณะดังกล่าวอาจส่งผลให้อธิบายลักษณะสังคมท้องถิ่นไทยไม่รอบด้านนำไปสู่ข้อค้นพบที่ห่างไกลกับความเป็นจริง

3. การวิเคราะห์เครือข่ายอำนาจเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นถึงข่ายใยความสัมพันธ์ทั้งที่ใช้เศรษฐกิจ สังคม การเมืองเป็นฐานโดยไม่ตั้งกรอบจำกัดเรื่องความสัมพันธ์ ข้อเด่นของการวิเคราะห์ลักษณะนี้จะทำให้เห็นการเชื่อมโยงของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนักธุรกิจกับกลุ่มการเมือง ชนชั้นนำอื่นในสังคมอย่างรอบด้าน ไม่มีขีดจำกัด

สำหรับเครือข่ายอำนาจ ในงานวิจัยชิ้นนี้หมายถึงเครือข่ายในการควบคุมและการจัดสรรทรัพยากรของสังคม ความหมายอย่างหลังมีที่มาจากคำว่า อำนาจซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ หมายถึง การควบคุมและการจัดสรรทรัพยากรทั้งหมดของสังคม จากความหมายของอำนาจในลักษณะดังกล่าวส่งผลให้เครือข่ายอำนาจนั้นมีลักษณะแตกต่างไปจากเครือข่ายสังคม กล่าวคือ เครือข่ายอำนาจ มีลักษณะการผสมผสานระหว่างทฤษฎีชนชั้นนำทางอำนาจ (Mill, 1956) กับทฤษฎีเครือข่าย (Scott, 1994) และต้องเข้าใจเป็นพื้นฐานก่อนว่าเครือข่ายอำนาจนั้น เป็นข่ายใยความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในเชิงอำนาจระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ซึ่งแตกต่างไปจากเครือข่ายทางสังคมที่คู่ความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วน (Partner) ซึ่งกันและกัน ไม่มีใครบังคับใคร ได้เป็นลักษณะข่ายใยความสัมพันธ์ที่เป็นอิสระต่อกัน (Smith & Wohlstetter, 2006, p. 250) แต่สำหรับเครือข่ายอำนาจนั้นมีชนชั้นนำทางอำนาจ (Power Elite) ของสังคมเป็นบุคคลศูนย์กลางซึ่งเป็นผู้แสดงหลัก (Boissevain, 1974) และทำหน้าที่เชื่อมโยงกับตัวแสดงอื่น ๆ ทั้งในส่วนที่เป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการ (O'Toole, Laurence, & Meier, 2004) ลักษณะความสัมพันธ์อาจเป็นไปในรูปการแลกเปลี่ยน อุปถัมภ์ หรือพึ่งพา เพื่อผลักดันไปสู่จุดมุ่งหมายในการรองรับและสืบทอดอำนาจของชนชั้นนำทางอำนาจเหล่านั้น ดังนั้นในงานวิจัยชิ้นนี้ เครือข่ายอำนาจ หมายถึง ข่ายใยความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำทางอำนาจของสังคมกับคนในเครือข่ายโดยมีเป้าหมายร่วมกันในการควบคุมและจัดสรรทรัพยากรของสังคม ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์นั้นเป็นไปอย่างไม่เท่าเทียมในเชิงอำนาจ และเป็นความสัมพันธ์ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการ

จากความหมายของเครือข่ายอำนาจที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อนำมาปรับประยุกต์เป็นกรอบในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจของท้องถิ่นจังหวัดราชบุรี ซึ่งสามารถสร้างวิธีวิทยาใน

การวิเคราะห์ได้ดังนี้ 1. เริ่มต้นจากการกำหนดบุคคลศูนย์กลางในเครือข่ายอำนาจ 2. กำหนดขอบเขตเป็นวงแหวนทางอำนาจ 3. ค้นหาลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลศูนย์กลางกับบุคคลแต่ละประเภท หรือกลุ่ม รวมไปถึงองค์กร และสถาบันต่าง ๆ

1. การกำหนดบุคคลศูนย์กลางในเครือข่ายอำนาจ

การกำหนดบุคคลศูนย์กลางในเครือข่ายอำนาจ เนื่องจากบุคคลศูนย์กลางนั้นเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการเชื่อมโยงบุคคล กลุ่ม หรือเครือข่ายอื่น (O'Toole, Laurence, & Meier, 2004) ดังนั้นการกำหนดบุคคลศูนย์กลางจึงเป็นหัวใจหลักในการศึกษาเรื่องนี้ เพราะถ้ามีบุคคลศูนย์กลางจะทำให้สามารถระบุขอบเขตและลักษณะความสัมพันธ์ของเครือข่ายได้ งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นที่จะค้นหาว่าในสังคมท้องถิ่นหนึ่งใครควบคุมทรัพยากรและจัดสรรทรัพยากร ซึ่งประเด็นดังกล่าวมีลักษณะสอดคล้องกับดัชนีชี้วัดอำนาจของชนชั้นนำทางอำนาจ (Power Elite) ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงกำหนดบุคคลศูนย์กลางโดยประยุกต์จากแนวความคิดเรื่องดัชนีชี้วัดอำนาจของ Domhoff (1967) ซึ่งได้กำหนดเกณฑ์ไว้ 4 เกณฑ์ ดังนี้ 1. ดูว่าในสังคมนั้น ๆ การกระจุกตัวของความมั่งคั่ง และการกระจุกตัวของรายได้อยู่ที่บุคคลใด โดยเปรียบเทียบกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมนั้น 2. ดูว่าบุคคลใดมีสถานภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่าบุคคลอื่น ๆ เช่น ระดับการศึกษา สุขภาพพลานามัย และปัจจัยในการดำรงชีพต่าง ๆ ดีกว่าบุคคลอื่น 3. ดูบุคคลใดมีหน้าที่หรือตำแหน่งสูงในการควบคุมสถาบันต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคม 4. ดูว่าบุคคลใดมีฐานะครอบงำในกระบวนการทางการเมืองของประเทศ และเป็นบุคคลที่เป็นผู้จัดสรรทรัพยากรทางการเมืองในระดับต่าง ๆ หรือ อาจสรุปได้ว่า (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2552) 1. ใครได้ประโยชน์ ซึ่งหมายถึงว่า ใครครอบครองทรัพยากรบางอย่างที่มีค่าสูงในสังคม 2. ใครปกครอง กล่าวคือ ใครมีตำแหน่งสูงในสถาบันต่าง ๆ 3. ใครชนะประเด็นนี้แปลได้ว่า ใครเป็นผู้กำหนดนโยบาย หรือออกกฎหมายต่าง ๆ มาบังคับใช้ในสังคม 4. ใครมีสถานภาพโดดเด่น มีการศึกษา ความเป็นอยู่ที่ดี ใช้ชีวิตที่มีลักษณะที่แตกต่างจากบุคคลคนทั่วไป รวมไปถึงการเข้าถึงโอกาสในลักษณะต่าง ๆ ได้มากกว่าบุคคลอื่น ๆ ในสังคม

2. กำหนดขอบเขตเป็นวงแหวนทางอำนาจ

การกำหนดขอบข่ายของเครือข่ายอำนาจ โดยการระบุขอบเขตในการศึกษาเป็นเรื่องที่สามารถกระทำได้ ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นให้เห็นว่าเครือข่ายอำนาจหรือเครือข่ายในการควบคุมและจัดสรรทรัพยากรที่มีค่าของท้องถิ่นมีอยู่ที่กลุ่มมีการจัดระบบความสัมพันธ์กันอย่างไร ดังนั้นในงานวิจัยชิ้นนี้จึงระบุประเภทของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับบุคคลศูนย์กลางผืนกรวมเป็นกลุ่มอำนาจ (Mann, 1986, p. 1) โดยแบ่งเป็นชั้นของวงแหวนทางอำนาจ ซึ่งแบ่งเป็นวงแหวนจำนวน 5 วง ดังนี้

2.1 บุคคลกลุ่มแรกอยู่วงแหวนชั้นในสุดของเครือข่าย ซึ่งคนกลุ่มนี้จะมีจำนวนน้อยมีฐานะร่ำรวยอย่างมหาศาล คนกลุ่มนี้สะสมทุนจนมั่งคั่งหลังจากนั้นก็ใช้อำนาจทางการเงินเป็นฐานเข้าสู่อำนาจทางการเมือง และใช้อำนาจทางการเมืองมาเป็นเครื่องมือในการสะสมทุนอีกทอดหนึ่ง โดยบุคคลกลุ่มนี้ใช้อำนาจในการกำหนดนโยบาย การควบคุมการกระจายรายได้ รวมไปถึงการใช้ข้อมูลข่าวสารที่ได้เปรียบเป็นเครื่องมือในการสะสมทุน

2.2 สมาชิกในวงแหวนชั้นรองซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับบุคคลในวงแหวนชั้นในสุด สมาชิกในวงแหวนชั้นนี้ประกอบไปด้วยบุคคล 2 กลุ่ม คือ กลุ่มข้าราชการระดับสูงกับกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งบุคคลในวงแหวนชั้นรองนี้มีความสำคัญต่อการสะสมทุนบุคคลศูนย์กลางและการดำรงอยู่ของเครือข่ายเป็นอย่างมาก เพราะว่าบุคคลกลุ่มนี้จะเป็นผู้ที่ควบคุมผู้นำหรือนายทุนน้อยระดับท้องถิ่นไว้เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นแล้วบุคคลกลุ่มนี้ยังเป็นผู้ประสานประโยชน์ และเป็นตัวแทนบุคคลศูนย์กลางในเชิงสัญลักษณ์ในการสืบทอดอำนาจผ่านการร่วมงานประเพณีต่าง ๆ ในพื้นที่

2.3 สมาชิกในวงแหวนชั้นกลางในเครือข่ายอำนาจท้องถิ่นจังหวัดราชบุรี ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มนายทุนน้อยในระดับท้องถิ่นอันประกอบไปด้วยผู้รับเหมาต่าง ๆ ในหน่วยงานของรัฐ พ่อค้าคนกลาง เจ้าของที่ดิน เจ้าของโรงสีข้าว เจ้าของโรงงานต่าง ๆ บุคคลกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะไม่ได้เข้าสู่อำนาจทางการเมืองโดยตรง แต่จะมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนหรือผลักดันบุคคลในวงแหวนชั้นรองและบุคคลในวงแหวนชั้นในให้เข้าสู่อำนาจ สมาชิกในวงแหวนชั้นนี้ส่วนใหญ่จะมีสายสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นส่วนตัวกับนักการเมืองท้องถิ่นในลักษณะการสนับสนุนงบประมาณหรือเป็นฐานคะแนนเสียงในการเลือกตั้ง นอกจากนั้นแล้วสมาชิกในกลุ่มนี้จะมีสายสัมพันธ์กับชาวบ้านผ่านการจ้างงาน การเป็นคู่ค้า ให้เช่าที่ดิน หรือไม่ก็มีการอุปถัมภ์กันด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งจะเห็นได้ว่าสมาชิกในกลุ่มนี้มีฐานคะแนนเสียงจัดตั้งที่แน่นอนที่มีความสำคัญต่อการเข้าสู่อำนาจและการดำรงอยู่ของบุคคลศูนย์กลางและบุคคลชั้นรองเป็นอย่างมาก สมาชิกในวงแหวนชั้นกลางนี้จะได้รับประโยชน์ผ่านการแจกจ่ายโครงการพัฒนาของภาครัฐผ่านบุคคลศูนย์กลางของเครือข่าย หรือไม่ก็ได้รับความสะดวกในการสะสมทุนในเบื้องต้นจากศูนย์กลางของเครือข่ายอำนาจ

2.4 ในวงแหวนชั้นนอกในเครือข่ายอำนาจท้องถิ่นจังหวัดราชบุรี ประกอบไปด้วย 4 เครือข่ายที่สำคัญ คือ 1. เครือข่ายปกครอง ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของบุคคลศูนย์กลางและการดำรงอยู่ของเครือข่ายเป็นอย่างมาก เพราะว่าบุคคลในกลุ่มนี้มีสัมพันธ์โดยตรงอยู่กับประชาชนในพื้นที่ ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายปกครองนี้ประกอบไปด้วย กำนัน สารวัตรกำนัน แพทย์ประจำตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน 2. เครือข่ายผู้นำชุมชน ซึ่งสมาชิกประกอบไปด้วย หัวหน้าเครือข่ายต่าง ๆ หัวหน้ากลุ่มอาชีพ ผู้นำธรรมชาติ ครู

สาธารณสุขุ ประชานชมรมผู้สูงอายุ ประชานชุมชน สมาชิกในเครือข่ายฯนี้มีความใกล้ชิดและ
ดำเนินกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านที่เป็นฐานคะแนนเสียงและเป็นผู้สนับสนุนการเข้าสู่อำนาจของ
บุคคลศูนย์กลางอยู่อย่างต่อเนื่อง 3. เครือข่ายมวลชนจัดตั้ง สมาชิกประกอบไปด้วย ชมรมลูกเสือ
ชาวบ้าน อาสาสมัครป้องกันหมู่บ้าน อาสาสมัครที่สังกัดอยู่กับโรงพยาบาลศูนย์สุขภาพประจำ
ตำบล กลุ่มสตรีแม่บ้าน และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เครือข่ายมวลชนจัดตั้งนี้ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ
เชื่อมโยงอยู่กับบุคคลในเครือข่ายชั้นรอง ซึ่งสมาชิกของเครือข่ายนี้กระจายอยู่เกือบเต็มพื้นที่
4) เครือข่ายทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเครือข่ายนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการดำรงอยู่ของเครือข่าย
อำนาจท้องถิ่นในจังหวัดราชบุรี เครือข่ายทุนทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย เครือข่ายวัด เครือข่าย
กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ไทยยวน เครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ เครือข่าย
กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง เครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์มอญ เครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพื้นถิ่น เครือข่าย
กลุ่มชาติพันธุ์เขมรลาวเดิม เครือข่ายศาลเจ้าและมูลนิธิต่าง ๆ ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในวงแหวน 4 ชั้นข้างต้น ล้วนแล้วแต่มีส่วนเกี่ยวข้องกับควบคุม
และการจัดสรรทรัพยากรในสังคมอย่างใกล้ชิด อาจกล่าวได้ว่าบุคคลในวงแหวนทั้ง 4 ดังกล่าว
เป็นกลุ่มชนิกอำนาจ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2552) และการที่บุคคลในวงแหวนทั้ง 4 ชั้น ดังกล่าว
เข้าไปมีความสัมพันธ์กับบุคคลศูนย์กลางนั้น ก็ต้องสะท้อนให้เห็นรูปแบบความสัมพันธ์ไม่ลักษณะ
ใดก็เป็นลักษณะหนึ่ง แต่ในที่นี้จะมุ่งเน้นให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์ที่ส่งผลกระทบทั้งทางและ
ทางอ้อมในการควบคุมและการจัดสรรทรัพยากรในสังคมท้องถิ่น

3. ลักษณะความสัมพันธ์ในเครือข่ายอำนาจ

แนวความคิดเครือข่ายสังคม จะสะท้อนให้เห็นถึงสายใยความสัมพันธ์ที่ดำรงอยู่ในสังคม
ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่มบุคคลหรือสถาบัน ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีขอบเขตกว้างใหญ่
ไพศาล (Boissevain, 1974) การนำแนวความคิดเครือข่ายมาช่วยเป็นกรอบแนวทางในการวิเคราะห์
โครงสร้างอำนาจนั้น จะแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดำรงอยู่ในเครือข่ายอำนาจมี
ผลต่อพฤติกรรมของกันและกันอย่างไร และความสัมพันธ์ดังกล่าวมีผลไปกำหนดโครงสร้าง
องค์กรทางสังคมอย่างไรบ้าง (Mitchell, 1969) ซึ่งในที่นี้จะพิจารณาในแง่เนื้อหาของความสัมพันธ์
ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมและการจัดสรรทรัพยากรในสังคมท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วยลักษณะ
ความสัมพันธ์ที่สำคัญภายใต้เครือข่ายอำนาจ 5 ลักษณะทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ
ดังต่อไปนี้ 1. ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ 2. ความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยน 3. ความสัมพันธ์ตาม
บทบาทหน้าที่ 4. ความสัมพันธ์แบบแข่งขันแย่งชิง 5. ความสัมพันธ์แบบร่วมมือแบบพันธมิตร

3.1 ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ (อมรา พงศาพิชญ์, 2539, หน้า 47-53) เป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่ผู้นำ โครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์ตั้งอยู่บนเครือข่ายความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองบุคคล ที่มีการแลกเปลี่ยนกันอย่างไม่เท่าเทียมกัน เครือข่ายอุปถัมภ์จึงประกอบด้วยบุคคลสองประเภท คือ ผู้ให้ซึ่งอาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น ผู้อุปถัมภ์ ลูกพี่ เจ้านาย หรือผู้ใหญ่แล้วแต่บริบท การเป็นผู้อุปถัมภ์จะมีฐานทรัพยากรที่สำคัญ คือ อำนาจรัฐ ตำแหน่งหน้าที่ สถานภาพทางสังคม หรือทักษะความรู้ต่าง ๆ ผู้ให้จะต้องแสดงบทบาทที่สำคัญ คือ การให้ความคุ้มครอง รวมถึงให้ความก้าวหน้าแก่ผู้รับ ดังนั้นผู้ให้การอุปถัมภ์อาจใช้วิธีการทั้งพระคุณในลักษณะของนักบุญ หรือพระเดชในแบบเจ้าพ่อก็ได้ ส่วนบุคคลอีกประเภท คือ ผู้รับซึ่งอาจจะมีชื่อเรียกต่างตามบริบทว่า ผู้ใต้อุปถัมภ์ ลูกน้อง บริวาร หรือผู้น้อย ผู้ใต้อุปถัมภ์จะขาดฐานทางทรัพยากร ยกเว้นการมีแรงงานของตนเอง เพื่อการรับใช้ลูกพี่ผู้อุปถัมภ์ ดังนั้นผู้ใต้อุปถัมภ์จะต้องมีค่านิยมที่สำคัญ คือ แนวคิดเรื่องบุญคุณ การรู้จักบุญคุณ หรือข้อสัตย์จงรักภักดี จะเห็นได้ว่าเนื้อหาของความสัมพันธ์ทางสังคมแบบอุปถัมภ์มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการเหลื่อมล้ำในการจัดสรรทรัพยากร ด้วยเหตุผลที่ว่าผู้อุปถัมภ์มีทรัพยากรทางอำนาจที่เหนือกว่าแทบทุกด้าน ซึ่งความเหลื่อมล้ำในการจัดสรรทรัพยากรในลักษณะดังกล่าว อาจนำไปสู่การเรียกร้อง ต่อสู้เพื่อให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรทางสังคมใหม่ และอาจเป็นที่มาของความขัดแย้งทางสังคมอีกด้วย และความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์นี้เองยังเป็นกลไกหลักในการก้าวขึ้นสู่อำนาจ รวมทั้งใช้เป็นเครื่องมือในการรักษาอำนาจของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นอีกด้วย

3.2 ความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยน (Mayer, 1916, pp. 97-122) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายอำนาจไม่เพียงเป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เท่านั้น แต่ในบางครั้งถ้าบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลศูนย์กลางมิได้มีความใกล้ชิดกันมากมาย ก็อาจมีเงื่อนไขการแลกเปลี่ยนเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมแบบนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานการรับรู้ และเงื่อนไขประโยชน์ที่ลงตัวของแต่ละฝ่ายส่วนใหญ่จะเป็นอิสระต่อการแลกเปลี่ยน การตัดสินใจแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันอาจเป็นได้ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สำหรับในงานชิ้นนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการแลกเปลี่ยนทุกด้านภายในเครือข่ายอำนาจเพื่อนำไปอธิบายพฤติกรรมของบุคคลในเครือข่ายอำนาจ และผลกระทบที่มีต่อองค์กรทางสังคม เช่น แลกเปลี่ยนคะแนนเสียงกับเงินตรา ซึ่งมีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมซึ่งเป็นต้นหลักของการจัดสรรทรัพยากรทางสังคมที่เหลื่อมล้ำอยู่ในปัจจุบัน

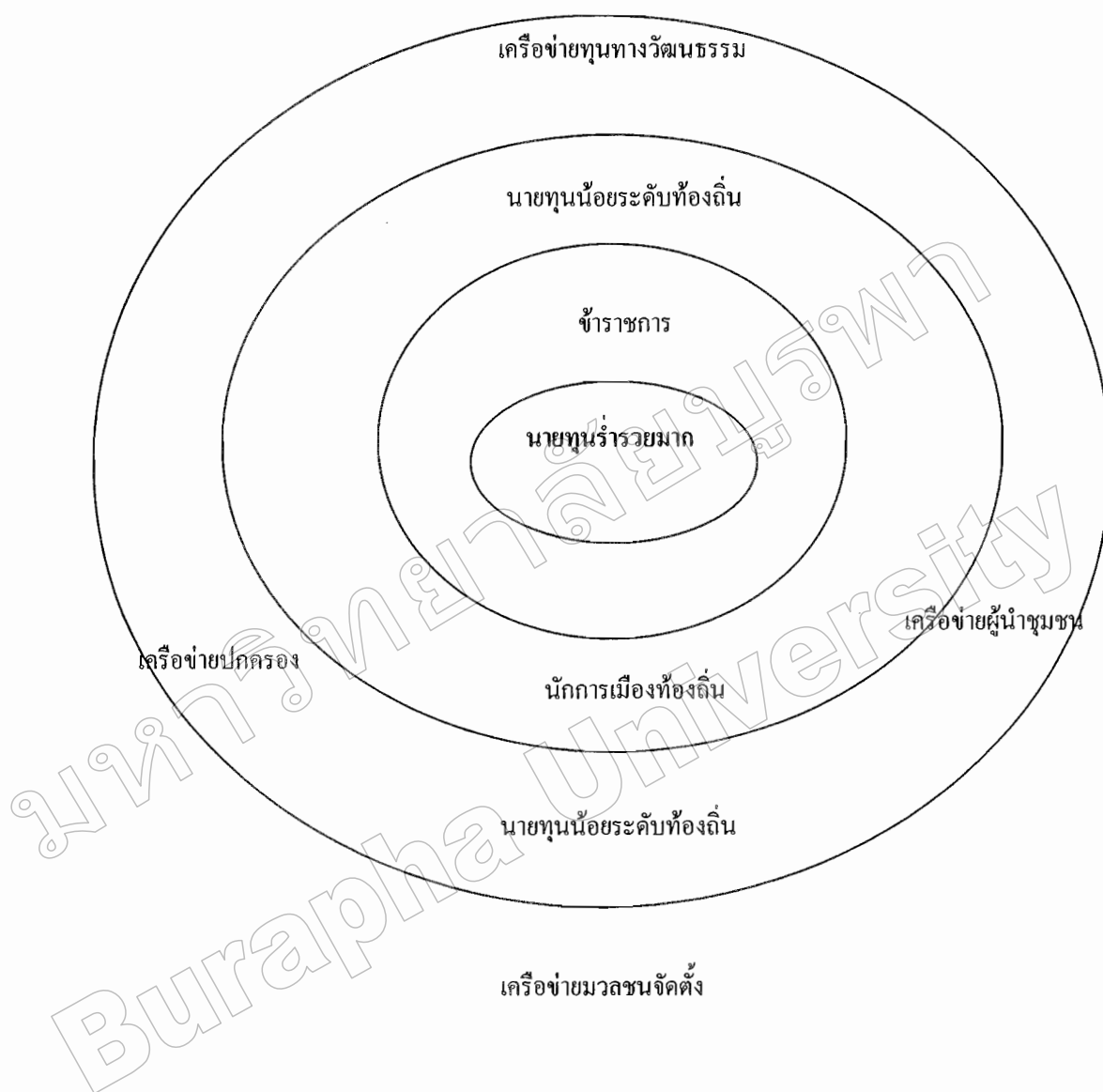
3.3 ความสัมพันธ์ตามบทบาทหน้าที่ เป็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างบุคคลภายใต้บทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้โดยกฎหมาย หรือบรรทัดฐานทางสังคมที่กำหนดไว้ ซึ่งอาจเป็น

ความสัมพันธ์เชิงซ้อนหรือความสัมพันธ์เชิงเดี่ยวก็ได้ เช่น บทบาทพ่อตามบรรทัดฐานทางสังคม แต่เป็นผู้ใหญ่บ้านตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งการทับซ้อนในบทบาทดังกล่าวส่งผลพฤติกรรมของคู่ความสัมพันธ์ได้เช่นกัน

3.4 ความสัมพันธ์แบบแข่งขันแย่งชิง (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2526) เป็นลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นไปในลักษณะแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์และเกียรติภูมิ ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะนี้แต่ละกลุ่มจะผูกพันกันโดยผลประโยชน์และจะมีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มเมื่อพบว่าการกระทำดังกล่าวทำให้เขาได้รับผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าการรักษาไว้ซึ่งอำนาจของกลุ่มต้องประคับประคองด้วยผลประโยชน์ การจัดสรรผลประโยชน์ของสมาชิกภายในกลุ่ม เหนือความสัมพันธ์แบบนี้สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมบุคคล และพฤติกรรมกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการได้เป็นอย่างดี

3.5 ความสัมพันธ์แบบร่วมมือเป็นพันธมิตร เป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่เอื้อประโยชน์ให้แก่กันของคู่ความสัมพันธ์ เพื่อให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหรือทั้งสองฝ่ายบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ หรืออาจเป็นการร่วมมือเป็นพันธมิตรในการต่อสู้คู่แข่งหรือศัตรูคนเดียวกัน ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้อาจมาจากประเด็นร่วมกันของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่สามารถพัฒนากันขึ้นมาจัดตั้งโครงสร้างองค์กรแบบหลวมภายใต้ตัวแทนของแต่ละกลุ่ม(ณรงค์ บุญสวขวัณ, 2552, หน้า 170-171) เช่น กรณีการร่วมมือแบบพันธมิตรของเครือข่ายพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เป็นการร่วมมือแบบพันธมิตรระหว่างกลุ่มนักวิชาการนำโดย นายสมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ กลุ่มนักพัฒนาเอกชนนำโดย นายพิภพ ธงชัย ฝ่ายกองทัพธรรมนำโดย พลตรีจำลอง ศรีเมือง สหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจนำโดย นายสมศักดิ์ โกศัยสุข และเชื่อมโยงกับกลุ่มสื่อสารมวลชนและธุรกิจซึ่งนำโดย นายสนธิ ลิ้มทองกุล

จากวิธีวิทยาแนวการศึกษาเครือข่ายอำนาจดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้พัฒนาตัวแบบวิเคราะห์ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ โดยนำผสมผสานกันระหว่างแนวคิดระบบอุปถัมภ์ ระบบเครือญาติ การแลกเปลี่ยนประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ระบบวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ดังภาพที่ 2-5

ภาพที่ 2-5 กรอบคิดในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นจังหวัดราชบุรี